

MAKRO EKONOMIE

STUDIJNÍ OPORTA PRO KOMBINOVANÉ
STUDIUM

MAKRO EKONOMIE

Ing. **Eva JÍLKOVÁ**, Ph.D.

Doc. Ing. **Jarmila ZIMMERMANNOVÁ**, Ph.D.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Projekt EDULAM - „Zvýšení kvality vzdělávání na MVŠO s ohledem na potřeby trhu práce, digitalizaci a internacionalizaci“ (č. projektu CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002341) je spolufinancován Evropskou unií.

© Moravská vysoká škola Olomouc, o. p. s.

Autor: Ing. Eva JÍLKOVÁ, Ph.D.,

doc. Ing. Jarmila ZIMMERMANNOVÁ, Ph.D.

Olomouc 2018

Obsah

Úvod	7
Makroekonomie jako součást ekonomické vědy	8
1.1 Předmět makroekonomie	9
1.2 Metody zkoumání používané v ekonomii	10
1.2.1 (Neo)klasický přístup	10
1.2.2 Keynesiánský přístup	11
1.3 Makroekonomický koloběh	11
Měření produktu v ekonomice	16
2.1 Národohospodářské agregáty	17
2.2 Metody měření produktu a důchodu	21
2.2.1 Produkční metoda	21
2.2.2 Výdajová metoda	21
2.2.3 Důchodová metoda	22
Agregátní trh a hospodářská rovnováha	25
3.1 Hospodářská rovnováha a její modely	26
3.1.1 Klasický model hospodářské rovnováhy	26
3.1.2 Keynesiánský model rovnováhy	27
3.2 Agregátní poptávka	29
3.3 Agregátní nabídka	31
Ekonomický růst a hospodářské cykly	35
4.1 Absolutní velikost HDP a ekonomická úroveň země	36
4.2 Vymezení ekonomického růstu	37
4.2.1 Skutečné a dlouhodobé tempo růstu	40
4.3 Zdroje a omezení ekonomického růstu	40
4.4 Hospodářské cykly	41
4.4.1 Fáze a typy hospodářského cyklu	42
4.4.2 Příčiny vzniku hospodářských cyklů	43

Hospodářská politika a její cíle	46
5.1 Hospodářská politika – teorie a praxe	47
5.2 Nositelé hospodářské politiky	48
5.3 Cíle a nástroje hospodářské politiky	50
5.3.1 Cíle hospodářské politiky	50
5.3.2 Nástroje hospodářské politiky	50
5.3.3 Koordinace fiskální a monetární politiky	52
Rovnováha peněžního trhu a monetární politika	55
6.1 Vznik a vývoj peněz	56
6.2 Poptávka po penězích	57
6.3 Nabídka peněz	59
6.4 Peněžní trh	61
6.5 Monetární politika	63
6.5.1 Nástroje monetární politiky	63
6.5.2 Regulace trhu prostřednictvím AD (monetární restrikce a expanze)	65
Státní rozpočet a fiskální politika státu	68
7.1 Fiskální politika a státní rozpočet	69
7.2 Cíle a nástroje fiskální politiky	73
Poruchy makroekonomické rovnováhy – nezaměstnanost	78
8.1 Nezaměstnanost a její měření	79
8.2 Typy nezaměstnanosti	81
8.3 Přirozená míra nezaměstnanosti	82
8.4 Ekonomické a sociální dopady nezaměstnanosti	83
Poruchy makroekonomické rovnováhy - inflace	86
9.1 Inflace a její měření	87
9.2 Formy inflace	88
9.3 Příčiny a důsledky inflace	89
9.4 Ekonomické a sociální dopady inflace	92
Účinnost hospodářské politiky	95
10.1 Magické n-úhelníky	96

10.2	Další možnosti posouzení účinnosti hospodářské politiky	98
10.2.1	Phillipsova křivka	98
10.2.2	Makroekonomické výkonnostní indexy	101
	Mezinárodní obchod a směna	103
11.1	Mezinárodní obchod	104
11.1.1	Teorie absolutních výhod	105
11.1.2	Teorie komparativních výhod	106
11.2	Zahraničně obchodní politika státu a protekcionismus	107
11.3	Problematika měnových kurzů	108
	Platební bilance	111
12.1	Platební bilance	112
12.2	Zahraniční dluh	115
12.3	Příčiny a formy vnější nerovnováhy	116
12.4	Mechanismus vnější rovnováhy	118
	Seznam literatury a použitých zdrojů	121
	Seznam obrázků	123
	Seznam tabulek	124
	Seznam zkratk	125

Úvod

Předmět vede k pochopení chování ekonomiky jako celku. Cílem je přiblížit studentům pohled na ekonomiku v národním měřítku, naučit je používat makroekonomické pojmy a rozumět výkonnostním ukazatelům. Předmět Makroekonomie tak přispívá k formování ekonomického myšlení studenta a k vytvoření jeho ekonomického rozhledu, jakož i širší chápání hospodářské politiky státu.

Předmět Makroekonomie objasňuje základní vztahy mezi trhy výrobků, služeb, práce a aktiv dané ekonomiky. Dále vysvětluje ovlivnění spotřeby, investic, míry inflace a nezaměstnanosti, měření výstupu ekonomiky a jeho dlouhodobého růstu, problematiku hospodářského cyklu, fiskální a monetární politiku a ekonomické problémy současné doby. Makroekonomie objasňuje, jak současné ekonomické teorie řeší klíčové problémy ekonomiky.

Seznámení se základními pojmy z ekonomie (makroekonomie, mikroekonomie) pomůže studentovi odhalit souvislosti a vlastnosti reálného ekonomického prostoru, ve kterém funguje mnoho zákonitostí i nahodilých jevů, a který zároveň poměrně dobře zná, protože se v jeho reálné podobě pohybuje, dokonce je jeho součástí.

Kapitola 1

Makroekonomie jako součást ekonomické vědy

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat předmět makroekonomie,
- rozlišit makroekonomii a mikroekonomii,
- jmenovat vědecké metody užívané v makroekonomii,
- vysvětlit princip ekonomického koloběhu.

Klíčová slova:

Ekonomie, mikroekonomie, makroekonomie, ekonomický koloběh.

1.1 Předmět makroekonomie

Makroekonomie je součástí obecné ekonomické teorie, která studuje širokou škálu společensko-ekonomických a ekonomických procesů a jevů, zejména otázku trhu, velmi zásadní problematiku zdrojů a jejich vzácnosti, organizaci ekonomiky jako celku, ale také jednotlivé ekonomické subjekty jejich chování.

Předmět zkoumání ekonomické vědy je velmi rozmanitý a různorodý je jí pojetí samotné vědy, která je definována různě, např. „**Ekonomie** zkoumá, jak různé společnosti využívají vzácné zdroje k výrobě užitečných komodit a jak je rozdělují mezi spotřebitele“¹. Jednou z nejznámějších formulací je následující definice, kterou uvádí většina ekonomických slovníků: „**Ekonomie** je studium organizačních forem, jejichž prostřednictvím lidstvo řeší fundamentální problém vzácnosti. Potřeby každé společnosti přesahují možnosti disponibilních zdrojů (výrobních faktorů), proto musí existovat mechanismus, který tyto zdroje alokuje mezi vzájemně si konkurující užití“. V obou definicích se objevuje studium subjektu, který řeší základní ekonomický problém, a to omezenost vzácných zdrojů. Tím subjektem je míněno lidstvo společnost či člověk – jednatel a ekonomie pojednává právě o ekonomickém chování tohoto subjektu a o tržním procesu, který se v ekonomické realitě odehrává.

Makroekonomie zkoumá ekonomiku jako celek, nelze ji však oddělit od mikroekonomie, která tvoří její fundamentální základy. Mikroekonomie se zaměřuje na jednotlivé ekonomické subjekty a dílčí prvky a procesy, které dohromady tvoří národní ekonomiku a jsou součástí světového hospodářství. Makroekonomie pak zkoumá celkové veličiny, jako je národní produkt, celková produkce země, celková zaměstnanost, státní rozpočet, zabývá se otázkou měny a cenové hladiny, bilancí zahraničního obchodu apod.

Pro každého, kdo chce chápat souvislosti ekonomického života jako celku, je znalost makroekonomie nezbytná. Makroekonomie je důležitá jak pro ekonomy, tak pro podnikatele a manažery. Bez makroekonomických poznatků by se také neobešla hospodářská politika státu (vlády), neboť optimální volba nástrojů a opatření znalost makroekonomie přímo předpokládá.

¹ SAMUELSON, P. A.; NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*. 2013.

1.2 Metody zkoumání používané v ekonomii

Ekonomie je vědeckou disciplínou, tudíž lze předpokládat, že je v jejím rámci používána celá řada vědeckých metod. Zejména jsou to metody analytické, využívající matematických vztahů a statistických dat, často se využívá abstraktního grafického znázornění, individualistický či kolektivistický přístup, empirie i dedukce. Jejich pomocí přetváří ekonomie realitu do teoretické podoby, do podoby zjednodušených ekonomických modelů, na nichž vysvětluje reálné ekonomické jevy a procesy. Metoda analýzy nabývá v ekonomii různých podob, můžeme se setkat s analýzou statickou či dynamickou, komparativní, dílčí či celkovou nebo s analýzou rovnováhy.

Snaha o zjednodušení reality pro její vysvětlení a pochopení znamená tvorbu abstraktních modelů, které nejsou věrnou kopií skutečného ekonomického života, ale nepostradatelnými nástroji pro jeho studium. Touto snahou se řídili představitelé různých ekonomických škol a vzniklo tak mnoho různých přístupů k (makro)ekonomii.

Ve vývoji ekonomického myšlení se setkáváme se dvěma základními protichůdnými přístupy, a sice klasickým (popř. neoklasickým) a keynesiánským přístupem.

1.2.1 (Neo)klasický přístup

Neoklasická škola vychází a navazuje na školu klasickou, jejíž hlavním představitelem a zakladatelem ekonomie jako samostatné vědní disciplíny je Adam Smith (1723–1790). Jeho stěžejní dílo „Pojednání o podstatě a původu bohatství národů“ obsahuje myšlenku volného trhu a jeho neviditelné ruky, která koordinuje probíhající ekonomické procesy k obecné prosperitě.

Klasický přístup předpokládá, že ekonomické subjekty sledují svůj vlastní zájem a pohybují se na rovnovážných trzích, přičemž tržní rovnováhu zajišťují svým pohybem ceny statků a služeb.² Fungují-li trhy na základě těchto předpokladů, není třeba vládních zásahů.

² Srov. JUREČKA V. a kol. *Makroekonomie*. 2017.

Z tohoto pojetí vychází i přístup neoklasický, přináší však řadu nových poznatků, zejména v oblasti mezní analýzy. Neoklasická ekonomie zdůrazňuje liberální konkurenční prostředí bez přílišných státních zásahů. Odkaz neviditelné ruky trhu je neoddiskutovatelný, neboť předpokládá samoregulační schopnost tržního mechanismu.

Předmětem neoklasických škol byly především mikroekonomická témata a přístup k ekonomice lze označit za liberální. Metodologicky převládají matematické metody, ve vysoké míře je využíváno abstrakce a pro vývoj ekonomie jako vědy je podstatné objevení mezních (marginálních) veličin.

Neoklasický přístup je také dominantní metodologií ekonomie novodobé, zejména na přelomu tisíciletí.

1.2.2 Keynesiánský přístup

Keynesiánská ekonomie je zaměřena více na makroekonomii a její přístup má charakter intervencionalismu.

Název je odvozen od hlavního představitele tohoto proudu Johna Maynarda Keynesa (1883-1946), který ve svém díle reagoval na světovou hospodářskou krizi let 1929-33. Vysvětloval selhání neviditelné ruky trhu a odmítal neoklasické pojetí, které neodpovídá skutečnosti. Fungování tržní ekonomiky dle keynesiánského přístupu nezajistí její samoregulační schopnost, zejména v důsledku nepružných cen a mezd, tudíž je nutno do ekonomiky zasahovat vládními intervencemi, které doplňují či napravují tržní mechanismus.

1.3 Makroekonomický koloběh

Makroekonomie zkoumá rozhodování subjektů, agregovaných na úrovni celého národního hospodářství. Tyto subjekty mohou být klasifikovány např. z hlediska jejich zapojení do makroekonomického koloběhu statků, služeb výrobních faktorů, důchodů a výdajů jako čtyři sektory: domácnosti, podniky, vláda a zahraničí.

Sektor domácnosti

Domácnosti jsou vlastníky výrobních faktorů, tj. půdy, práce a kapitálových statků (od jiných vlastníků výrobních faktorů budeme abstrahovat). Tyto výrobní faktory jsou využívány v podnicích k výrobě statků. Z vlastnictví výrobních faktorů plynou domácnostem z podniků příslušné důchody

(mzdy, renty, zisky, dividendy, nájemné atd.). Na základě přerozdělování důchodů získávají domácnosti též transferové důchody, zejména od vlády (od jiných transferových důchodů domácností budeme abstrahovat) v podobě různých sociálních dávek, podpor a příspěvků.

Důchody domácností jsou využity

- na zaplacení daní,
- jako spotřební výdaje domácností (C) - domácnosti nakupují od podniků spotřební statky v podobě výrobků a služeb (nepřihlížíme k přímým nákupům domácností v zahraničí),
- k tvorbě úspor (S).

Z této charakteristiky vyplývá, že domácnosti považujeme (kromě dalších vazeb uvedených v koloběhu) za výlučně spotřební jednotky, oddělujeme od nich případnou výrobní aktivitu drobných podnikatelů (ta je součástí sektoru podniky). Sektor domácnosti se tím blíží analogickým subjektům v mikroekonomii, tj. spotřebitelům.

Sektor podniky

Podniky využívají služby výrobních faktorů k výrobě statků (výrobků a služeb). Tyto statky poskytují (zpravidla prodávají) všem zbývajícím sektorům, část statků koluje v rámci podnikového sektoru (tzv. meziprodukty).

Podniky získávají své důchody na základě výdajů ostatních sektorů na nákup produkce podniků. Výdaje na investiční statky, a to soukromé investice (I) a vládní výdaje (G), jsou financovány úsporami všech sektorů. Kromě těchto důchodů získávají podniky též transferové důchody (zejména v podobě subvencí z vládního rozpočtu).

Důchody podniků jsou využity:

na úhradu nákladů za výrobní faktory (mzdy, renty, úroky, vyplacení dividend a podobných podílů na zisku) včetně nákladů na suroviny, energii apod. (tzv. meziprodukty),

zaplacení daní,

v podnicích zůstávají tzv. hrubé úspory podniků. Ty mají podobu jednak důchodů ve výši opotřebení fixního kapitálu, jednak zadržovaných (nevyplacených) zisků - tzv. čistých úspor podniků.

Sektor vláda

Vláda jako makroekonomický subjekt (sektor) je zapojená do koloběhu statků, služeb výrobních faktorů, důchodů a výdajů, a je představována soustavou veřejných rozpočtů. Tato soustava je tvořena

např. rozpočty ústředních a místních vlád (státní rozpočty, místní rozpočty), rozpočty fondů hospodařících s povinnými odvody (státní fondy, fondy zdravotního pojištění aj.) a dalšími.

Příjmy vlády jsou tvořeny zejména daněmi a povinnými platbami na sociální a zdravotní zabezpečení, resp. pojištění. Celkové výdaje vlády můžeme pro účely makroekonomické teorie rozdělit na vládní nákupy výrobků a služeb (G) a na vládní transferové platby (TR).

V případě vládních nákupů výrobků a služeb jde o výdaje veřejných rozpočtů, za které vláda získává odpovídající ekvivalent. Vláda nakupuje zejména produkci podniků, jejichž hospodaření je napojeno na rozpočet a které jsou zpravidla ve veřejném vlastnictví. Příkladem jsou podniky ve zdravotnictví, školství, veřejné správě, obraně apod. Vláda financuje výdaje těchto podniků (zejména běžné provozní náklady, jako mzdy, energie apod.) a jejich produkci tím nakupuje a následně poskytuje domácnostem (zdánlivě bezplatně, ve skutečnosti za část jejich důchodů v podobě daní), případně podnikům. Mezi vládní nákupy patří dále nákupy investičních statků, financované z rozpočtu (např. školy nakupují počítače). Z uvedeného vyplývá, že tyto vládní nákupy se skládají z vládní spotřeby a z vládních investic.

Zbývající vládní výdaje mají podobu transferů, tj. plateb, za které není získána odpovídající protihodnota (ekvivalent). Nejdůležitějšími vládními transfery jsou transfery domácnostem v podobě různých sociálních dávek, příspěvků a podpor. Část vládních transferů připadá v podobě subvencí též podnikům, ať už ve veřejném nebo soukromém sektoru. Typické jsou subvence zemědělským výrobcům, železniční dopravě, exportérům v podobě úrokových podpor aj. Mezi vládní transfery patří i úroky z vládního dluhu.

Rozdíl mezi příjmy a výdaji vlády vytváří rozpočtové saldo, a to buď kladné (rozpočtový přebytek), nebo záporné (rozpočtový deficit).

Rozdíl mezi příjmy vlády na straně jedné a transferovými platbami a spotřebními nákupy vlády na straně druhé tvoří čisté vládní úspory.

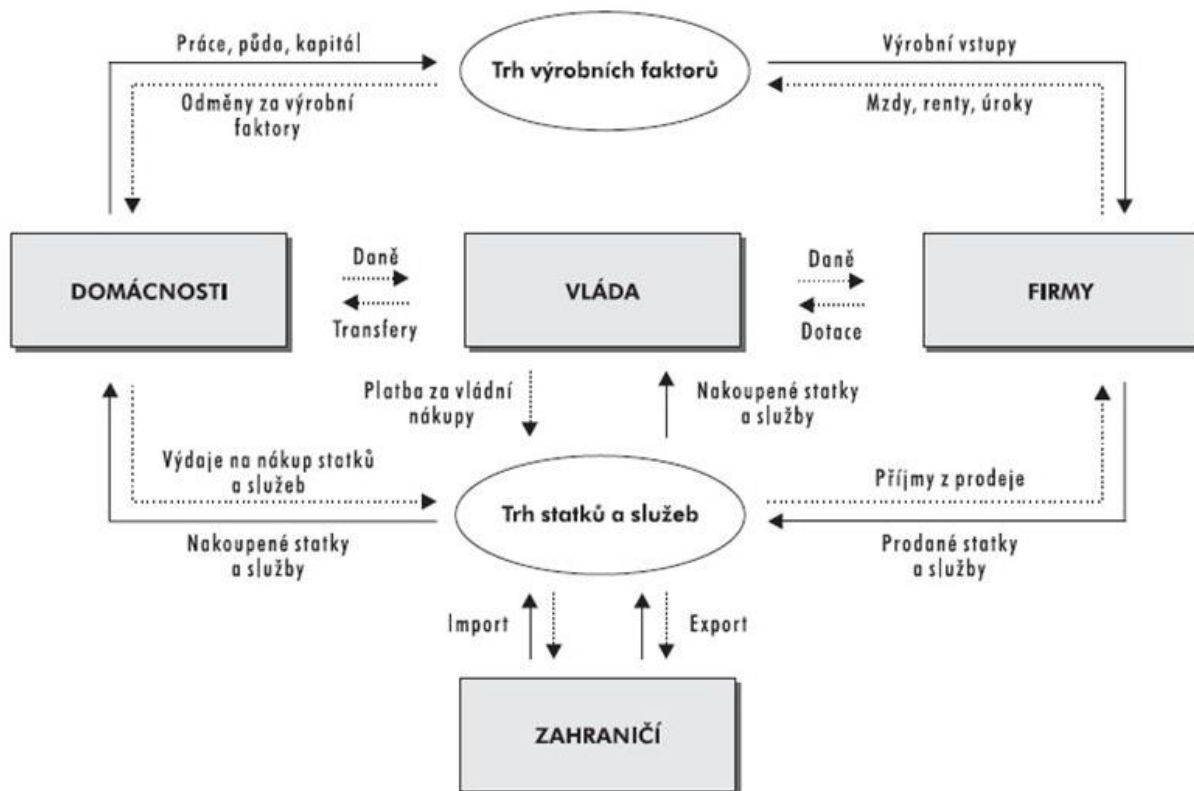
Sektor zahraničí

Zahraniční subjekty, tj. domácnosti, podniky a vlády - nerezidenty označujeme souhrnně jako sektor zahraničí. Zahraničí bývá důležitým odběratelem domácích výrobků a služeb, zároveň domácí podniky dovážejí výrobky a služby ze zahraničí. V makroekonomii budeme sledovat většinou saldo tohoto obchodu, tj. export mínus import (tzv. čistý export NX). Kromě tohoto exportu a importu statků se později při zkoumání toků důchodů setkáme s rozlišením důchodů z výrobních faktorů ve vlastnictví domácích subjektů (rezidentů), fungujících v zahraničí, a důchodů z výrobních faktorů ve vlastnictví nerezidentů, fungujících doma.

Sektor zahraničí též může svými úsporami doplňovat národní úspory, a to v případě převýšení importu nad exportem (nakupujeme na dluh případně čerpáme devizové rezervy). V opačném případě (export je větší než import) je část národních úspor poskytována do zahraničí.

Makroekonomický koloběh

Vztahy mezi subjekty uvedených čtyř sektorů v podobě toků statků, služeb výrobních faktorů, důchodů, výdajů jsou v hrubých rysech znázorněny v následujícím schématu makroekonomického koloběhu.

Zdroj: Wawrosz et al., 2017.

Obr. 1 Makroekonomický koloběh.

Princip koloběhu spočívá v jeho uzavřenosti, tzn., že souhrn vcházejících toků do každého pólu koloběhu (sektoru nebo skupiny sektorů) musí odpovídat souhrnu vycházejících toků.

Ekonomie studuje širokou škálu společensko-ekonomických a ekonomických procesů a jevů, zejména otázku trhu, velmi zásadní problematiku zdrojů a jejich vzácnosti, organizaci ekonomiky jako celku, ale také jednotlivé ekonomické subjekty jejich chování. Součástí je mikroekonomická rovina a makroekonomická rovina zkoumání, které obnášejí studium řady otázek. Makroekonomie se v rámci obecné teorie vyvíjela postupně, existují různé přístupy a metody zkoumání jevů.

1. Definujte ekonomii a odlište mikroekonomii a makroekonomii.
2. Jakými metodami jsou zkoumány ekonomické jevy a procesy?
3. Jaké rozlišujeme v makroekonomii ekonomické subjekty?
4. Objasněte podstatu makroekonomického koloběhu.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2. rozš. vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [3] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [4] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2017, 336 s. ISBN 978-80-247-3258-9
- [5] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [6] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [7] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*: 19. vydání. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.
- [8] WAWROSZ, P. a kol. *Makroekonomie: středně pokročilý kurz*. První vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2017. 353 stran. Educopress. ISBN 978-80-7408-149-1.

Kapitola 2

Měření produktu v ekonomice

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat produkt,
- charakterizovat typy produktů,
- rozlišovat jednotlivé metody měření produktu.

Klíčová slova:

Produkt, důchod, meziprodukt, přidaná hodnota, národní důchod, disponibilní důchod, hrubý domácí produkt, hrubý národní produkt.

2.1 Národohospodářské agregáty

Informace o tom, jak se vyvíjí ekonomika, podávají makroekonomické veličiny, nazývané též národohospodářské agregáty. Charakter vývoje jednotlivých ekonomik je různý, každá se nějak chová, realizuje určitý výkon a, vykazuje zpravidla odlišnou úroveň makroekonomických ukazatelů, a proto slouží tyto veličiny k posouzení výkonnosti ekonomik a k jejich porovnání navzájem. Národohospodářské agregáty plní informační úlohu, poskytují obraz reálného ekonomického světa a jsou velmi důležité pro stanovení priorit budoucího ekonomického vývoje.

Ze škály národohospodářských agregátů se jeví nejdůležitějšími ty, které měří velikost celkového národního produktu vytvořeného v dané ekonomice za jedno časové období (zpravidla jeden kalendářní rok).

Tímto ukazatelem je hrubý národní produkt nebo hrubý domácí produkt, popřípadě národní důchod. Obecně je produkt definován jako „*tržní hodnota finální produkce dosažené za jeden rok*“³. Pro vymezení hrubého národního produktu je podstatné národní hledisko, kdežto pro vymezení hrubého domácího produktu je to hledisko územní. Zmíněná hlediska jsou východiskem pro jejich vymezení, které je následující:

Hrubý národní produkt – HNP (gross national product, GNP) je celková peněžní hodnota finálních statků a služeb vyrobených během určitého období příslušníky daného státu v tuzemsku i v zahraničí. Jedná se o součet peněžní hodnoty spotřeby, investic, vládních nákupů statků a služeb, a čistých vývozů.

Hrubý domácí produkt – HDP (gross domestic product, GDP) je celková peněžní hodnota finálních statků a služeb vyrobených během určitého období na území daného státu ať již tuzemskými ekonomickými subjekty nebo zahraničními subjekty. Český statistický úřad definuje HDP jako „*peněžní vyjádření celkové hodnoty statků a služeb nově vytvořených v daném období na určitém území; používá se pro stanovení výkonnosti ekonomiky. Může být definován, resp. spočten třemi způsoby: (1) produkční metodou, (2) výdajovou metodou a (3) důchodovou metodou.*“⁴.

³ FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. 2005, s. 171

⁴ Český statistický úřad [online]. 2018 [cit. 2018-07-24]. *Hrubý domácí produkt (HDP) – Metodika*. Dostupné z WWW https://www.czso.cz/csu/czso/hruby_domaci_produk-_hdp-.

Srovnatelným ukazatelem výkonu hospodářství za jedno kalendářní období je **národní důchod** (national income, NI, Y). Jde o makroekonomický agregát z hlediska jeho prvotního rozdělení mezi jednotlivé příjemce důchodů. V celkovém peněžním vyjádření jsou obsaženy všechny příjmy, které ekonomické subjekty za určité období na daném území získaly.

Národní důchod plně neodpovídá hrubému národnímu produktu, protože v HNP jsou zahrnuty hrubé investice, jejichž část tvoří obnovovací investice, a nepřímé daně, které se nikdy neostanou k domácnostem. Z toho plyne, že

$$HNP = NI + \text{nepřímé daně} + \text{obnovovací investice}$$

Rovnice 2.1

Při posuzování ekonomické výkonnosti je třeba brát v úvahu rozdíl nominální a reálné úrovně produktu. **Nominální (běžný) produkt** je hrubý národní (domácí) produkt vyjádřený v tržních cenách každého roku. **Reálný produkt** je vyjádřený v cenách výchozího roku, čímž se vytváří míra produktu ve stálých cenách. Reálná úroveň produktu měří jeho celkové množství, zatímco nominální výše jeho současnou peněžní hodnotu. Zjednodušeně řečeno, jedná se o nominální produkt očištěný o inflaci.

Poměr HDP v běžných cenách k HDP ve stálých cenách neboli poměr nominálního a reálného produktu se označuje jako **deflátor produktu**:

$$\text{deflátor HDP} = \text{nominální HDP} / \text{reálný HDP}$$

Rovnice 2.2

Při vymezení jednotlivých typů makroekonomických agregátů je třeba zmínit také potenciální úroveň ekonomiky, tzv. **potenciální produkt**, jehož vymezení je podstatné pro pochopení ekonomického růstu a hospodářského cyklu.

Potenciální produkt se označuje Y^* a odpovídá takovému „množství celkového hrubého národního produktu (národního důchodu), které je vyrobeno při optimálním využití zdrojů (práce, půdy, kapitálu)⁵, přičemž optimální představuje plné (nejvýše dosažitelné) a dlouhodobě udržitelné využití disponibilních zdrojů.

Výše popsané ukazatele pro posuzování ekonomické reality jsou vyjádřením hrubé hodnoty produktu, existují však veličiny vyjadřující jejich čistou hodnotu. Např. **čistý příjem majetku ze zahraničí** (nett property income from abroad, NPI) je rozdíl mezi HNP a HDP. Platí tedy následující vztah:

⁵MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. 2007, str. 36

$$HDP +/ - NPI = HNP$$

Rovnice 2.3

Dále se můžeme setkat s ukazatelem označovaným jako **čistý domácí produkt** (NDP, popř. čistý národní produkt, NNP), který lze stanovit dvěma způsoby:

- odečtením hodnoty amortizace (znehodnocení kapitálu) od ukazatele HDP,
- pomocí výdajové metody měření HDP při výpočtu použít hodnotu čistých investic.

Z uvedeného vyplývá, že **čisté investice** se rovnají hrubým investicím minus znehodnocení kapitálu (amortizace – odpisy z kapitálové spotřeby).

Úpravou celkového národního produktu o některá omezení metodiky měření HDP, o připočitatelné a odpočitatelné položky lze získat další čistou hodnotu pro posouzení ekonomické úrovně daného státu. Jedná se o čisté ekonomické bohatství neboli **čistý ekonomický blahobyť** (net economic welfare, NEW), který odráží pouze aktivity s pozitivní společenskou hodnotou včetně těch v HDP opomíjených.⁶ Mezi připočitatelné položky patří: hodnota volného času, práce v domácnosti, výrobky a služby vyprodukované stínovou ekonomikou, výrobky a služby vyrobené a poskytnuté sami sobě, kvalita výrobků a služeb apod. Mezi odpočitatelné položky patří škody na životním prostředí, život ve městě apod. NEW roste obvykle pomaleji než HDP, ale jeho růst je rovnoměrnější.

Je-li naší snahou popsat a vyjádřit ekonomickou výkonnost země, je nutno uvést také rozdíl mezi její ekonomickou silou a ekonomickou úrovní. Zatímco **ekonomická síla** státu je reprezentována velikostí jejího HDP, k vyjádření **ekonomické úrovně** slouží relativní ukazatel – HDP per capita (na hlavu), tzn. v přepočtu na jednoho obyvatele. Tento ukazatel se využívá k vyjádření celkové životní úrovně daného státu, je třeba si však uvědomit, že se jedná pouze o přibližné vyjádření, jelikož neobsahuje žádné informace o struktuře dané ekonomiky, o stupni vědeckotechnického vývoje apod. Země může v mnoha ekonomických i jiných oblastech zaostávat, a přesto vykazovat vysokou ekonomickou úroveň díky velkému přírodnímu bohatství (příkladem jsou ropné země).

K významným makroekonomickým ukazatelům patří též inflace či zaměstnanost, respektive míra inflace a míra nezaměstnanosti.⁷

⁶ Srov. JUREČKA V. a kol. *Makroekonomie*. 2017.

⁷ Těmito tématy se zabývají samostatné kapitoly 7 a 8.

Vývoj základních makroekonomických indikátorů v České republice, včetně predikce, zobrazuje následující tabulka.

Tab. 1 Hlavní makroekonomické indikátory

		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2017	2018	2019
							<i>Aktuální predikce</i>		<i>Minulá predikce</i>		
Hrubý domácí produkt	<i>mld. Kč</i>	4 098	4 314	4 596	4 773	5 055	5 320	5 596	5 042	5 304	5 530
Hrubý domácí produkt	<i>růst v %, s.c.</i>	-0,5	2,7	5,3	2,6	4,4	3,6	3,3	4,3	3,4	2,6
Spotřeba domácností	<i>růst v %, s.c.</i>	0,5	1,8	3,7	3,6	4,0	4,3	4,1	4,0	3,7	2,7
Spotřeba vládních institucí	<i>růst v %, s.c.</i>	2,5	1,1	1,9	2,0	1,5	1,9	2,0	1,9	1,8	1,5
Tvorba hrubého fixního kapitálu	<i>růst v %, s.c.</i>	-2,5	3,9	10,2	-2,3	5,4	5,7	4,4	5,6	4,1	3,4
Příspěvek čistých vývozu k růstu HDP	<i>p.b., s.c.</i>	0,1	-0,5	-0,2	1,2	1,0	-0,2	-0,1	1,0	0,2	0,1
Příspěvek změny zásob k růstu HDP	<i>p.b., s.c.</i>	-0,7	1,1	0,8	0,0	-0,1	0,0	0,0	-0,3	0,0	0,0
Deflátor HDP	<i>růst v %</i>	1,4	2,5	1,2	1,2	1,4	1,5	1,8	1,3	1,8	1,7
Průměrná míra inflace	<i>%</i>	1,4	0,4	0,3	0,7	2,5	2,1	1,9	2,5	2,6	2,1
Zaměstnanost (VŠPS)	<i>růst v %</i>	1,0	0,8	1,4	1,9	1,6	0,7	0,2	1,6	0,6	0,2
Míra nezaměstnanosti (VŠPS)	<i>průměr v %</i>	7,0	6,1	5,1	4,0	2,9	2,4	2,3	2,9	2,4	2,3
Objem mezd a platů (dom. koncept)	<i>růst v %, b.c.</i>	0,5	3,6	4,8	5,8	8,3	7,7	6,5	7,9	7,7	4,9
Saldo běžného účtu	<i>% HDP</i>	-0,5	0,2	0,2	1,6	1,1	0,4	0,2	0,5	0,1	0,1
Saldo sektoru vládních institucí	<i>% HDP</i>	-1,2	-2,1	-0,6	0,7	1,6	1,5	1,1	1,1	1,3	.
Předpoklady:											
Měnový kurz CZK/EUR		26,0	27,5	27,3	27,0	26,3	25,1	24,7	26,3	25,4	25,0
Dlouhodobé úrokové sazby	<i>% p.a.</i>	2,1	1,6	0,6	0,4	1,0	1,9	2,2	1,0	1,7	2,0
Ropa Brent	<i>USD/bar el</i>	109	99	52	44	54	65	61	54	68	64
HDP eurozóny	<i>růst v %, s.c.</i>	-0,2	1,3	2,1	1,8	2,3	2,3	1,8	2,4	2,3	1,9

Zdroj: MFČR, 2018.

2.2 Metody měření produktu a důchodu

Hrubý domácí produkt, respektive národní důchod lze měřit třemi základními metodami buď jako tok produktů, které byly za dané období ekonomickými subjekty vyrobeny, nebo jako tok výdajů či příjmů ekonomických subjektů. Podstatou každé z nich je úhel pohledu na celkovou produkci dané ekonomiky za jeden kalendářní rok. Metoda produkční je založená na sumarizaci hodnot přidaných zpracováním, hlediskem pro výpočet produktu výdajovou metodou jsou výdaje ekonomických subjektů a důchodová metoda znamená součet veškerých příjmů (důchodů).

2.2.1 Produkční metoda

Produkční (výrobní) metoda bývá označována jako metoda přidané hodnoty. **Přidanou hodnotou** rozumíme takovou hodnotu, kterou „jednotliví výrobci postupně v průběhu výrobního procesu přidávají svým úsilím k hodnotě nakupovaných surovin, polotovarů a služeb“⁸.

Pomocí produkční metody se stanovuje HDP jako součet všech finálních statků a služeb, které byly použity ke spotřebě. Do HDP se nezahrnují meziprodukty, které slouží k dalšímu dopracování nebo výrobě. HDP se dá tedy určit jako rozdíl součtu všech vyrobených statků a služeb a součtu všech meziproduktů nebo jako součet všech hodnot přidaných zpracováním. Hodnota přidaná zpracováním se získá, když se na každém stupni výroby odečte od hodnoty produkce hodnota meziprojektu, kterým jsou zakoupené vstupy potřebné k výrobě finálního statku, např. materiál a suroviny, paliva, různé polotovary či služby.

$$\text{HDP} = (\sum \text{finálních statků a služeb}) - (\sum \text{meziproduktů})$$

neboli: $\text{HDP} = \sum \text{hodnot přidaných zpracováním.}$

2.2.2 Výdajová metoda

Hlediskem pro výpočet produktu výdajovou (spotřební) metodou jsou výdaje domácích i zahraničních ekonomických subjektů, tzn. domácností, firem a státu. Ve výdajové metodě jde o stanovení

⁸ JUREČKA V. a kol. *Makroekonomie*. 2017.

HNP jako součtu výdajů domácností na spotřebu, soukromých hrubých domácích investic, výdajů státu (vlády) na nákup výrobků a služeb a čistého exportu.

Za **výdaje domácností** na spotřebu (C) se považují veškeré výdaje na nákup výrobků jak dlouhodobé spotřeby (auta, vybavení domácnosti), tak spotřeby krátkodobé (potravin, oděvy) a výdaje na nákup služeb (osobní, zdravotní, dopravní aj.).

Za **soukromé hrubé domácí investice** (I_g) se považují výdaje (investice) firem na nákupy na obnovu a rozšíření zásoby kapitálu, surovin a hotových výrobků. Také se do nich zahrnují výdaje spojené s výstavbou rodinných domků. Investice mohou nabývat různých podob, od nákupu budov, strojů a zařízení až po pořizování zásob polotovarů a surovin i hotové produkce. Souhrn všech investic označujeme pojmem **hrubé (brutto, gross) investice** (I_g). Investice na amortizaci, neboli opotřebením výrobního zařízení a budov nazýváme **obnovovací investice** (I_r) a jejich rozdíl tvoří **investice (netto) čisté** (I_n).

Výdaje státu (vlády a jiných státních orgánů, G) na nákup výrobků a služeb a státní investice jsou např. výdaje na nákup vybavení a vyzbrojení policie a armády, zařízení pro státní školy a státní instituce, platy lékařů ve státních nemocnicích apod. Do výdajů státu (vlády) se nezahrnují transferové výdaje občanům (ty zvyšují výdaje na spotřebu domácností). Specifickou vlastností transferů je to, že stát jejich vynaložením odčerpá část státních prostředků, aniž by za to získal protihodnotu – nějakou službu či hmotný statek.

Čistý export (NX) se získá jako rozdíl mezi výší exportu (Ex) a výší importu (Im). Část výdajů v domácí ekonomice je vynakládána na statky a služby, které byly vyrobené jinde a dovezené ze zahraničí, a proto je nutné je odečíst (- Im). Zároveň je však potřeba přičíst veškeré platby za výrobky a služby, které byly vyrobeny v domácí ekonomice, ale spotřebovány byly v zahraničí (+Ex). Výsledkem je čistý export: $NX = Ex - Im$.

$$HNP = C + I + G + NX$$

Součtem všech uvedených položek získáme velikost (objem) produkce v peněžních jednotkách, vymezená rovnice tudíž měří hrubý národní produkt.

2.2.3 **Důchodová metoda**

Zjišťování celkového produktu důchodovou (příjmovou) metodou se děje prostřednictvím všech realizovaných příjmů, které získávají za dané sledované období domácnosti. Předpokladem měření celkového důchodu příjmovou metodou je vlastnictví výrobních zdrojů domácnostmi. Obecně se

jedná o „součet všech důchodů, které ve sledovaném období za poskytnuté služby výrobních faktorů získali jejich vlastníci“⁹. Příjmy domácností jako vlastníků výrobních faktorů tvoří následující položky:

- hrubé mzdy, tj. mzdy před zdaněním,
- renty a další důchody z vlastnictví výrobních faktorů,
- čisté úroky (rozdíl mezi obdrženými úroky a placenými úroky),
- hrubé zisky korporací (dividendy akcionářů, nerozdělený zisk a daň ze zisku),
- příjmy ze samozaměstnání (jedná se o příjmy samostatně podnikajících ekonomických subjektů).

Celková suma sečtených položek potom představuje národní důchod (NI, Y)

Národohospodářské agregáty jsou makroekonomické veličiny, které se používají k zachycení a měření procesů odehrávajících se v národním hospodářství. Pomocí HDP a dalších lze posoudit výkon ekonomiky a zjistit hodnotu finálních výrobků a služeb v rámci jednoho ročního toku. K vyjádření hodnoty produktu slouží produkční metoda měření, která sčítá hodnoty přidané zpracováním, metoda výdajová, která sumarizuje vynaložené výdaje ekonomických subjektů, nebo důchodová metoda měření beroucí v úvahu tok důchodů plynoucích z vlastnictví výrobních faktorů.

1. Vysvětlete, jak se projeví v národním důchodu:
 - nákup auta firmou pro svého zaměstnance,
 - kapesné pro syna, který pomohl při sekání a uskladnění dřeva do krbu,
 - vláda nechá opravit 15-ti kilometrový úsek dálnice D1.
2. Jaký je rozdíl mezi hrubým národním produktem a hrubým domácím produktem?
3. Který sektor se nejvíce podílí na tvorbě HDP v České republice? Diskutujte.

Literatura k tématu:

- [1] Český statistický úřad (ČSÚ). *Hrubý národní produkt*. 2018.

⁹ TULEJA, P. *Analýza pro ekonomy*. 2007, s. 78

- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [3] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [4] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [5] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [6] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [7] Ministerstvo financí České republiky (MFČR). *Makroekonomická predikce České republiky*. Duben 2018. Praha.
- [8] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [9] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.
- [10] WAWROSZ, P. a kol. *Makroekonomie: středně pokročilý kurz*. První vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2017. 353 stran. Educopress. ISBN 978-80-7408-149-1.

Kapitola 3

Agregátní trh a hospodářská rovnováha

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat agregátní nabídku a poptávku,
- vysvětlit podmínku rovnováhy,
- rozlišit klasický a keynesiánský přístup k agregátní nabídce,
- charakterizovat mezeru produktu

Klíčová slova:

Agregátní nabídka, agregátní poptávka, spotřeba, úspory spotřebitelská poptávka, investiční poptávka, mezní sklon ke spotřebě, mezní sklon k úsporám, investiční multiplikátor, mezera produktu, inflační mezera

3.1 Hospodářská rovnováha a její modely

V makroekonomickém měřítku lze celkovou tržní či ekonomickou rovnováhu zaznamenat prostřednictvím agregovaných nabídek a poptávek.

Poptávku a nabídku v makroekonomickém měřítku, tudíž i makroekonomickou rovnováhu lze vysvětlit na jednoduchém modelu dvousektorové ekonomiky. Dvousektorový model je složen pouze ze dvou sektorů, a sice domácností a firem. Tento model se používá z důvodů snazšího pochopení vztahů v ekonomice, metoda abstrakce umožňuje upustit od vztahů, které má domácí ekonomika se zahraničními subjekty a také od ekonomické a další činnosti (politiky) státu.

V ekonomické teorii se setkáváme se dvěma základními modely ekonomické rovnováhy; modelem klasickým a keynesiánským.

3.1.1 Klasický model hospodářské rovnováhy

Klasický model hospodářské rovnováhy je historicky starší, vychází z učení klasické ekonomické teorie, na níž pak navazuje neoklasická ekonomie. V rámci tohoto modelu je základním předpokladem dvousektorová ekonomika, v níž domácnosti spotřebovávají finální produkci (část jejich důchodu jde na spotřebu, druhá tvoří úspory) a na trhu práce nabízejí svou pracovní sílu. Dále se předpokládá, že firmy produkují statky a služby, poptávají práci a realizují investice.

Uvedené činnosti předpokládají existenci čtyř trhů, a sice trhu finální produkce, trhu práce, kapitálového trhu a peněžního trhu. Podle liberálního proudu je ekonomika vnitřně stabilní systém a rovnováha na uvedených trzích se utváří automaticky.

Reálné bohatství ekonomiky vychází dle klasického modelu z finální produkce vyrobené v ekonomice za jeden rok. Peníze plní zejména funkci zúčtovací jednotky a jsou pouze prostředníkem směny. Roste-li množství peněz v oběhu, neroste reálné bohatství země, ale proporcionálně se zvyšuje cenová hladina. Toto pojetí vychází z kvantitativní teorie peněz a rovnice směny, která vyjadřuje skutečnost, že se na trzích vyrovnávají toky statků a služeb s tokem peněz¹⁰.

¹⁰ Blíže v kapitole 5.

Klasický model rovnováhy dále předpokládá pružnost cen, mezd a platů, což vyjadřuje závislost reálné mzdy na její nominální hodnotě a na cenách finální produkce. Jestliže roste nominální výše mzdy, roste i její reálná veličina. Pokles reálné mzdy způsobuje růst cen finální produkce. Pohyb výše reálné mzdy znamená změnu v nabídce práce, která se s růstem reálné mzdy zvyšuje, zatímco počet pracovních příležitostí (poptávka po práci) se snižuje.

V klasickém modelu se setkáváme s pojmem **plná zaměstnanost**, tedy se skutečností, že poptávané množství práce se rovná množství nabízenému, přičemž nabídka i poptávka jsou určeny reálnou výší mzdové sazby. Z uvedeného vyplývá, že se na trhu práce samovolně utváří rovnováha a výše mzdy se vždy ustálí na rovnovážné úrovni.

Co se týče kapitálového trhu, dle pojetí klasiků i zde se ustaluje rovnováha poměrně snadno a plynule. Úspory se přeměňují na investice tak, že majitelé volných finančních prostředků – domácnosti – je zapůjčují firmám, které za ně platí úrok. Úspory se pak rovnají investicím díky přizpůsobovacímu mechanismu úrokové sazby. Vyrovnání nabídky kapitálu s poptávkou po kapitálu zajišťuje **rovnovážná úroková míra**, která vyčišťuje trh, tudíž působí na vyrovnání úspor a investic.

Celá ekonomika podle předpokladů klasického modelu operuje na úrovni potenciálního produktu, který je jejím gravitačním centrem. K plnému využití zdrojů ekonomika přirozeně tenduje a dojde-li k určitému vychýlení od rovnovážné situace na nejvyšším možném výkonu ekonomiky, všechny uvedené skutečnosti působí pro utvoření opětovné rovnováhy.

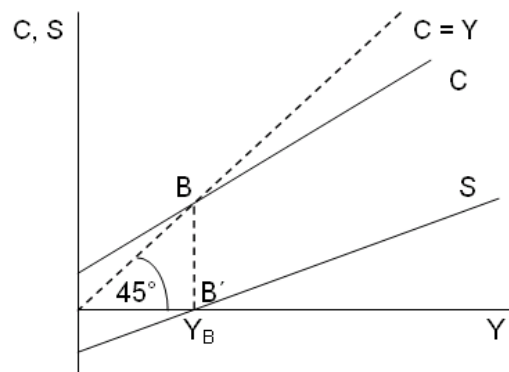
3.1.2 **Keynesiánský model rovnováhy**

Dle tohoto pojetí je ekonomika vnitřně nestabilní systém, který vykazuje řadu omezení. V keynesiánském modelu hraje největší úlohu vývoj efektivní poptávky a využití výrobních faktorů v ekonomice.

Tento model rozlišuje spotřebitelskou a investiční poptávku.

Spotřebitelská poptávka je realizována domácnostmi a představuje poptávku po finální produkci, tedy statcích a službách. V keynesiánském modelu je velký důraz kladen na spotřební křivku domácností, tzn. každou korunu disponibilního důchodu spotřebitel spotřebuje a čím více má peněz, tím vyšší je i jeho spotřeba. Spotřeba domácností (C – consumption) však závisí na jejich reálném důchodu (Y). V makroekonomickém měřítku to znamená přímo úměrný vztah mezi velikostí národního důchodu a plánovanými spotřebními výdaji domácností. Tento vztah zobrazuje křivka spotřeby C na obr. 2.

Doplňující součástí důchodu domácností jsou úspory (S – savings), tedy částka, kterou domácnosti ušetří, avšak naproti klasickému modelu nejsou tolik závislé na výši úrokové míry.

Zdroj: Jílková, 2012.

Obr. 2 Spotřební a úsporová funkce.

Analýzou spotřební (C) a úsporové (S) funkce byly v keynesiánském modelu odvozeny následující skutečnosti:

- s růstem důchodu (Y) rostou také spotřební výdaje domácností (C), ale pomaleji než roste důchod,
- úspory domácností (S) vznikají až od určité výše jejich důchodu, úspory jsou funkcí důchodu,
- může vzniknout nerovnováha mezi poptávkou a nabídkou, např. když lidé utrácejí více, než činí jejich důchod – mají záporné úspory.

Domácnosti mají mezní sklon ke spotřebě (značíme mpc nebo c):

$$mpc (c) = \frac{\Delta C}{\Delta Y}$$

a mezní sklon k úsporám (značíme mps nebo s):

$$mps (s) = \frac{\Delta S}{\Delta Y}$$

Investiční poptávka

Keynesiánská investiční funkce bere v úvahu očekávání investorů a celkové ekonomické prostředí. Změny těchto ukazatelů způsobují nestabilitu investiční poptávky, což se v grafickém vyjádření projevuje jako její posun doprava nebo doleva.

V keynesiánském modelu se ne všechny úspory přeměňují na investice, a tedy vzniká nerovnováha na kapitálovém trhu. Tato nerovnováha ovlivňuje situaci také na ostatních trzích. Keynesiánský model objasňuje mechanismus přenosu finanční nerovnováhy na ostatní trhy. Křivku investic posouvají očekávaná míra zhodnocení. Vykazuje-li ekonomika růst, také investice rostou. Investice mohou při

nepříznivých odhadech klesnout tak, že ani nulová úroková míra nezajistí přeměnu úspor na investice. Určitý objem úspor není realizován a vypadají z ekonomického procesu.

Z uvedeného vyplývá, že změna v investičních výdajích je menší než změna v agregátních výdajích. Způsobuje to tzv. **výdajový multiplikátor (α)**, který udává, o kolik se změní agregátní poptávka, jestliže se změní investiční výdaje o jednotku.

$$\alpha = \frac{1}{1 - c} = \frac{1}{s}$$

Poznatkem keynesiánského modelu je, že agregátní poptávka zaostává za nabídkou. Nedostatečná agregátní poptávka působí na omezení úrovně výstupu. V důsledku toho výkon zaostává za úrovní potenciálního produktu. V ekonomice dochází k nevyužívání výrobních kapacit a vzniká nezaměstnanost.

Rovnováha (nerovnováha) ekonomiky je určena vzájemným působením agregátní nabídky a poptávky. Celková makroekonomická rovnováha určující agregátní cenu i produkt je dosažena v bodě, kde se křivky agregátní nabídky a agregátní poptávky protínají.

Rovnovážná situace tedy znamená, že výše produktu se nachází na rovnovážné úrovni, na velikosti produktu nabízeného firmami při určité cenové hladině, při níž je tento produkt stejně velký jako úroveň agregátní poptávky.

Rovnovážnou produkci můžeme sledovat v **modelu AS – AD**, tedy v modelu agregátní nabídky a agregátní poptávky. V tomto modelu platí, že průsečík obou křivek představuje makroekonomickou rovnováhu. Přizpůsobovací procesy navracejí v dlouhém období produkt zpět na úroveň potenciálního produktu prostřednictvím změn ve skutečné a očekávané míře inflace.

Model agregátní nabídky a poptávky ukazuje, jak se mění reálný produkt v závislosti na míře inflace. Umožňuje nám objasnit záměrnou politiku centrální banky, která je v současné době významnou a mnohdy rozhodující institucí, která ovlivňuje hospodářský cyklus.

3.2 Agregátní poptávka

Agregátní poptávka (Aggregate Demand, AD) je celkové neboli agregátní množství produktu, které bude při dané úrovni cen dobrovolně nakoupeno. AD představuje souhrn celkových výdajů ve všech výrobních sektorech na spotřebu, na soukromé investice, na vládní nákupy statků a služeb a na čisté vývozy.

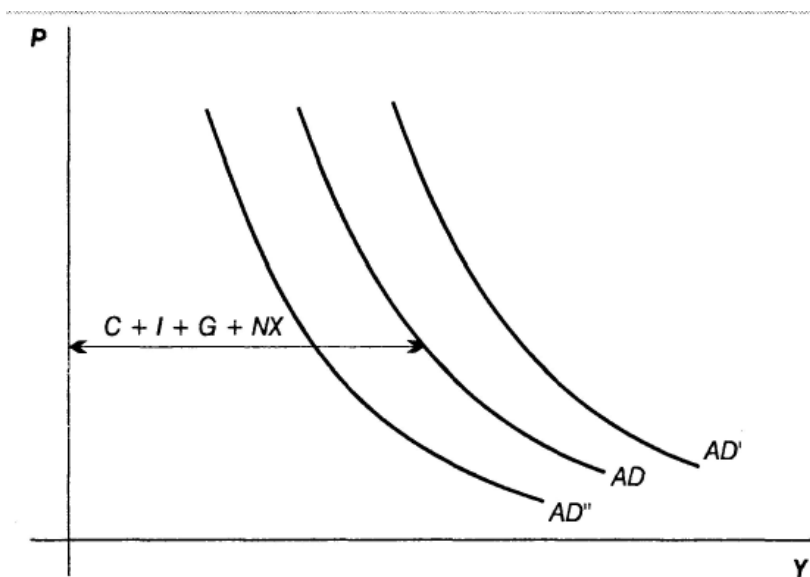
Křivku agregátní poptávky AD tedy určují následující veličiny:

- **spotřeba** (Consumption, C) – vynaložené výdaje na nákup statků a služeb, jsou primárně určeny osobním disponibilním důchodem (osobní důchod po zaplacení daní) a bohatstvím spotřebitelů, spotřeba je představována zejména domácnostmi,
- **investice** (Investments, I) – jsou určeny výší produktu, kapitálovými náklady (daňovou politikou, úrokovými sazbami apod.) a budoucím očekáváním investorů, investice jsou představovány zejména podniky,
- **vládní výdaje na statky a služby** (Government expenditures, G) – jejich výše je určena rozhodnutími vlády o výdajích,
- **čistý vývoz** (Net Export, NX) – je určen rozdílem výše vývozu (export X) a dovozu (import M), představuje vliv zahraničí na domácí ekonomiku.

Můžeme psát následující rovnici agregátní poptávky:

$$AD = C + I + G + NX$$

Nepřímo úměrnou závislost mezi cenovou hladinou (P) a poptávaným množstvím statků, které můžeme považovat za rovnovážný reálný produkt (Y), vyjadřuje křivka agregátní poptávky AD. Pokles cenové hladiny způsobuje růst kupní síly peněžních zůstatků ekonomických subjektů, které se takto stávají bohatší. Se stejným množstvím nominálních peněz si mohou reálně nakoupit vyšší množství statků a služeb.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 3 Křivka agregátní poptávky a její posuny.

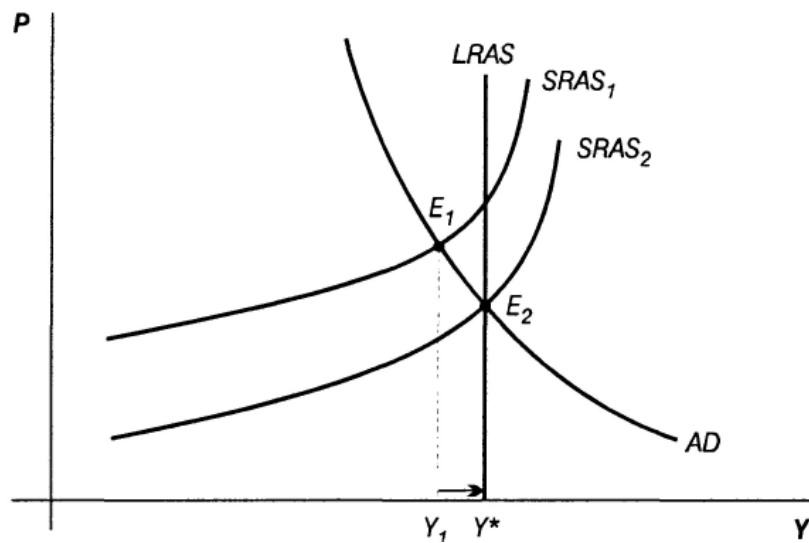
Agregátní poptávku ovlivňuje celá řada faktorů. Mezi nejpodstatnější z nich patří faktory hospodářské politiky, zejména pak monetární a fiskální politika, dále např. očekávání a podnikatelská důvěra, otázky ekonomického cyklu doma i v zahraničí anebo demografické změny. Na růst agregátní poptávky působí zejména následující změny:

- růst zásoby peněz (centrální banka zvýší nabídku peněz, klesá úroková míra i , roste spotřeba a investice $C+I$);
- zlepšení očekávání spotřebitelů a investorů;
- zvýšení bohatství;
- snížení daní (zvýší se disponibilní důchod);
- zvýšení vládních výdajů G ;
- oživení v zahraničí (roste export X);
- znehodnocení kurzu domácí měny (roste export X , klesá import M).

Opačný vývoj jednotlivých indikátorů působí na pokles agregátní poptávky.

3.3 Agregátní nabídka

Agregátní nabídka (Aggregate Supply, AS) představuje celkový národní produkt, které jsou podniky ochotny vyrobit a prodat v průběhu určitého období. Křivka AS ukazuje výši reálného produktu, které bude dosaženo při kterékoli možné cenové hladině. Rozlišujeme agregátní nabídku v krátkém období (SRAS) a agregátní nabídku v dlouhém období (LRAS).

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 4 Křivka agregátní nabídky a její posuny.

V dlouhém období se rovnovážný produkt ustaluje na své potenciální úrovni. Krátkodobě se zaměstnanost může zvýšit nad úroveň L^* (tato situace bývá označována jako přezaměstnanost) nebo pod úroveň L^* (podzaměstnanost.) Také rovnovážný produkt Y , jehož úroveň vyjadřuje průsečík křivek AD a $SRAS$, se tedy může pod vlivem poptávkových šoků odchylovat od produktu potenciálního (nad Y^* nebo pod Y^*). Dlouhodobě se však produkt neustále vrací k úrovni potenciálního produktu Y^* .

Odchylka skutečného produktu od jeho potenciální úrovně představuje tzv. mezeru produktu. Obdobně bývá i odchylka skutečné zaměstnanosti od tzv. plné zaměstnanosti označována jako mezeru zaměstnanosti. Se změnou zaměstnanosti (a s odklonem Y od Y^*) je spojen růst nebo pokles cenové hladiny (P). Pouze nepůsobí-li poptávkové nebo nabídkové šoky, je cenová hladina stabilní. Plnou zaměstnanost L^* je možno proto také alternativně charakterizovat jako zaměstnanost, se kterou je spojena stabilita cenové hladiny.

Ve skutečnosti však vždy existují určitá inflační očekávání (udržovaná setrvačným růstem cen vstupů), a proto i při tzv. plné zaměstnanosti existuje určitý růst cenové hladiny. Křivka $SRAS$ se z tohoto důvodu posunuje neustále nahoru. Přesnější charakteristikou nezaměstnanosti při tzv. plné zaměstnanosti je tedy stabilní míra inflace. V odborné literatuře je možno se setkat s označením mezery typu $Y > Y^*$ jako tzv. inflační mezery a mezery typu $Y < Y^*$ jako tzv. deflační mezery.

Dlouhodobá křivka agregátní nabídky ($LRAS$) má tedy vertikální tvar a protíná vodorovnou osu na úrovni potenciálního produktu Y^* . Růst nebo pokles agregátní poptávky, vyjádřený pohybem křivky AD nahoru nebo dolů, povede při stabilní křivce $LRAS$ dlouhodobě pouze ke změně cenové hladiny,

a tím i nominálního produktu. Reálný produkt se nemění. Nový rovnovážný bod E2 leží přesně nad původním bodem rovnováhy E1.

Makroekonomické rovnováhy lze tedy dosáhnout v krátkém období i s nevyužitými disponibilními zdroji. V dlouhém období se však rovnovážný produkt ustaluje na své potenciální úrovni při plné zaměstnanosti a stabilitě cenové hladiny

Neokeynesiánský kompromis

V současnosti je akceptován tvar SAS jako pružné rostoucí křivky, která se po překročení úrovně potenciálního produktu (Y^*) stává nepružnou. Vlevo od úrovně potenciálního produktu rozlišujeme tzv. **keynesiánské pole** (vysoká pružnost SAS) a vpravo od potenciálního produktu tzv. **klasické pole** (SAS je nepružná). Znamená to, že ekonomika má výrazně nevyužité výrobní kapacity (nachází se v období krize). Naproti tomu v klasickém poli je křivka téměř vertikální, což znamená, že růst agregátní poptávky vyvolává výrazný růst cenové hladiny bez vlivu na reálný produkt.

Agregátní poptávka a agregátní nabídka jsou základní dva jevy na trhu. Jejich rovnost – průsečík jejich křivek – představuje rovnovážnou situaci. Pojetí makroekonomické rovnováhy je v podstatě dvojitá. Klasický přístup předpokládá samoregulační síly tržního mechanismu, pružnost cen a platů a schopnost okamžité a úplné přeměny úspor na investice. Naproti tomu keynesiánský model pokládá ekonomiku za vnitřně nestabilní systém, v jehož rámci se objevují strnulé mzdy a platy a další nedokonalosti, které je nutno řešit podporou efektivní agregátní poptávky. V současné ekonomické teorii je akceptován tzv. neokeynesiánský kompromis, který v modelu AS – AD obsahuje klasické a keynesiánské pole.

1. Charakterizujte klasické a keynesiánské pojetí makroekonomické rovnováhy.
2. Vysvětlete princip jednoduchého výdajového multiplikátoru.
3. **Příklad:** Dvousektorová ekonomika je charakterizována spotřební funkcí $C = 400 + 0,9 YD$ a $I_p = 650$. **Vypočítejte:** Výši jednoduchého výdajového multiplikátoru a výši rovnovážného HDP.
4. Vymenujte faktory ovlivňující agregátní poptávku a nabídku

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.

- [2] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [3] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [4] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [5] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [6] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [7] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*: 19. vydání. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.

Kapitola 4

Ekonomický růst a hospodářské cykly

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat ekonomický růst,
- rozlišit ekonomickou sílu a ekonomickou úroveň,
- vysvětlí pojem hospodářský cyklus,
- rozlišovat příčiny vzniku hospodářského cyklu.

Klíčová slova:

Ekonomická síla země, ekonomická úroveň, ekonomický růst, mezera produktu, zdroje ekonomického růstu, koeficient růstu, tempo růstu, hospodářský cyklus, perioda cyklu, kontrakce, vrchol, expanze, recese.

Problematika ekonomického růstu je velmi významnou oblastí jak v makroekonomické teorii, tak i v hospodářské praxi. V předchozí kapitole popsané agregáty poměřující velikost reálného produktu slouží také k vyjádření dynamiky ekonomiky.

4.1 Absolutní velikost HDP a ekonomická úroveň země

Ekonomická úroveň země, jakož i absolutní velikost HDP – její ekonomická síla – jsou významnými pojmy pro posouzení vývoje daného národního hospodářství ve vztahu k jiným ekonomikám či světové ekonomice, ale jsou také důležité dosledování vlastního vývoje a rozvoje dané ekonomiky. Rozdíl mezi ekonomickou silou a ekonomickou úrovní byl naznačen již v kapitole 2.1.

Absolutní objem finální produkce, jenž se v dané ekonomice vyrobí za jeden rok, se označuje jako **ekonomická síla země**. Jde o konkrétní hodnotu HDP daného státu ve srovnatelné měně (nejčastěji USD nebo EURO), kterou lze porovnávat s jinými zeměmi a zjišťovat tak jeho postavení ve světové ekonomice.

K vyjádření životní úrovně v dané zemi slouží poměrový ukazatel, který označujeme pojmem **ekonomická úroveň země**. Jde o relativní ukazatel, HDP per capita (na hlavu), tzn. v přepočtu na jednoho obyvatele a využívá se k vyjádření celkové životní úrovně daného státu. Ekonomická úroveň také vyjadřuje, jak efektivně země využívá disponibilní výrobní faktory. Zmíněné ukazatele nelze ztotožňovat, přepočet na obyvatele je velmi důležitý, neboť ekonomika může disponovat rozsáhlým množstvím výrobních faktorů, které však nemusí účinně využívat. Vysoká hodnota HDP tudíž nemusí znamenat vyspělost ekonomiky, neodráží úroveň blahobytu a nezohledňuje řadu faktorů, neobsahuje žádné informace o struktuře dané ekonomiky, o stupni vědeckotechnického vývoje apod. Země může v mnoha ekonomických i jiných oblastech zaostávat, a přesto vykazovat vysokou ekonomickou úroveň díky velkému přírodnímu bohatství (příkladem jsou ropné země).

4.2 Vymezení ekonomického růstu

Před samotným definováním ekonomického růstu je třeba zopakovat podstatu potenciální úrovně produktu v ekonomice. Jak bylo uvedeno v kapitole 2.1, potenciální produkt (Y^*) je množství produkce vyrobeno při optimálním využití výrobních zdrojů, tedy „...nejvyšší udržitelný výkon ekonomiky za podmínek daného množství a kvality vstupů“. Potenciální produkt někdy bývá nazýván též produktem plné zaměstnanosti, popř. produktem plného využití zdrojů.

Ekonomický růst může být definován jako růst úrovně potenciálního produktu v závislosti na vývoji základních zdrojů a faktorů, kterými je růst produktu determinován. Jde tedy o zvyšování výrobní kapacity ekonomiky, „...vykazuje-li potenciální produkt dlouhodobý růst spojený se zvyšováním produkčních možností ekonomiky.“

Ekonomický růst znamená pozitivní změnu tokových veličin v čase (označovaných jako HNP, HDP nebo Y).

Nejjednodušším způsobem vyjádření ekonomického růstu je srovnání dosaženého domácího produktu stávajícího roku s rokem předcházejícím a dochází k němu tehdy, jestliže hrubý domácí produkt v roce $t + 1$ je vyšší než v roce t :

$$\Delta \text{HDP} = \text{HDP}_{t+1} - \text{HDP}_t > 0$$

Tento způsob výpočtu ekonomického růstu je prostou změnou veličiny HDP v po sobě následujících letech a může jít o zvýšení nebo snížení reálného produktu ekonomiky.

Ekonomický růst lze také změřit či vyjádřit pomocí poměrového ukazatele nazývaného koeficient růstu:

$$r = \frac{\text{HDP}_t}{\text{HDP}_{t-1}} \cdot 100$$

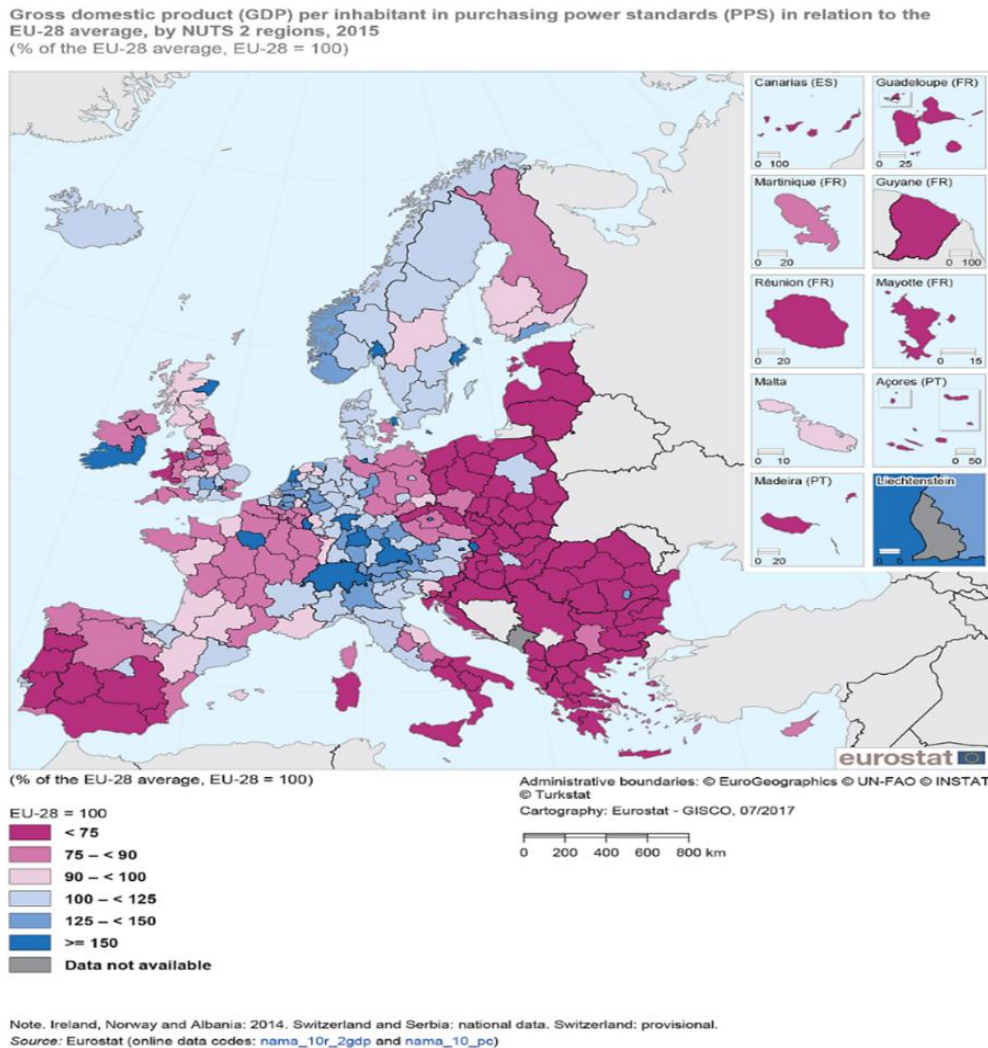
% koeficient růstu

$$r = \frac{\text{HDP}_t - \text{HDP}_{t-1}}{\text{HDP}_{t-1}} \cdot 100$$

tempo růstu (v %)

Koeficient růstu představuje míru ekonomického růstu, což je „v procentech vyjádřená změna reálného produktu ekonomiky, k níž došlo v průběhu jednoho roku“. Výsledek může nabývat kladných hodnot, tak záporných hodnot, pak jde o pozitivní ekonomický růst a negativní ekonomický růst (tzn. pokles) a v případě nulového výsledku se jedná o nulový růst ekonomiky.

Se stavem a vývojem ekonomiky souvisí pojem **mezera produktu** (gap), což je rozdíl mezi potenciálním produktem a reálným HDP (odlišuje-li se reálný produkt od potenciálního). Velká mezera HDP znamená, že ekonomika nepracuje na úrovni svých možností, tedy nalézá uvnitř své hranice produkčních možností. Tento jev je relevantní k problematice ekonomické rovnováhy a úzce souvisí také s vývojem hospodářského cyklu.

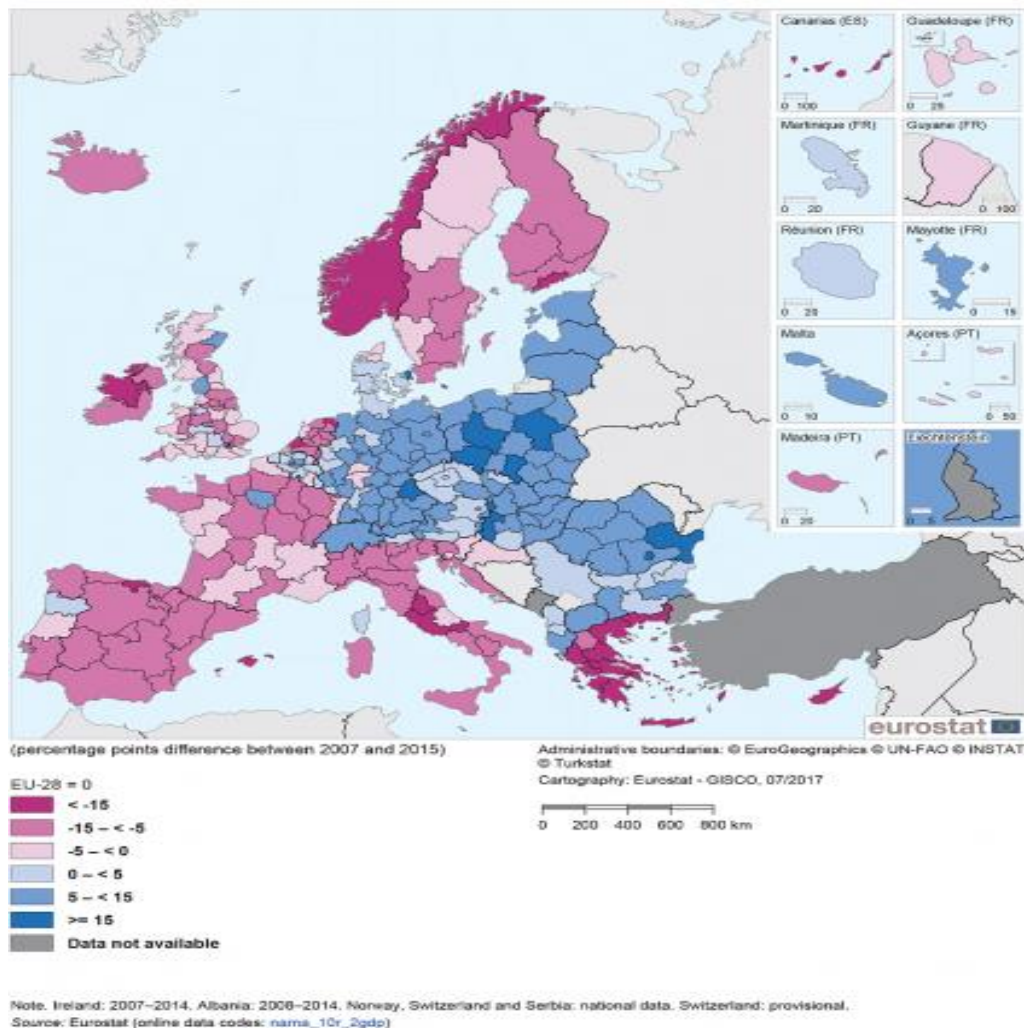

Zdroj: EUROSTAT, 2018

Obr. 5 Vyjádření ekonomické úrovně zemí EU28.

Obrázek znázorňuje vyjádření ekonomické úrovně zemí EU28, rozdělených do NUTS 2 regionů v roce 2015. Ekonomická úroveň jednotlivých zemí je zde vyjádřena pomocí makroekonomického ukazatele hrubý domácí produkt na osobu v paritě kupní síly (PPS). Červeně jsou zde vyznačeny země a regiony, které se v roce 2015 pohybovaly pod průměrem EU28, modře země, které se v tomto roce nacházely nad průměrem EU28.

Change of gross domestic product (GDP) per inhabitant in purchasing power standards (PPS) in relation to the EU-28 average, by NUTS 2 regions, 2007–2015 (percentage points difference between 2007 and 2015)

Zdroj: EUROSTAT, 2018

Obr. 6 Vyjádření ekonomického růstu zemí EU28.

Obrázek znázorňuje vyjádření ekonomického růstu v zemích EU28, rozdělených do NUTS 2 regionů, pozorovaného v období 2007 – 2015. Ekonomický růst je zde vyjádřen ve formě změny HDP na osobu v paritě kupní síly (PPS). Červeně jsou zde vyznačeny země a regiony, které v období 2007 - 2015 zažívaly záporný ekonomický růst oproti průměrným hodnotám EU28, modře země, které se ve zkoumaném období vyznačovaly kladným ekonomickým růstem, ve srovnání s průměrem EU28.

Při porovnání obou obrázků je zřejmé, které země EU jsou rostoucí a které naopak upadají, bez ohledu na jejich celkovou ekonomickou úroveň.

4.2.1 Skutečné a dlouhodobé tempo růstu

Skutečné tempo růstu

Každá ekonomika se vyvíjí různým způsobem a vykazuje odlišná tempa růstu. I v rámci jednoho národního hospodářství rozlišujeme různá tempa jeho růstu. Jednak jde o **skutečné tempo růstu**, které lze sledovat v každoročním vývoji HDP a dalších ukazatelů. Změny jsou zpravidla způsobeny vlivem změn v agregátní nabídce a poptávce, respektive v chování ekonomických subjektů. Prakticky to znamená zpravidla neustálé výkyvy reálného produktu kolem úrovně potenciálního produktu. Jde tedy o cyklicky se opakující oscilaci (dynamické) proměnné kolem poměrně stabilní (ne však neměnné) hodnoty.

Dlouhodobé tempo růstu

Z aktuálního vývoje růstu vyplývá určitý tendence či trend, z čehož lze odvodit **dlouhodobé tempo růstu**. Tento trend je úzce spjat s vývojem a tempem růstu potenciálního produktu

Potenciální produkt nemá neměnnou stabilní úroveň, vždy se např. v grafu vyznačuje k určitému časovému úseku. Růst potenciálního produktu je dán růstem množství, kvality a produktivity disponibilních zdrojů. Zpravidla se jedná o rozšíření výrobních kapacit či nárůst objemu pracovní síly nebo o technologická, organizační, kvalifikační a jiná zlepšení vedoucí ke zvýšení efektivity využití výrobních faktorů.

Dokonalejší využití výrobních zdrojů je podstatou pro žádoucí zvyšování potenciálu ekonomiky a pro její dlouhodobý rozvoj. Úroveň potenciálního produktu by se však měla zvyšovat působením obou faktorů, tzn. jak rozšiřováním objemu zdrojů, tak zvyšováním jejich produktivity. Zároveň jsou na vývoj potenciálního produktu kladeny požadavky trvalosti a přiměřenosti, aby jeho změna nezpůsobovala cyklické či strukturální šoky. V důsledku působení všech uvedených skutečností může ekonomika ovlivnit své postavení ve světové ekonomice a zvyšovat životní úroveň svého obyvatelstva.

4.3 Zdroje a omezení ekonomického růstu

Výše popsané skutečnosti, které ovlivňují dlouhodobé tempo růstu ekonomiky, jsou zdroji (faktory) růstu potenciálního produktu a lze rozdělit do dvou skupin:

- **extenzivní faktory růstu** (kvantitativní) – růst objemu výrobních faktorů,

- **intenzivní** faktory růstu (kvalitativní) – technologická zlepšení a zvýšení produktivity a efektivnosti.

V reálné ekonomice dochází většinou ke kombinaci extenzivních a intenzivních faktorů ekonomického růstu. Jak bylo uvedeno výše, mezi hlavní zdroje růstu reálného produktu patří růst výrobních faktorů a jejich celkové produktivity, kterou podmiňují faktory jako vzdělání, inovace, technologie, úspory z rozsahu, vědecký pokrok a růst agregátní poptávky.

Omezení ekonomického růstu

Ekonomické procesy a jevy se odehrávají v reálném světě s vysokým stupněm dynamiky, často a náhle dochází ke změnám ve vývoji i v názorech na některé zásadní otázky. Dynamika a neustálá změna může být v ekonomickém vývoji jak výhodou, tak také nevýhodou.

Mimoto má ekonomický růst řadu dalších omezení, zejména:

- bludný kruh chudoby (nízký důchod znamená nízké úspory, což vede k nedostatečné zásobě kapitálových statků, tudíž dochází k nízké vybavenosti práce kapitálem (K/L) a z toho vyplývá opět nízký důchod),
- demografický vývoj (populační exploze),
- únik kapitálu, únik kvalifikované pracovní síly (tzv. únik mozků),
- chybějící politické, právní a ostatní institucionální podmínky,
- nedostatečná infrastruktura,
- nedostatečné přírodní zdroje, nepříznivé klimatické podmínky, přírodní katastrofy, války, ekologie, vyčerpání neobnovitelných zdrojů, relativní vyčerpání surovin a energií z omezených zdrojů (půda, voda, prostor, vzdušný kyslík apod.).

4.4 Hospodářské cykly

V ekonomice dochází k různému vývoji makroekonomických veličin, zejména hrubého domácího produktu. Pohyb ekonomických veličin má zpravidla dvojitý charakter; jednak jde o oscilaci proměnné okolo poměrně stabilní hodnoty (reálný produkt okolo produktu potenciálního), jednak o trendové změny veličin (růst potenciálu ekonomiky). Vývoj HDP může být jak kladný, tak záporný a výkyvy se v určitých intervalech opakují.

Proto hovoříme o **hospodářském cyklu**. K hospodářskému cyklu dochází, jestliže skutečný produkt vzhledem k potenciálnímu roste (expanze) nebo klesá (kontrakce nebo recese).

Cyklické výkyvy

Jde o cyklické výkyvy celkové ekonomické aktivity vyznačující se současnou expanzí nebo kontrakcí produktu ve většině sektorů ekonomiky. V tomto případě se jedná o tzv. **cyklické výkyvy**, kdy dochází ke všeobecnému poklesu nebo růstu ekonomiky.

Vlády se snaží svou stabilizační politikou (proticyklickými opatřeními) zmenšovat cyklické amplitudy, což vede i ke zlepšení dlouhodobého růstového trendu. K nejobvyklejším makroekonomickým oscilacím patří výkyvy skutečného hrubého produktu kolem potenciálního produktu.

Strukturální výkyvy

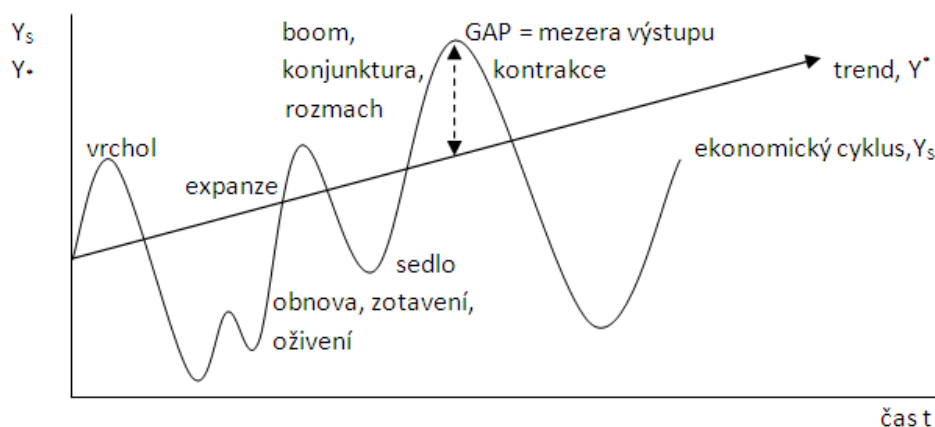
Vedle cyklických výkyvů existují také **výkyvy strukturální**, které znamenají expanzi nebo kontrakci pouze některých sektorů v dané ekonomice. Strukturální výkyvy zpravidla provází strukturální nezaměstnanost a vyžadují vyšší pružnost a adaptabilitu ekonomiky.

4.4.1 Fáze a typy hospodářského cyklu

Pro výkyvy skutečného produktu kolem jeho potenciální rovně je typické střídání fází expanze a recese. Expanze znamená, že se růst reálného HDP zvyšuje a dosahuje poměrně vysokých hodnot. Recese znamená, že se růst zpomaluje nebo dochází dokonce k poklesu reálného HDP. Ekonomové hovoří o recesi, když HDP během dvou po sobě jdoucích čtvrtletích klesá. Hlubokému a dlouhotrvajícímu hospodářskému poklesu se říká deprese.

Hospodářský cyklus se skládá z následujících fází:

- expanze,
- vrchol,
- recese,
- dno (sedlo).

Zdroj: Jílková, 2012.

Obr. 7 Hospodářský cyklus.

Expanze střídá recesi a body obratu leží mezi nimi. Průběh cyklů je nepravidelný a je rozdílná i délka cyklů. Hospodářské cykly jsou si ale často velmi podobné. Zdrojem cyklického vývoje může být celá řada skutečností, např. změny v agregátní poptávce.

Kolísání reálného produktu kolem jeho potenciální úrovně vykazuje v čase určitou pravidelnost. Tato opakovaná oscilace a střídání jednotlivých fází cyklu se děje vždy po uběhnutí určité doby. Z hlediska délky svého trvání můžeme cykly dělit následovně:

Typy cyklů:

- krátkodobé Kitchinovy cykly, trvající 36 – 40 měsíců,
- střednědobé Juglarovy cykly, trvající 10 – 12 let,
- dlouhodobé Kondratěvovy vlny, Kuznetsovy cykly, mající délku trvání 50 – 60 let

4.4.2 Příčiny vzniku hospodářských cyklů

Existují různé teorie, které vysvětlují, co je příčinou vzniku hospodářských cyklů. Názory se různí jak v pohledu na příčiny, tak na charakter impulsů, které případný výkyv způsobují. Základní rozdělení teorií příčin hospodářského cyklu je na:

- monetární teorie, které vidí příčinu cyklických výkyvů ve změnách peněžní zásoby a
- reálné teorie, stavějící na reálných silách, jako jsou investiční nebo inovační vlny.

Některé teorie zas považují za příčinu vzniku hospodářského cyklu jednání vlád, anebo příčiny rozdělují na exogenní a endogenní podle toho, odkud impuls vychází, anebo na nabídkové a poptávkové, podle toho, na které straně trhu se změna projeví.

Ekonom Arthur M. Okun (1928 – 1980): zkoumal vztah mezi výkyvy reálného produktu a mírou nezaměstnanosti v americké ekonomice, přičemž využíval data od druhé světové války do roku 1960. Empiricko-induktivním postupem zjistil souvislost mezi změnou produktu (ΔHDP) a změnou nezaměstnanosti (Δu), která se podle autora nazývá **Okunův zákon**:

$$\Delta u = -\frac{1}{2}(\Delta HDP_R - 3\%)$$

Tento vztah znamená, že na každá 2%, o něž klesne HDP vzhledem k potenciálnímu produktu (Y^*) se míra nezaměstnanosti zvýší o 1%.

Z uvedeného vyplývá, že roste-li potenciální produkt např. o 3 % ročně, měl by reálný GNP růst také o 3 % ročně, má-li zůstat míra nezaměstnanosti konstantní.

Růst ekonomiky je považován za velmi důležitou vlastnost národního hospodářství a zpravidla vždy existuje zájem o zvýšení výkonosti ekonomiky. Možnost postihnout ekonomický růst rozdílem, koeficientem či tempem růstu skutečného HDP nebo potenciální úrovně produktu v dané ekonomice je klíčovým kritériem pro posuzování hospodářského vývoje země. Zdroji ekonomického růstu mohou být extenzivní nebo intenzivní faktory, existuje však řada bariér, která dynamiku brzdí. Nedílnou součástí kapitoly je problematika hospodářského cyklu, neboť vývoj hospodářství se v určitých intervalech pravidelně opakuje a vykazuje určitý způsob vývoje. Existenci a příčiny ekonomických cyklů rozebírají různé teorie, zejména reálné a monetární teorie cyklu

1. Vysvětlete pojmy: ekonomický růst, ekonomická síla, ekonomická úroveň země.
2. Co je to hospodářský cyklus?
3. Objasněte podstatu Okunova zákona

Literatura k tématu:

- [1] EUROSTAT. *Statistics Explained*. 2018. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page/cs.
- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.

- [3] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [4] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [5] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [6] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [7] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [8] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [9] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.

Kapitola 5

Hospodářská politika a její cíle

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat hospodářskou politiku státu,
- jmenovat nositele hospodářské politiky,
- charakterizovat cíle hospodářské politiky,
- rozlišovat jednotlivé druhy nástrojů,
- objasnit princip hospodářsko-politického opatření

Klíčová slova:

Hospodářská politika, nositele, nástroje a cíle hospodářské politiky, princip opatření v hospodářské politice.

Ekonomická realita je velmi živelným a dynamickým procesem, obsahuje velké množství jednotlivých ekonomických subjektů a jejich činností, které je nutno nějakým způsobem koordinovat. Mechanismus, kterým stát (zejména vláda) usměrňuje ekonomický vývoj ve své zemi, nazýváme hospodářská politika.

5.1 Hospodářská politika – teorie a praxe

Hospodářská politika je samostatnou vědní disciplínou stojící na pomezí ekonomické teorie a praxe. **Hospodářská politika** představuje přístup státu (vlády a dalších státních orgánů) k vlastní ekonomice. Zahrnuje soubor cílů, nástrojů a opatření umožňující danému státu zasahovat do makroekonomických procesů a tím korigovat výkyvy ve vývoji ekonomiky.

Současná hospodářská politika vychází ze dvou základních přístupů k ekonomice:

- keynesiánské pojetí – ekonomické procesy jsou ovlivňovány prostřednictvím stanovených fiskálních nástrojů a
- monetaristické pojetí – dává přednost při zasahování do vývoje ekonomiky nástrojům peněžním

Z uvedených přístupů k ekonomice vycházejí dva základní typy hospodářské politiky:

- **keynesovský typ hospodářské politiky**

Požadavkem keynesovského typu hospodářské politiky je, aby stát pružně reagoval na vývoj ekonomiky v zemi. Hospodářská politika je založena na státním intervencionismu. Stát má zasahovat svými opatřeními do ekonomiky a neustále doladovat její chod. Za hlavní cíl hospodářské politiky je považován vysoký stupeň zaměstnanosti. K jeho naplnění je třeba vytvořit stimuly pro dostatečně vysokou poptávku a tím i pro růst nabídky. Nejvhodnějším nástrojem je fiskální politika, respektive zvyšování státních výdajů. Na keynesovský typ hospodářské politiky navazuje neokeynesovský, který kromě vysoké zaměstnanosti sleduje také cenovou stabilitu jako nezbytnou podmínku realizace cílů hospodářské politiky. Opatření státu jsou vhodnou kombinací fiskální a monetární politiky.

- **konzervativní typ hospodářské politiky**

Konzervativní typ hospodářské politiky od státu požaduje minimální státní regulaci a vytvoření optimálních podmínek pro fungování tržního mechanismu, tzn. přesných a dlouhodobě platných pravidel pro tržní subjekty. Zásadní podmínkou činnosti tržního mechanismu je cenová stabilita, která společně s dobře fungujícím tržním mechanismem zajistí i dostatečně vysokou zaměstnanost. Hlavním nástrojem k dosažení cenové stability je monetární politika, jejímž prostřednictvím stát koriguje velikost nabídky peněz v souladu s dlouhodobým růstem hospodářství.

Hospodářská politika má svou teoretickou základnu, která vychází z makroekonomické teorie. Přístupy k hospodářsko-politickým problémům jsou vždy formulovány na základě myšlenek určitého ekonomického směru. Představitelé hospodářské politiky potom využívají svěřených pravomocí a disponibilních nástrojů k realizaci opatření za účelem dosažení zpravidla ekonomických cílů

Praktická hospodářská politika pak spočívá v neustálém korigování ekonomického vývoje, v konkrétním využívání nástrojů hospodářské politiky k řešení konkrétních poruch makroekonomického vývoje nebo usměrnění mikroekonomických procesů. Charakter opatření odráží konkrétní podmínky daného státu, jeho ekonomický a politický vývoj, příslušnost tvůrců hospodářské politiky k určité politické straně, způsob koordinace ekonomických aktivit v zemi atd. Zároveň je však determinována i ekonomickými teoriemi, z nichž vychází.

V rámci hospodářské politiky jsou nejčastěji uváděny čtyři základní realizační politiky, a sice fiskální, monetární, důchodová a zahraničně obchodní. Uvedené politiky jsou v podstatě politikou stabilizační, tedy makroekonomickou. Kromě toho však hospodářská politika působí také v oblasti mikroekonomické, kde jde zejména o řešení tržních selhání.

5.2 **Nositelé hospodářské politiky**

Za nositele hospodářské politiky považujeme ty činitele, kteří se určitým způsobem podílejí na tvorbě, realizaci či kontrole hospodářské politiky. Veškeré tyto činnosti jsou především v rukou státu a jeho institucí. Jedná se zejména o zákonodárné a výkonné instituce státu (parlament, senát, vláda a ministerstva, úřady), státem zřízenou centrální banku, instituce vytvářející a dohlížející na konkurenčně tržní prostředí (antimonopolní úřad) a řada dalších, některé se účastní více, jiné okrajově (soudy, velké podniky, odbory, politické strany, média a zájmové skupiny, odborné komory, nadnárodní organizace aj.)

Nositele hospodářské politiky lze rozdělit na dvě základní skupiny, a to:

- **decizní sféru** – má velký podíl na hospodářsko-politickém rozhodování v důsledku pravomoci dané zákonem, tito nositelé přijímají, vykonávají a prosazují rozhodnutí ve vztahu k ekonomice (vláda, parlament, centrální banka),
- **vlivovou sféru** – má možnost hospodářsko-politická rozhodnutí ovlivňovat, ale nemá rozhodovací a výkonné pravomoci (velké podniky, politické strany, odbory, tisk aj.)

Tvorba hospodářské politiky

V hospodářské politice pak její nositelé vystupují ve všech fázích její existence, tedy v procesu tvorby, provádění a kontroly. Proces tvorby obnáší formulování cílů ekonomických i společenských, hledání příslušných nástrojů a možností jejich použití, jakož i definování způsobu řešení určité konkrétní situace. Aktivně se zde prosazují zejména vláda a parlament ve spolupráci s odborným státním aparátem (zástupci ministerstev, vysokých škol a výzkumných ústavů). Mohou se však do jisté míry podílet i zájmové skupiny, profesní svazy a komory a odpovídající subjekty na regionální úrovni (samospráva měst a obcí).

Realizace hospodářské politiky

Provádění hospodářské politiky je poměrně složitým, mnohdy časově náročným procesem. V rámci realizace je třeba adekvátní nástroj správně použít, aby jeho působení bylo v souladu s vytýčenými cíli. Při realizaci hospodářské politiky se angažuje množství státních i nestátních institucí, zejména vláda a státní správa, úřady práce, finanční úřady, celní správa aj.

Proces kontroly

Nezbytnou součástí každé činnosti je proces kontroly. I v hospodářské politice je žádoucí získat zpětnou vazbu, zda zvolené nástroje působily v potřebném směru. Nejvyšší kontrolní moc má parlament, který v České republice za účelem dohledu a kontroly vytvořil Nejvyšší kontrolní úřad. V této fázi procesu hospodářské politiky hraje nezastupitelnou úlohu také nezávislý tisk, tedy neexistence státní cenzury. Mimoto mají kontrolní pravomoc i jiné subjekty, které se na hospodářské politice podílejí.

V hospodářsko-politických rozhodnutích se v současnosti logicky promítá i nadnárodní úroveň, tzn., představitelé hospodářské politiky musí brát v úvahu nadnárodní organizace a instituce, které se národního hospodářství dotýkají anebo jsou jejich součástí (např. orgány Světové obchodní organizace, Mezinárodního měnového fondu, Evropské unie aj.). Nadnárodní a mezinárodní organizace a instituce jednotlivá rozhodnutí na národní úrovni do jisté míry ovlivňují a v některých oblastech dokonce omezují i rozhodovací pravomoci národních nositelů hospodářské politiky.

5.3 Cíle a nástroje hospodářské politiky

5.3.1 Cíle hospodářské politiky

Hospodářská politika má celou řadu vytýčených cílů a jim odpovídajících nástrojů. Cíle hospodářské politiky představují souhrn různých společenských hodnot a obecných cílů, jakož i konkrétních ekonomických požadavků na vývoj ekonomiky. Základním (vrcholovým) cílem každé společnosti je maximalizace společenského blahobytu. V souladu s tím pak mezi obecné cíle hospodářské politiky lze zahrnout např. spravedlnost, svobodu, bezpečnost, prosperitu a ekonomický blahobyt, konkrétními ekonomickými cíli jsou požadavky na vývoj zaměstnanosti, HDP, inflace atd.

Základní tzv. stabilizační ekonomické cíle hospodářské politiky, zaměřené na prosperitu a zároveň nápravu poruch ve vývoji domácí ekonomiky, jsou dva, a sice:

Zajištění cenové stability;

Podpora zaměstnanosti.

Podmínkami dosažení těchto cílů je rovněž působení na růst reálného produktu a působení na rovnováhu platební bilance. Takto vymezené cíle představují samy o sobě rozpor, protože každý růst je znamená narušení rovnováhy a každé ustálení v rovnováze zastavení růstu. Proto souhrnně hovoříme o tzv. dynamické rovnováze.

5.3.2 Nástroje hospodářské politiky

Pro dosažení každého z uvedených cílů existuje odpovídající nástroj (prostředek), jehož použití v praxi zpravidla znamená změnu v ekonomickém vývoji.

Snaha realizovat hospodářsko-politická opatření efektivně a účelně však nemusí být naplněna, neboť dosažení cílů je mnohdy konfliktní neboť dosažení jednoho cíle eliminuje dosažení cíle jiného. Navíc, je jejich výběr a pořadí úzce svázán s příslušným typem hospodářské politiky, s nímž souvisí i využití příslušných nástrojů

Nástrojů hospodářské politiky je velmi početná škála a každý z nich má různý charakter. Obecně lze nástroj definovat jako určitou ekonomickou proměnnou, s níž lze manipulovat (stanovit, určit, měřit, sledovat, zavést, zrušit či jinak měnit) tak, aby bylo dosaženo předem vytýčených cílů (např. daňová

sazba, diskontní sazba, životní minimum a mnoho dalších). Nástrojem může být i skutečnost ekonomicky relevantní, která danou realitu také ovlivňuje (např. zákon o bankách, obchodní zákoník, zákon o státním rozpočtu na určitý rok apod.).

Jak bylo zmíněno, nástrojů hospodářské politiky je velké množství, a proto je třeba určitým způsobem je klasifikovat. Členíme je podle různých hledisek třídění, např.:

- podle roviny jejich působení na makroekonomické a mikroekonomické,
- podle charakteru vlivu na přímé a nepřímé, nebo též selektivní a plošné,
- dle oblasti, ve které působí např. fiskální, monetární, důchodové,
- podle toho, jak ovlivňují tržní subjekty, na systémotvorné a běžné atd.

Systémotvorné nástroje

Poslední uvedené členění má návaznost na dva základní teoretické proudy hospodářské politiky. Nástroje systémotvorné jsou nástroje politiky řádu, typické pro představitele kontinentálního proudu hospodářské politiky, který ji chápe jako konstruktivní systémotvornou činnost státu. Stát pomocí těchto nástrojů koordinuje ekonomické aktivity a motivaci jednání mikroekonomických subjektů, vytváří určitá pravidla v systému. Systémové nástroje nelze kvantifikovat, neboť často mění strukturu ekonomiky a formu její koordinace, tzn. její kvalitu. Z tohoto důvodu jsou také nazývány nástroji kvalitativní povahy. Nevýhodou těchto nástrojů je, že nelze prakticky předvídat jejich dopady na ekonomiku, neboť zásahy do koordinace ekonomických aktivit jsou příliš komplikované.

Běžné nástroje

Běžné nástroje jsou nástroje politiky procesu, které také působí na mikroekonomické subjekty a ovlivňují ekonomické ukazatele, ale způsob koordinace a soustava pravidel v systému se nemění. Tyto nástroje byly hojně využívány představiteli anglo-amerického proudu, který chápe hospodářskou politiku jako krátkodobou konjunkturální politiku. Běžné nástroje jsou zpravidla relativně přesně určeny (konkrétní výše diskontní sazby, výše důchodové daně apod.), a proto je nazýváme nástroji kvantitativními. I z tohoto důvodu je možné poměrně přesně odhadnout důsledky prováděných změn a krátkodobě předvídat i hospodářsko-politický vývoj v zemi.

Opatření

Pro ujasnění pojmosloví je ještě třeba uvést rozdíl mezi nástrojem hospodářské politiky a opatřením v hospodářské politice. Zatímco nástroj představuje skutečnost, že nějaký prostředek řešení konkrétního problému existuje, že se vyskytuje v rukou představitelů vlády či jiných institucí něco, s čím lze manipulovat ve snaze o dosažení konkrétního cíle, opatření je konkrétní použití nástroje v praxi. Je-li například nástrojem diskontní sazba, nositelem hospodářské, respektive monetární politiky je

centrální banka, která svým rozhodnutím může tuto sazbu měnit. Jakákoli změna diskontní sazby v konkrétních podmínkách je pak opatřením centrální banky za konkrétním účelem.

Nástroje hospodářské politiky:

1. Monetární politika – provádí ji centrální banka, prostřednictvím zásoby peněz;
2. Fiskální politika – provádí ji vláda, prostřednictvím státního rozpočtu;
3. Důchodová politika – provádí ji vláda, prostřednictvím výše mzdových sazeb a cen;
4. Vnější obchodní a měnová politika – provádí ji vláda a centrální banka, prostřednictvím celní politiky a určování kvót výrobků, regulacemi měnových kurzů.

Veškeré nástroje hospodářské politiky (monetární, fiskální, důchodové a zahraničně obchodní politiky) stát používá za určitým účelem, ve snaze dosažení vytýčených cílů. Chce-li stát podpořit růst ekonomiky a rozvoj podnikání, provádí **expanzivní hospodářskou politiku**, konkrétně např. snižováním úroků, daní, podporou exportu nebo zaváděním různých dotačních programů. Očekávaným možným efektem je růst HDP a snížení nezaměstnanosti. Přináší s sebou však i možné negativní důsledky, jako např. růst inflace, schodku státního rozpočtu, zahraničního zadlužení či nevyrovnanost v obchodní bilanci.

V případě, že chce stát brzdit inflaci anebo zpomalit ekonomický růst (přehřátí ekonomiky) v období rozmachu, provádí **restriktivní hospodářskou politiku**. Používá k tomu vyšší daně a úroky z úvěrů, regulaci cen i mezd apod. Důsledkem pak může být snížení inflace, vyrovnaný státní rozpočet a snižování státního dluhu. Naopak negativním dopadem mohou být zhoršené podmínky pro podnikání či zvyšování nezaměstnanosti aj.

Také je třeba vzít v úvahu řadu dalších faktorů a zahraničních vlivů, které dění v ekonomice ovlivňují, a které mohou zamýšlené efekty zcela eliminovat. Konkrétní státní hospodářská politika tudíž nezaručuje vždy stoprocentní výsledky.

5.3.3 **Koordinace fiskální a monetární politiky**

Monetární a fiskální politika v praxi nejsou realizovány samostatně, veřejné autority provádějí makroekonomickou regulaci oběma politikami současně, jde tedy o jejich kombinaci. Tyto politiky jsou přitom prováděny navzájem nezávislými autoritami (centrální banka, vláda). Účinnější opatření stabilizačních politik lze očekávat, snaží-li se autority o koordinaci (soulad) těchto politik.

Koordinace obou typů politik může vycházet např. z následujících dvou kritérií, přičemž je potřeba vzít v úvahu rozdílný průběh časových zpoždění):

Řízení agregátní poptávky

Makroekonomická regulace je zaměřena na řízení agregátní poptávky, a to její stimulací (kdy autority usilují o růst zaměstnanosti a produktu) nebo omezováním (v případě stlačování inflace).

V případě fiskální politiky, v situaci, kdy vláda preferuje fiskální expanzi, například zvyšuje vládní výdaje nebo snižuje daně. Účinnost fiskální politiky může být zesílena současně prováděnou expanzivní měnovou politikou, přičemž je minimalizován efekt vytěsňování. V případě fiskální restrikce a poklesu úrokové sazby by restriktivní měnová politika tento pokles brzdila.

Potřeba přizpůsobení měnové politiky danému typu fiskální politiky se zesiluje v ekonomice s volně pohyblivými měnovými kursy.

V případě prioritní měnové politiky je důležitá koordinace fiskální politiky v ekonomice s fixními měnovými kursy, kdy je účinnost měnové politiky oslabena (např. slabě účinná expanzivní měnová politika by měla být podporována expanzivní fiskální politikou).

Řízení struktury produktu

V tomto případě se jedná o ovlivňování struktury produktu v ekonomice (HDP). Cílem regulační aktivity autorit je tedy složení produktu, prostřednictvím např.

- expanzivní měnové politiky spolu s restriktivní fiskální politikou (pokles vládních nákupů), což umožní pokles úrokové sazby a tím i růst soukromých investičních výdajů (roste podíl I, klesá podíl G), nebo
- expanzivní fiskální politikou v podobě růstu transferových plateb domácnostem (nebo v podobě růstu vládních výdajů) spolu s měnovou restrikcí, což umožní zvýšení podílu spotřebních výdajů domácností (nebo vládních nákupů) při poklesu soukromých investičních výdajů.

Hospodářská politika je společenskovední disciplína na pomezí ekonomické teorie a hospodářské praxe. Z ekonomie čerpá ekonomické poznatky, které jsou aplikovány při ovlivňování reálného ekonomického vývoje. Cílem hospodářské politiky je dosažení vyššího tempa růstu HDP zajišťujícího plnou zaměstnanost, cenovou stabilitu a vnější měnovou rovnováhu. K dosažení cílů využívá hospodářská politika řady nástrojů. Jejich použití v praxi nazýváme opatřením hospodářské politiky.

1. Definujte hospodářskou politiku jako samostatnou vědní disciplínu a vysvětlete, jak souvisí s ekonomickou teorií.
2. Jmenujte nositele hospodářské politiky.

3. Které cíle hospodářské politiky považujete za důležité a proč? Jaký vztah je mezi konkrétními cíli?
4. Jmenujte nějaké opatření hospodářské politiky, které bylo v naší zemi v poslední době realizováno.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [3] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [4] KLIKOVÁ, Ch. - KOTLÁN I. *Hospodářská politika*. Ostrava: Sokrates 2003, ISBN 80-86572-04-08
- [5] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [6] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [7] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [8] SLANÝ A. a kol.: *Makroekonomická analýza a hospodářská politika*. Praha: C.H.Beck, 2003, ISBN 80-7179-738-3

Kapitola 6

Rovnováha peněžního trhu a monetární politika

Po prostudování kapitoly budete umět:

- charakterizovat nabídku peněz a poptávku po penězích,
- definovat peníze a jejich základní funkce,
- vysvětlit princip rovnováhy na trhu peněz,
- definovat monetární politiku,
- jmenovat nástroje monetární politiky

Klíčová slova:

Peníze, poptávka po penězích, transakční poptávka, majetková poptávka, nabídka peněz, portfolio, úrok, úroková sazba.

6.1 Vznik a vývoj peněz

Vznik peněz v historii byl podmíněn existencí trhu, jehož vznik byl v důsledku stále rozsáhlejší dělby práce nevyhnutelný. Jelikož existuje velmi úzká příčinná souvislost mezi vznikem trhu a vznikem peněz, uvádíme nejdříve stručný vývoj vzniku trhu.

Hlavním faktorem vzniku trhu je dělba práce, která nabývá těchto forem:

Formy dělby práce

- **přirozená dělba práce** – historicky nejstarší forma spočívající v rozdělení pracovních činností podle osobních přirozených dispozic (muži loví, ženy dělají méně náročné práce),
- **společenská dělba práce** – jedná se o rozdělení na zemědělce a pastevce, později oddělení řemesel a obchodu od výroby podle individuálních schopností každého jednotlivce,
- **dělba práce v pracovních operacích** – založená na technickém rozvoji a specializaci, spojená se vznikem manufakturní výroby,
- **mezinárodní dělba práce** – nejvyšší stupeň dělby práce, kde je však zohledněno zejména územní hledisko a také přírodní a klimatické podmínky.

V rámci jednotlivých forem dělby práce bylo vždy cílem pracovat efektivněji, s vyšší specializací a v souladu s individuálními schopnostmi lidí. Jde o výsledek přirozeného vývoje výroby i celé společnosti.

Barter

S dělbou práce vznikl problém výměny vyrobeného zboží mezi jednotlivými výrobci. Nejprve docházelo k výměně výrobku za výrobek (tzv. barter), tedy k naturální směně zboží za zboží, což se dá považovat za počátky ekonomických procesů a tržního prostředí.

S naturální směnou však byly spojeny určité problémy. Kromě toho, že musely existovat dva subjekty, které chtějí výměnu uskutečnit, tedy nabízejí své přebytky a požadují přebytky výroby někoho jiného, vznikl také problém poměru směny.

Transakční náklady směny

Výrobci musí být schopni stanovit, jakou oběť podstoupí, aby se směna uskutečnila, tedy kolika jednotek svého zboží se vzdají proto, aby získali jednotku zboží, které potřebují koupit. K tomu byl potřeba určitý čas a energie věnovaná na smlouvání a dohadování směny. Společně s rizikem, které při směně subjekty podstupují, tvoří tyto skutečnosti transakční náklady směny.

Postupně se výroba i směna stávala stále složitějším procesem, a proto nastala nutnost vzniku peněz.

Peníze jsou zvláštním druhem statku, jelikož samy o sobě nejsou užitečné. Jejich užitečnost spočívá v tom, že zprostředkovávají výměnu ostatních statků, tuto směnu usnadňují a odstraňují nutnost smlouvání a dohadování, jak tomu bylo v případě barteru.

Formy peněz

Peníze postupem času měnily svoji podobu a nabývaly různých forem:

- **komoditní peníze** – všeobecný ekvivalent, všeobecně potřebné a všemi přijímané druhy zboží, např. kožešiny, olej, plátno, drahé kovy aj.,
- **kovové peníze** – byly železné, postupem času zlaté a stříbrné mince, pokud jejich nominální i skutečná vnitřní hodnota byla totožná, šlo o **plnohodnotné peníze**,
- **papírové peníze** – nejprve v podobě bankovek a následně v podobě státovek, hlavními důvody či významnými faktory jejich vzniku byla touha po možnosti cokoliv koupit, za své výrobky či služby obdržet platbu a možnost uchovat hodnotu do budoucna,
- **bezhotovostní (bankovní, depozitní) peníze** – moderní, nejvýraznější forma peněz soudobých, fiktivní fyzická forma, peníze vedené na účtech bank, čímž snižujeme náklady na ražbu nových peněz, není potřeba tolik peněz v oběhu.

6.2 Poptávka po penězích

Peníze jsou poptávány jednotlivými ekonomickými subjekty (domácnostmi, firmami i vládami), držba peněz představuje poptávku po penězích. Důvod existence poptávky po penězích a motivy jejich držby vyplývají z řady funkcí, které peníze plní. Peníze jakožto vzácný statek totiž představují:

Funkce peněz:

- **všeobecný ekvivalent (prostředek) směny zboží, platidlo** (medium of exchange) – jsou zvláštním druhem zboží, které jsou všichni ochotni přijímat a směňovat za ně své výrobky a služby – jedná se o primární funkci peněz, která umožňuje úsporu času na vzájemné směňování (úspora transakčních nákladů),

- **uchovatel hodnoty** (store of value) – akumulační funkce peněz, jsou likvidním¹¹ aktivem, jednou z forem bohatství,
- **zúčtovací jednotka, měřítko cen** (unit of account) – prostředek vyjádření ceny zboží.

Z uvedených peněžních funkcí lze odvodit motivy držby peněz a tudíž i různé druhy poptávky po penězích:

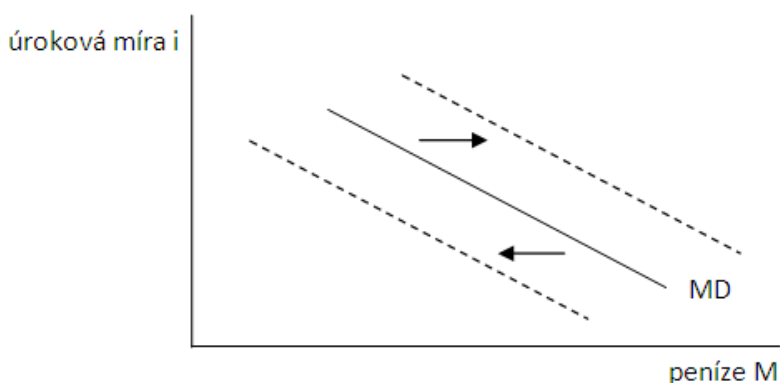
- **transakční poptávka** (transaction demand) – vyplývá z funkce peněz jako prostředku směny – jednotlivé subjekty potřebují peníze na běžné nákupy výrobků a služeb, podniky na úhradu svých nákladů,
- **majetková poptávka** (asset demand) – vyplývá z funkce uchovatele hodnoty, ekonomické subjekty drží určitou část svého majetku v podobě peněz jako vysoce likvidní formy majetku.

Podle učení J. M. Keynesa existuje několik motivů držby peněz (hotovostních zůstatků):

1. *důchodový (transakční) motiv* – vzniká u domácností, které potřebují hotové peníze na „přechodné“ období, jelikož v jiných obdobích peníze získávají a v jiných vydávají,
2. *motiv podnikání* – jde o obdobu důchodového motivu, týkající se firem,
3. *opatrnostní motiv* – domácnosti a firmy si vytvářejí peněžní zásobu pro případ neočekávaných výdajů či váznutí příjmů,
4. *spekulativní motiv* – souvisí zejména s očekávaným vývojem na trhu cenných papírů.

Poptávka po penězích je představována množstvím peněz v držbě jednotlivých ekonomických subjektů (domácností, podniků, vlády) při dané ceně peněz, kterou je úroková sazba.

¹¹ Likvidita = snadnost a rychlost převedení aktiv na peníze.

Zdroj: Jílková, 2012.

Obr. 8 Poptávka po penězích a její změny

Úroková sazba je závislou proměnnou v grafickém vyjádření poptávky po penězích, vynáší se na osu y. Na ose x se zaznamenává ukazatel M (peníze) a křivka poptávky je potom znázornění inverzního (záporného) vztahu množství peněz a velikostí úrokové míry. Poptávka je negativně skloněná, což znamená, že s růstem úrokové sazby poptávka po penězích klesá. Graficky to představuje posun po křivce poptávky

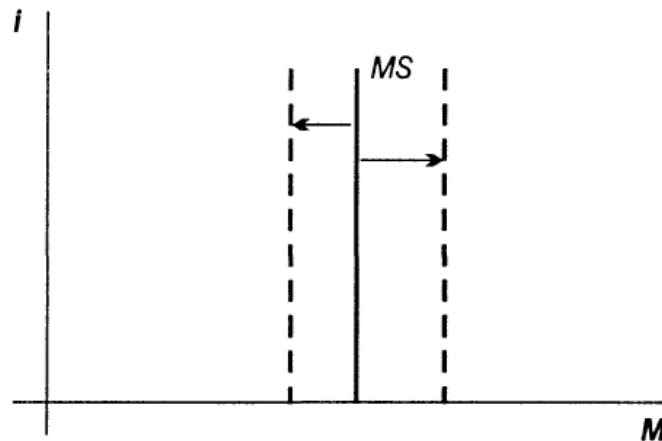
Dojde-li ke změně reálného produktu anebo ke změně cenové hladiny, dochází ke změnám i v poptávce po penězích, přestože úroveň úrokové míry může být zachována. Pak se jedná o posun celé křivky doleva nebo doprava, jak můžeme vidět na obrázku č. 5.1.

Mimo změny ve výši reálného produktu či cenové hladiny na poptávku po penězích působí také inovace v oblasti platebního styku, které mohou urychlit platby (např. platební karty), nebo je naopak zpomalit (vzestup počtu podnikatelských subjektů v ekonomice).

6.3 Nabídka peněz

S nabídkou peněz souvisí jejich samotná tvorba. Nabídka peněz představuje velikost peněžní zásoby, kterou při daných úrokových sazbách nabízí bankovní systém dané země. Jde o velikost peněžní masy, množství peněz v oběhu, jejíž hlavní součástí jsou v současnosti především deponitní (bankovní) peníze.

Nabídka peněz (MS) vyjadřuje funkční závislost mezi nabízeným množstvím peněz, které je v ekonomice k dispozici a jejich cenou, tedy úrokovou mírou. Tato závislost je přímo úměrná, nicméně citlivost nabídky peněz na změnu úrokových měr je nízká. Nabízené množství peněz je dáno velikostí vkladů peněz u bank.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 9 Nabídka peněz a její změny

V tržních a smíšených ekonomikách tvorbu peněz realizuje centrální banka, která může mít podobu jedné banky (Česká národní banka) nebo systému bank (ve federativních republikách). Centrální banka je instituce zřízená vládou a zpravidla je ve svých rozhodnutích samostatnou a nezávislou na vládě. Pod ni spadají obchodní (komerční) banky, které vykonávají běžné bankovní operace, zejména aktivní a pasivní bankovní obchody a zprostředkovatelské služby. Takovému systému se říká dvou-
stupňová bankovní soustava.

Základním nástrojem, jímž CB ovlivňuje množství peněz v oběhu (v ekonomice), je tzv. monetární báze, což je celkový objem rezerv komerčních bank držených na účtu u CB a celkové množství oběživa.

Monetární bázi tvoří harmonizované peněžní agregáty, které jsou v České republice definovány takto:

- **agregát úzký M1** – oběživo, tj. bankovky a mince, a také likvidní zůstatky, např. jednodenní vklady,
- **agregát „střední“ M2** – úzké peníze (M1) a vklady se splatností do 2 let a vklady s výpovědní lhůtou do 3 měsíců,
- **agregát široký M3** – M2 a obchodovatelné nástroje emitované sektorem měnových finančních institucí.

6.4 Peněžní trh

Peněžní trh vytvářejí ekonomické subjekty na straně poptávky po penězích a nabídky peněz navzájem. Přestože peníze vytváří a nabízí bankovní systém země, děje se tak prostřednictvím vkladů, které náleží ekonomickým subjektům, tedy jejich vlastníkům. Předmětem obchodu na peněžním trhu jsou peníze, které nabývají podoby úvěru.

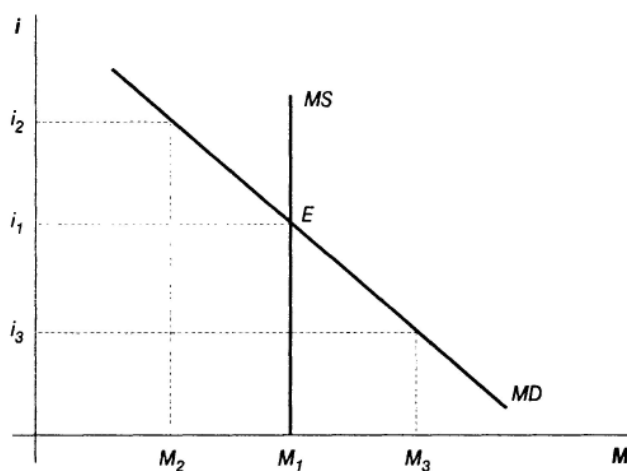
Hlediskem pro klasifikaci peněžních (finančních) trhů je délka splatnosti peněz, podle níž se trhy dělí na:

- **trh peněz** – neboli trh krátkodobých peněz, kde doba splatnosti nepřesahuje jeden rok,
- **trh kapitálu** – trh peněz dlouhodobých.

Rovnováha na trhu peněz nastává, když se sobě rovnají nabídka peněz a poptávka po penězích. V rovnovážné situaci se i úroková míra (cena peněz) ustaluje na své rovnovážné úrovni.

Střetem nabídky peněz a poptávky po penězích vzniká krátkodobá i dlouhodobá rovnováha na trhu peněz. Bodu rovnováhy odpovídá rovnovážná úroková míra a rovnovážné množství peněz (poptávané množství peněz se shoduje s nabízeným). V krátkém období má křivka nabídky peněz vertikální tvar, jelikož množství peněz je dané. Jednoduchá krátkodobá rovnováha předpokládá exogenní HDP, cenovou hladinu i inflaci, neboť tyto veličiny se v krátkém období mění jen velmi málo.

Změna rovnováhy na trhu peněz může způsobena růstem poptávky po penězích vyvolané růstem cenové hladiny, ale také růstem nabídky peněz, čímž se změní jak krátkodobá, tak i dlouhodobá rovnováha.

Zdroj: Jílková, 2012.

Obr. 10 Dlouhodobá rovnováha na peněžním trhu

Na obrázku je rovnovážná úroková sazba označena i_1 . Poptávané množství peněz se rovná nabízenému množství (M_1). Představme si, že skutečná úroková sazba je na úrovni i_2 . Znamená to, že poptávané množství peněz (M_2) je nižší než nabízené množství (M_1). Množství peněz, které jsou při této úrokové sazbě ochotny ekonomické subjekty držet, je nižší, než množství peněz, které se v ekonomice vyskytuje (tj. peněžní nabídka). Bude proto následovat převod peněz do alternativních finančních aktiv v podobě cenných papírů - např. obligací, akcií. Poroste jejich cena a poklesne míra výnosnosti těchto aktiv, tj. úroková sazba. Též převod nadměrného množství peněz např. do termínovaných účtů bude stimulovat pokles úrokové sazby. Současně však klesající úroková sazba povede k růstu poptávaného množství peněz.

Naopak při úrokové sazbě i_3 je poptávané množství peněz (M_3) vyšší než nabízené množství. Reakcí bude růst úrokové sazby a pokles poptávaného množství peněz.

Změna úrokové sazby z jedné rovnovážné úrovně do jiné rovnovážné úrovně bude způsobena změnou poptávky po penězích nebo nabídky peněz.

S penězi a jejich samotnou podstatou existence souvisí klasická kvantitativní teorie peněz¹², která vychází z předpokladu, že peníze slouží jen k transakčním účelům a každá transakce má jednak kupujícího, jednak prodávajícího, a že hodnota (objem) všech prodejů v ekonomice se rovná hodnotě všech nákupů ($S = D$).

Vztahy mezi množstvím nominálních peněz (M), reálným důchodem (Y), průměrnou cenovou hladinou (P) a obrátkou peněz (rychlostí obratu peněžní jednotky V) vyjadřuje rovnice směny:

Rovnice směny

$$P \cdot Y = M \cdot V$$

Kvantitativní teorie peněz předpokládá, že rychlost obratu peněz (V) má konstantní nebo rovnoměrně rostoucí tendenci, zatímco produkt (Y) je vždy na úrovni plné zaměstnanosti. Za těchto předpokladů povede procentuální zvýšení množství peněz k procentuálnímu zvýšení cenové hladiny.

¹² Poprvé se začal ve svém díle O penězích věnovat této otázce D. Hume (1711-1776), autorem klasické teorie peněz (tzv. transakční varianty je však I. Fischer (1867-1947).

6.5 Monetární politika

Monetární politika je vždy součástí hospodářské politiky daného státu. Jde o politiku centrální banky, veškeré její působení záměrně ovlivňující ekonomiku tak, aby byly dosaženy stanovené cíle ekonomiky.

Cíle monetární politiky

Klíčovým cílem monetární politiky je péče o zdravý měnový vývoj – cenová stabilita, respektive snižování a stabilizace inflace (popř. stabilizace měnového kurzu). Hlavním cílem činnosti České národní banky je péče o stabilitu měny a cenovou stabilitu (navíc je deklarována podpora hospodářského růstu).

Stabilitu měny jakožto základní cíl monetární politiky lze chápat ve dvou rovinách:

- **vnitřní stabilita měny** – stabilita cen v tuzemské měně a její úroveň (vyjadřována mírou inflace),
- **vnější stabilita měny** – vývoj měnového kurzu dané měny k zahraničním měnám.

Zprostředkované cíle měnové politiky jsou nabídka peněz a úrokové sazby.

6.5.1 Nástroje monetární politiky

Monetární politikou provádí centrální banka regulaci tržní ekonomiky a využívá k tomu různých nástrojů. Dopady jejich použití se však mohou projevit za různě dlouhou dobu, a to v závislosti na reakcích (rozhodnutích) jednotlivých ekonomických subjektů na nové (změněné) podmínky.

Nepřímé nástroje měnové politiky

1) Operace na otevřeném (volném) trhu - centrální banka nakupuje nebo prodává vládní nebo vlastní cenné papíry v operacích s bankami či s veřejností. Těmito operacemi dochází k růstu (nebo poklesu) rezerv komerčních bank a prostřednictvím multiplikátoru depozitních peněz ke změně peněžní zásoby.

2) Změna sazby povinných minimálních rezerv - centrální banka reguluje peněžní nabídku. Dojde-li ke snížení sazby povinných minimálních rezerv, část rezerv se stane přebytečnými rezervami, a tím i úvěrovými zdroji.

3) Úvěry, které poskytuje centrální banka komerčním bankám. Tyto úvěry bezprostředně zvyšují rezervy komerčních bank (proto jsou někdy nazývány vypůjčenými rezervami), jejichž přebytečná část slouží jako zdroj úvěrové expanze. Centrální banka může zvyšováním nebo snižováním diskontní (nebo podobné) sazby zdražovat nebo zlevňovat úvěry, které poskytuje komerčním bankám a tím omezovat nebo rozšiřovat jejich zdroje.

Přímé nástroje měnové politiky

- 1) úvěrové limity, tj. stanovení maximálně možného objemu úvěrů, které může komerční banka poskytnout,
- 2) omezení objemu úvěrů, které poskytuje centrální banka komerčním bankám,
- 3) administrativní omezení přílivu nebo odlivu peněz ze nebo do zahraničí,
- 4) převádění depozit vládních jednotek z komerčních bank na účty u centrální banky,
- 5) stanovení maximální výše úrokových sazeb (tzv. úrokové stropy).

Členění nástrojů v České republice

Nástroje monetární politiky se v České republice používají v závislosti na konkrétních podmínkách. Podle frekvence jejich používání je můžeme dělit na běžné (permanently používané) a občasné, anebo podle rychlosti jejich implementace na okamžitě použitelné a použitelné s určitým časovým zpožděním. Nepřímé nástroje používané v současnosti Českou národní bankou jsou již zcela sladěny s měnověpolitickým instrumentariem CB v EU a Evropské centrální banky. Patří mezi ně především:

- repo sazba,
- lombardní sazba (lombardní úvěr),
- diskontní sazba,
- reeskont směnek,
- povinné minimální rezervy obchodních bank,
- operace na volném trhu,
- intervence devizového kurzu,
- konverze a swapy aj.

Nepřímé nástroje centrální banky mají neadresný a obecný charakter, a proto je jejich používání je v souladu s tržním přístupem. Jejich dopad je plošný, týká se všech obchodních bank a ekonomických subjektů v ekonomice. Také z tohoto důvodu jsou mnohem častěji používány.

Přímé nástroje jsou v tržní ekonomice využívány v daleko menší míře než nástroje nepřímé. Projevují se většinou jako určité omezení nebo naopak posílení zájmu o vybranou část ekonomických subjektů (selekce podmínek) a použití těchto nástrojů je označováno jako „**selektivní měnová politika**“. Mezi nejrozšířenější přímé nástroje patří:

- regulace,
- úvěrové limity,
- povinné vklady,
- doporučení, výzvy, dohody.

6.5.2 Regulace trhu prostřednictvím AD (monetární restrikce a expanze)

Hlavními úkoly monetární politiky při regulaci agregátní poptávky je politika anticyklická a boj proti inflaci. Tyto úkoly jsou v souladu s keynesiánským přístupem sledujícím požadavek hospodářského růstu a snížení cyklické nezaměstnanosti.

Zprostředkujícími nástroji měnové politiky jsou v tomto případě zejména úrokové sazby, operace na volném peněžním trhu a stanovení minimálních povinných rezerv.

Existuje těsná vazba mezi politikou antiinflační a anticyklickou, protože:

- změna rovnováhy peněžního trhu se promítá do vývoje celkových plánovaných výdajů (agregátní poptávky),
- změna agregátní poptávky v interakci s agregátní nabídkou vede ke změně zaměstnanosti a produktu, cenové hladiny a vnější ekonomické pozice.

Transmisní mechanismus

První stupeň tohoto procesu je nazýván transmisním keynesiánským (též monetárním) mechanismem, který je realizován následovně:

- Centrální banka mění svými nástroji nabídku peněz (MS) buď **expanzivní** politikou, když tempo růstu nabídky peněz je vyšší než tempo růstu poptávky po penězích, anebo politikou **restriktivní**, když nabídka peněz roste pomaleji, než poptávka po penězích. Účinnost změny nabídky peněz je závislá na tom, jak citlivá bude poptávka po penězích na úrokovou sazbu (při nízké citlivosti vyžaduje velkou změnu úrokové sazby).

- Na změnu úrokové sazby reagují především výdaje citlivé na úrokovou sazbu, zejména soukromé investiční výdaje (při vysoké citlivosti dojde k výrazné změně celkových výdajů).
- Růst investičních a spotřebních výdajů (I, popř. C) znamená růst agregátní poptávky (AD), což vyvolá multiplikační efekt.

Σ

Nutnost vzniku peněz souvisí se vznikem trhu a vyplývá s dělby práce. Rozlišujeme řadu forem peněz a peněžních funkcí. Peníze se nabízejí a poptávají na trhu peněz, který může být trhem peněz krátkodobých nebo dlouhodobých (trh kapitálu). Rovnováha na trhu peněz nastává, když se nabídka peněz rovná poptávce po penězích a odpovídá rovnovážné úrokové míře. V současných ekonomikách zpravidla existuje dvoustupňová bankovní soustava, kterou tvoří centrální banka a obchodní banky. Centrální banka realizuje monetární politiku k naplňování měnových a dalších ekonomických cílů pomocí přímých a nepřímých nástrojů.

?

1. Charakterizujte vznik a vývoj peněz.
2. Co představuje poptávka po penězích?
3. Vysvětlete kvantitativní teorii peněz a uveďte rovnici směny.
4. Jaké nástroje centrální banky znáte? Který z nich považujete za nejdůležitější a proč?
5. Najděte na webových stránkách České národní banky, co je obsahem české monetární politiky.

Literatura k tématu:

- [1] ČESKÁ NÁRODNÍ BANKA (ČNB). Měnová politika. 2018. Dostupné z: http://www.cnb.cz/cs/menova_politika/
- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [3] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [4] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [5] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [6] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5

- [7] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [8] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [9] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.

Kapitola 7

Státní rozpočet a fiskální politika státu

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat fiskální politiku a její funkce,
- jmenovat nástroje fiskální politiky vlády,
- popsat působení fiskálních nástrojů,
- charakterizovat státní rozpočet a jeho složky.

Klíčová slova:

Státní rozpočet, veřejný dluh, daně, deficit, fiskální politika a její nástroje, automatické stabilizátory, výdajový multiplikátor, strukturální a cyklický deficit, monetizace deficitu.

7.1 Fiskální politika a státní rozpočet

Druhou významnou součástí stabilizační hospodářské politiky je vedle monetární politiky politika fiskální. Prostřednictvím fiskální politiky stát, respektive vláda působí na makroekonomické ukazatele a celkový vývoj ekonomiky tak, aby eliminovala výkyvy hospodářského cyklu a podpořila ekonomický růst.

Základním nástrojem fiskální politiky je státní rozpočet, v němž jsou obsaženy základní funkce fiskální politiky, a to:

- **alokační** – spojena s produkcí a následnou distribucí veřejných statků, jejichž výrobu a prodej nejsou schopny zabezpečit soukromé ekonomické subjekty,
- **redistribuční** – zahrnuje všechna opatření fiskální politiky, jež jsou zaměřena na přerozdělování důchodů a bohatství ve společnosti s cílem odstranit jejich původní, zpravidla nežádoucí rozdělení,
- **stabilizační** – znamená používání nástrojů za účelem omezování výkyvů agregátní ekonomické aktivity a udržení její dostatečně vysoké úrovně.

Veřejné rozpočty

Fiskální politika je součástí rozpočtové politiky, v jejímž rámci je rozpočet chápán jako soustava veřejných rozpočtů, které představují tvorbu a použití centralizovaných peněžních fondů vládou včetně veřejné správy na místních úrovních (municipality) za určité období (fiskální rok). Veřejný rozpočet může zahrnovat federální rozpočet, tzn. rozpočty států (federálních republik), místní rozpočty, veřejně spravované fondy stojící mimo centrální nebo místní rozpočty (fondy zdravotních pojišťoven). Státní rozpočet je centralizovaný peněžní fond státu, který má svou příjmovou a výdajovou stránku.

Veřejné rozpočty v České republice:

1. Státní rozpočet ČR
2. Rozpočty vyšších územně samosprávných celků (krajů)
3. Rozpočty základních územně samosprávných celků (obcí)
4. Finance státních podniků
5. Státní fondy ČR

Příjmy

Příjmy státního rozpočtu tvoří z největší části daně. Daň (tax, T) je povinná platba ekonomických subjektů do státního rozpočtu vymezeného rozsahu a splatnosti. Daně mohou být přímé, vypočtené podle určité daňové sazby (t) anebo autonomní (nepřímé, TA). Daně po odečtení transferových plateb (TR, viz níže) tvoří tzv. čisté daně (T).

$$(t \cdot Y + TA) - TR = T$$

K příjmům státního rozpočtu však řadíme také příjmové položky ze státních podniků, z poskytování veřejných služeb a různé formy poplatků.

Příjmy státního rozpočtu:

- **Daně (přímé, nepřímé)**
- **Cl**
- **Sociální pojištění** (důchodové, nemocenské a zdravotní pojištění, příspěvky na státní politiku zaměstnanosti,
- **Příjmy z dříve poskytnutých úvěrů**
- **Příjmy z prodeje státního majetku**
- **Přijaté dotace**
- **Ostatní příjmy**

Výdaje

Výdajovou stránku státního rozpočtu představují vládní nákupy statků a služeb a transferové platby svým občanům. Transferem se rozumí výdaj ze státního rozpočtu, který je vyplacen zpravidla ze sociálních důvodů, aniž by stát získal od jeho příjemce jakoukoli protihodnotu. Jsou to především podpory v nezaměstnanosti, výplaty starobních a invalidních důchodů aj. Transferové platby jsou placeny částí daňového příjmu na základě principu sociální solidarity.

Výdaje státního rozpočtu:

- **Transfery domácnostem** (důchody, podpory v nezaměstnanosti, sociální dávky)
- **Subvence podnikům**
- **Běžné a investiční výdaje jednotlivých kapitol** (doprava, školství, armáda, policie)
- **Dotace**

- Úroky ze státního dluhu
- Ostatní výdaje

Deficit

Celková výše vybraných daní mnohdy nestačí na pokrytí státních výdajů a vzniká deficit státního rozpočtu. Rozpočtový deficit je financován výpůjčkami zpravidla v podobě dluhopisů vlád. Tyto dluhopisy jsou nakupovány domácími subjekty (domácí dluh) nebo zahraničními (zahraniční dluh).

Saldo rozpočtu (příjmy – výdaje) může být přebytkové (příjmy > výdaje), nulové (příjmy = výdaje) nebo deficitní (příjmy < výdaje).

Dluh

Státní rozpočet může být tedy koncipován jako vyrovnaný, schodkový (deficitní) nebo přebytkový (saldo rozpočtu). Opakovanými deficity státního rozpočtu vzniká státní dluh, který společně s dluhy dalších veřejných orgánů a institucí tvoří celkový dluh státu neboli veřejný dluh.

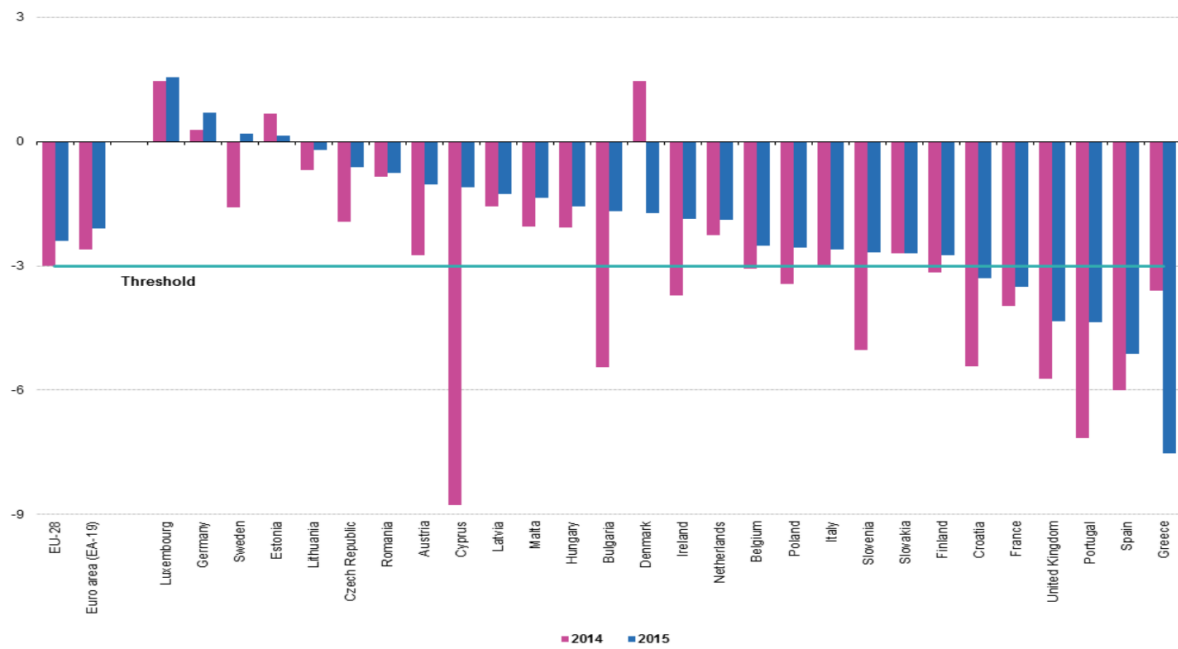
Maastrichtská kritéria pro přijetí EUR

Maastrichtská kritéria (známa také jako konvergenční kritéria) jsou kritéria pro členské státy Evropské unie pro vstup do Evropské hospodářské a měnové unie (EMU) a pro zavedení společné měny – eura.

Kritéria v oblasti veřejných financí jsou následující:

- 1) Výše hrubého veřejného dluhu – celkový dluh bez odečtení pohledávek nesmí překročit 60 % HDP.
- 2) Deficit veřejných rozpočtů = podíl výdajů veřejných rozpočtů na HDP nesmí překročit 3 % HDP;

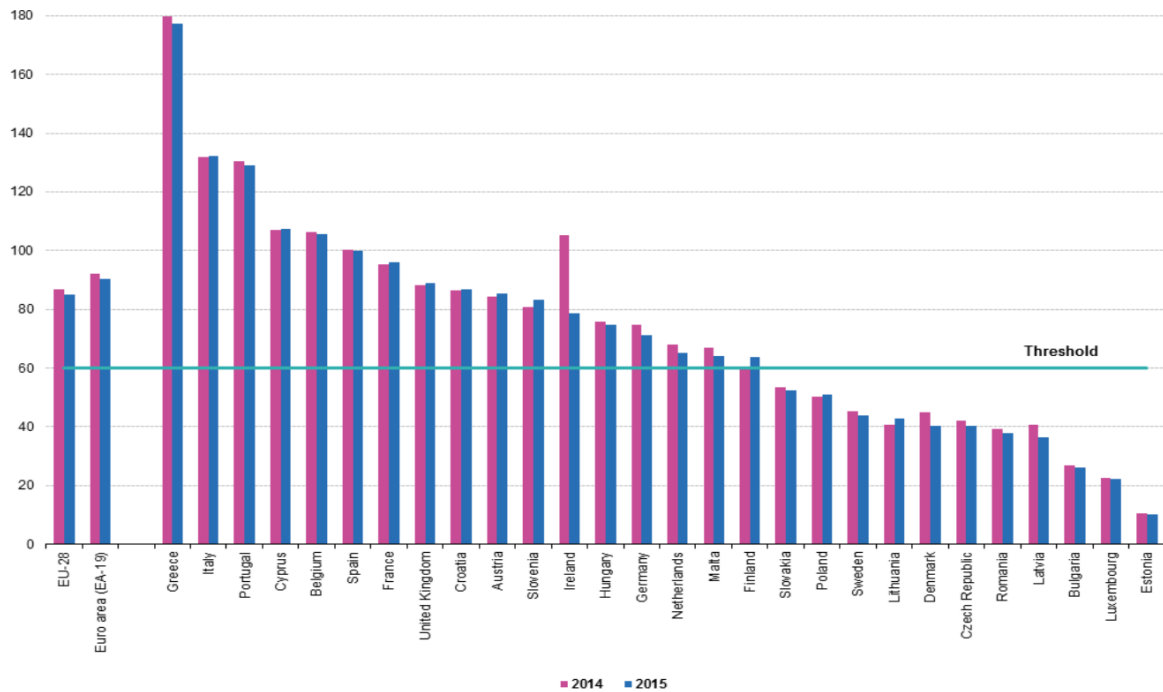
Jejich stav ve vybraných letech v zemích EU28 je znázorněn na následujících obrázcích, na základě kterých si lze udělat představu, která země kritéria splňuje a která ne. Hranice pro splnění minimálních Maastrichtských kritérií je vyznačena světle modrou barvou.

Note. Data extracted on 21.10.2016.
Source: Eurostat (online data code: tec00127)

Zdroj: Eurostat, 2018

Obr. 11 Deficit veřejných rozpočtů vs. HDP v zemích EU.

Note. Data extracted on 21.10.2016.
Source: Eurostat (online data code: tsdde410)

Zdroj: Eurostat, 2018

Obr. 12 Dluh vs. HDP v zemích EU.

7.2 Cíle a nástroje fiskální politiky

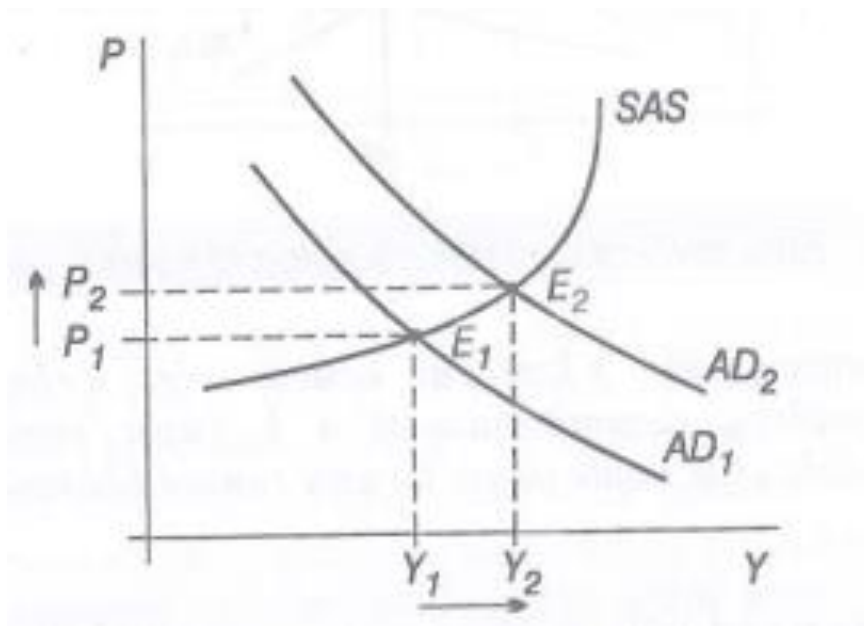
Hlavním cílem fiskální politiky je ovlivňovat makroekonomické veličiny (zejména HDP, zaměstnanost a cenovou hladinu) za účelem odstranit výrazné výkyvy agregátní ekonomické aktivity. Děje se tak prostřednictvím stabilizace krátkodobého ekonomického růstu a udržení dlouhodobé rovnováhy na trhu práce ovlivňováním agregátní nabídky a poptávky. Právě regulace agregátní poptávky a nabídky slouží k naplnění konečného cíle stabilizační politiky – dosažení dostatečné zaměstnanosti a cenové stability.

Státní a veřejné rozpočty, respektive soustava státních a veřejných příjmů, představují souhrn fiskálních nástrojů v rukou vlády a dalších státních orgánů, kterými stát ovlivňuje národní hospodářství. Tím, jak představitelé státu mění strukturu a výši rozpočtových příjmů a výdajů, působí na makroekonomický vývoj a jeho ukazatele.

Změna v rozpočtové soustavě je možná buď jednorázově, na základě vládního rozhodnutí, anebo jsou prováděny automaticky na základě stanovených pravidel. Podle toho rozlišujeme dvojí charakter nástrojů fiskální politiky:

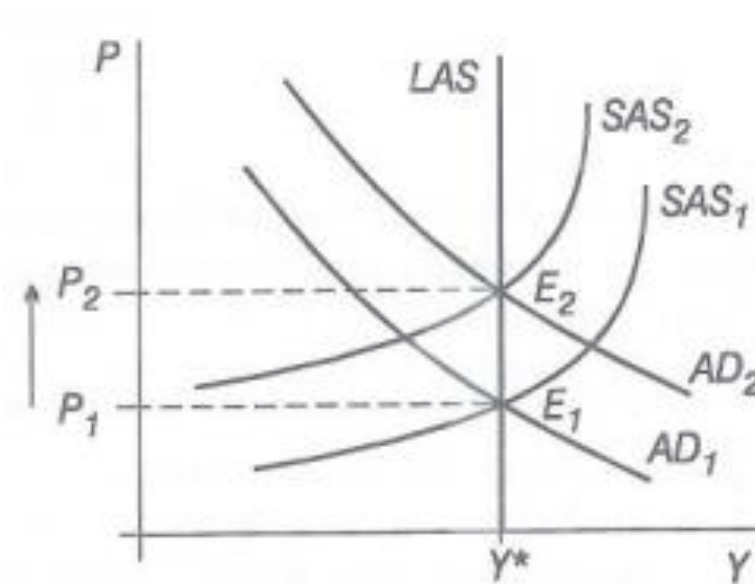
- **záměrná (diskrétní) opatření** – jsou jednorázová rozhodnutí příslušných orgánů, mají formu přímých intervencí do ekonomiky (např. o změně daňových sazeb, změně ve struktuře výdajů státního rozpočtu či ve výši jednotlivých položek rozpočtových výdajů),
- **automatické vestavěné stabilizátory** – působí v hospodářství automaticky a nevyžadují žádná další rozhodnutí státních orgánů, automaticky omezují výkyvy agregátní hospodářské aktivity, tj. působí proti cyklickému vývoji ekonomiky (např. progresivní daň z příjmu, pojistné na sociální zabezpečení, příspěvky na státní politiku zaměstnanosti a další dávky sociální podpory s návazností na vývoj hospodářského cyklu aj.).

Fiskální politika prostřednictvím čistých daní a státních nákupů mění velikost agregátní poptávky. Pokud dochází ke snižování čistých daní či zvyšování vládních nákupů, jedná se o **expanzivní** fiskální politiku. V opačném případě, dojde-li k poklesu vládních výdajů nebo zvýšení čistých daní, se politika nazývá **restriktivní**.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 13 Expanzivní fiskální politika v krátkém období.

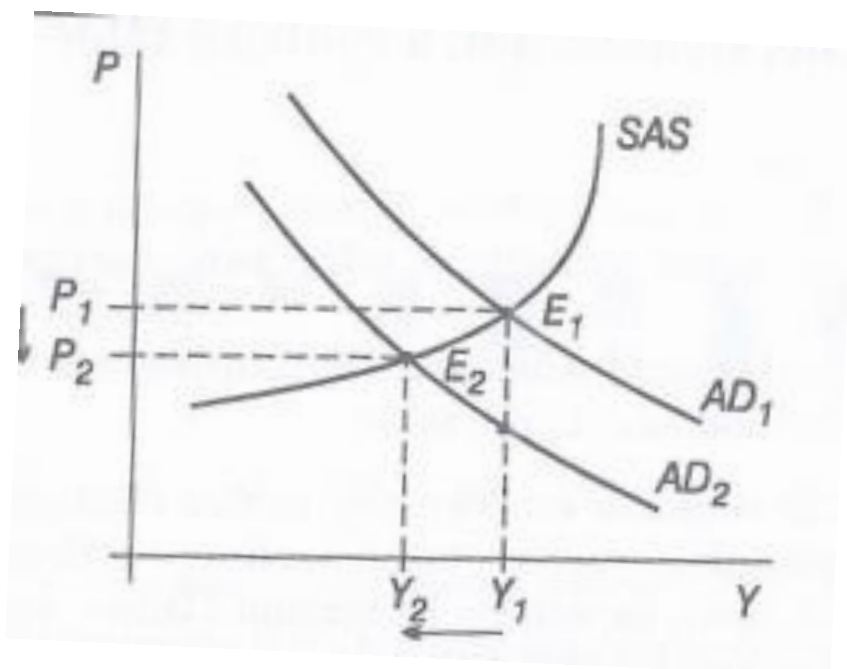

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 14 Expanzivní fiskální politika v dlouhém období.

Expanzivní fiskální politika zpravidla vede z krátkodobého pohledu k růstu reálného produktu a zaměstnanosti, pokud však v ekonomice existují nevyužité výrobní zdroje a vyskytuje se nezaměstnanost. Je-li však ekonomika na svém potenciálu, tedy využívá-li plně všech disponibilních zdrojů, lze

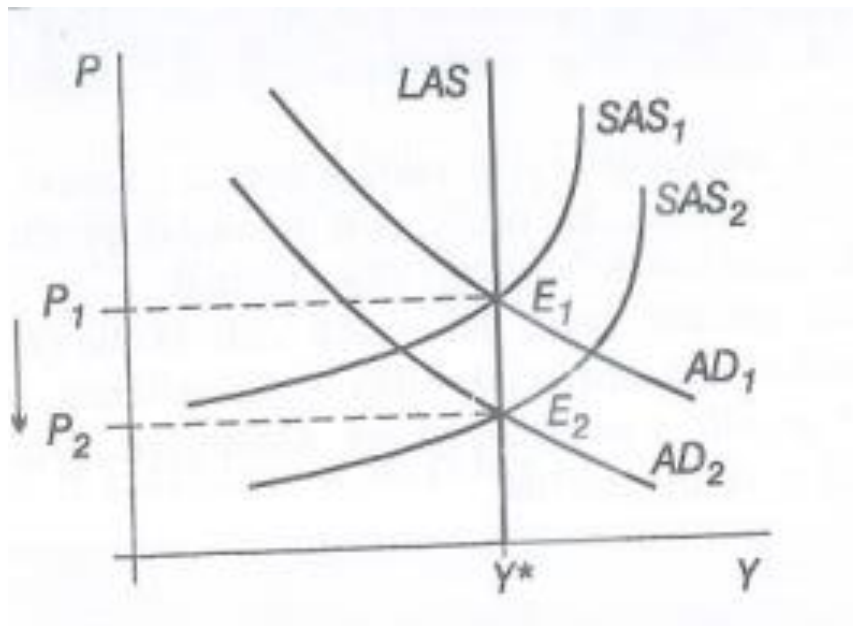
očekávat zvyšování cenové hladiny. Z dlouhodobého hlediska expanze fiskální politiky představuje především růst cen.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 15 Restriktivní fiskální politika v krátkém období.

Restriktivní fiskální politika v krátkém období snižuje reálný produkt a zvyšuje nezaměstnanost, také však snižuje cenovou hladinu. Zde však záleží na konkrétní situaci, ve které se ekonomika nachází. V dlouhém období dochází prostřednictvím fiskální restrikce k poklesu cenové hladiny i nominálních a reálných úrokových měr.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 16 Restriktivní fiskální politika v dlouhém období.

Σ

Fiskální politika patří k základním principům stabilizace ekonomiky. Fiskální politika je realizována státem, respektive státními orgány a institucemi. K ovlivňování ekonomiky, zejména zaměstnanosti a cenové hladiny používají subjekty fiskální politiky určité nástroje. Podle způsobu realizace vládního rozhodnutí rozlišujeme dvě skupiny nástrojů, záměrná opatření a vestavěné stabilizátory. Ve vztahu k HDP může docházet k fiskální expanzi či restrikci.

?

1. Popište příjmovou a výdajovou stránku státního rozpočtu.
2. Do které skupiny nástrojů řadíme progresivní důchodovou daň a proč?
3. Objasněte, jak fiskální politika působí na agregátní poptávku.

📖

Literatura k tématu:

- [1] EUROSTAT. *Statistics Explained*. 2018. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page/cs
- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Eko-press 2005.

- [3] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [4] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [5] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [6] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [7] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.
- [8] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.

Kapitola 8

Poruchy makroekonomické rovnováhy – nezaměstnanost

Po prostudování kapitoly budete umět:

- charakterizovat nezaměstnanost,
- jmenovat typy nezaměstnanosti,
- určit příčiny vzniku nezaměstnanosti,
- objasnit přirozenou míru nezaměstnanosti.

Klíčová slova:

Nezaměstnanost, míra nezaměstnanosti, přirozená úroveň nezaměstnanosti, dobrovolná a nedobrovolná nezaměstnanost, frikční, cyklická a strukturální nezaměstnanost.

8.1 Nezaměstnanost a její měření

Projevy trhu práce jsou poměrně pozorně sledované jak ekonomickými odborníky, tak laickou veřejností. Je tomu tak proto, že porucha na trhu práce – nezaměstnanost – je klíčovým problémem jednotlivce, který přišel o práci, ale i problémem makroekonomickým, neboť ovlivňuje vývoj celé ekonomiky.

Nezaměstnanost představuje nerovnováhu na trhu práce a její velikost se zjišťuje pomocí míry nezaměstnanosti. Na trhu práce rozlišujeme dvě základní skupiny pracovních sil:

- zaměstnaní – pracující ekonomické subjekty v zaměstnání anebo v sebezaměstnání (OSVČ),
- nezaměstnaní – osoby nemající placená zaměstnání (ani nepodnikají) a jsou schopné a ochotné pracovat a práci si aktivně hledají.

Dohromady tvoří zaměstnaní a nezaměstnaní tzv. **ekonomicky aktivní obyvatelstvo** (EAO, L), což je celkový počet práceschopných pracovních sil, které pracují nebo se o práci ucházejí.

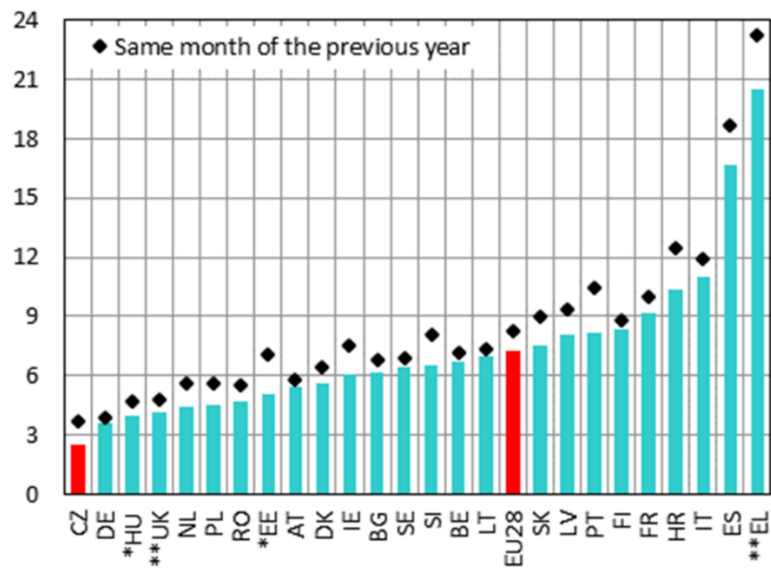
Vedle ekonomicky aktivního obyvatelstva existuje také obyvatelstvo ekonomicky neaktivní. Představitelé této skupiny obyvatel nespĺňují podmínky z výše uvedených skupin, řadíme sem studenty, penzisty, osoby v invalidním důchodu, ženy v domácnosti.

K vyjádření nezaměstnanosti slouží procentuální ukazatel její míry. Míra nezaměstnanosti (u) je vyjadřuje jako:

$$u = \frac{N}{L} \cdot 100\%$$

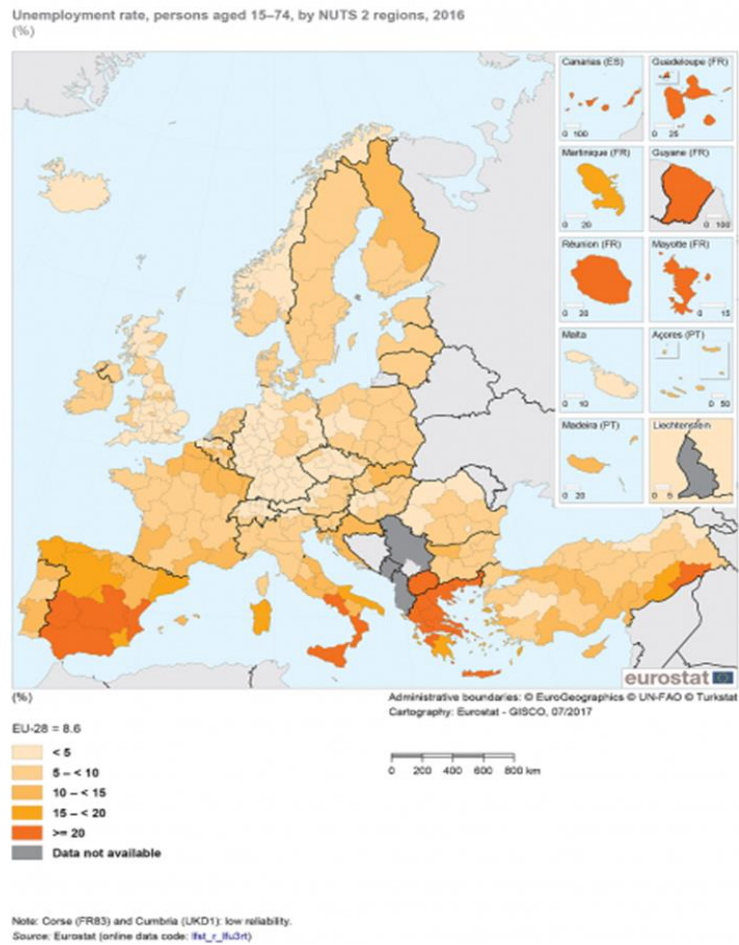
Uvedený vztah se označuje jako obecná míra nezaměstnanosti a je počítána jako podíl počtu nezaměstnaných (N) na celkové pracovní síle – ekonomicky aktivním obyvatelstvu (L) v procentech.

Míru nezaměstnanosti v jednotlivých členských zemích Evropské unie znázorňují následující 2 obrázky, první z nich v % graficky, druhý z nich v prostorovém vyjádření.

Zdroj: Eurostat, 2018.

Obr. 17 Míra nezaměstnanosti v EU, listopad 2017.

Zdroj: Eurostat, 2018

Obr. 18 Míra nezaměstnanosti v EU, rok 2016

8.2 Typy nezaměstnanosti

Nezaměstnaný člověk je ten, kdo nemá práci a svou registrací na úřadu práce potvrzuje svůj zájem ji (znovu) najít. Stávající metodika Ministerstva práce a sociálních věcí určuje registrovanou míru nezaměstnanosti jako podíl, kde v čitateli je počet tzv. dosažitelných neumístěných uchazečů o zaměstnání a ve jmenovateli pracovní síla. Někteří se však na úřadech nehlásí, např. jsou-li nezaměstnaní jen krátkodobě (krátkodobá nezaměstnanost), anebo již nárok na podporu ztratili (dlouhodobá nezaměstnanost). Proto skutečná nezaměstnanost bývá i o několik procent vyšší než je její registrovaná míra.

Nezaměstnanost vyvolávají různé příčiny. Podle nich můžeme rozlišovat následující druhy nezaměstnanosti:

- **frikční nezaměstnanost**

Tento typ nezaměstnanosti vzniká v důsledku neustálého pohybu lidí mezi oblastmi a pracovními místy nebo v průběhu jednotlivých stádií životního cyklu. Dokonce, i kdyby se ekonomika nacházela ve stavu plné zaměstnanosti, byla by zde vždy určitá fluktuace (absolventi škol, přistěhovaní z jiného města, ženy po rodičovské dovolené). Protože frikčně nezaměstnaní pracovníci často přecházejí z jedné práce do druhé, nebo shánějí lepší zaměstnání, má se obvykle za to, že jsou nezaměstnaní "dobrovolně". Po nějakou dobu práci hledají, zdráhají se přijmout první nabídku, protože očekávají lepší a chtějí si vybrat (dobrovolná nezaměstnanost).

- **strukturální nezaměstnanost**

Strukturální nezaměstnanost se objevuje v případě nesouladu mezi nabídkou a poptávkou po pracovní síle. Nerovnováha může nastat proto, že se poptávka po určitém druhu práce zvyšuje, zatímco poptávka po jiném druhu se snižuje, a nabídka se ani v jednom případě nepřizpůsobuje dostatečně rychle. Strukturální nezaměstnanost vzniká v důsledku strukturálních změn v ekonomice, kdy se některá odvětví zmenšují a jiná naopak expandují. Znamená to, že jednotlivá povolání nebo oblasti se stanou na trhu práce nepoužitelnými a tudíž vyvstává potřeba rekvalifikace.

- **cyklická nezaměstnanost**

Nezaměstnanost cyklická se vyskytuje v souvislosti s vývojem ekonomiky, respektive s vývojem reálného ekonomického cyklu. Dochází k ní, je-li celková poptávka po práci nízká. Jestliže se celkové výdaje a produkt snižují, nezaměstnanost se zvyšuje prakticky všude. Tento stav nastává zejména v období hospodářské recese (část hospodářského cyklu směřující ke dnu), pracovníci jsou propouštěni bez nároku na návrat. Ekonomika tedy prožívá fázi celkového hospodářského poklesu, jehož

průvodním jevem je nezaměstnanost více méně ve všech odvětvích. Cyklická nezaměstnanost se ztrácí, dojde-li k obnovení hospodářského růstu.

Nezaměstnanost je klíčovým problémem nejen ekonomickým, ale též sociálním. Při vysoké nezaměstnanosti dochází k plýtvání se zdroji, ekonomika nepracuje na potenciálním produktu, příjmy ekonomických subjektů jsou nízké a způsobují lidem ekonomické potíže, které velmi ovlivňují také emoce a tudíž i rodinný a společenský život.

V dlouhodobém měřítku má míra nezaměstnanosti, v případě plného využití zdrojů v ekonomice, tendenci narůstat. Tuto tendenci vysvětluje několik jevů. Jsou jimi zejména demografické změny, které souvisejí s ekonomickou aktivitou mládeže, příslušníků menšin a žen, dále pak vládní politika, která vytváří pro své občany systém sociálních jistot, anebo strukturální změny deformující stávající ekonomiku a vyžadující nutnost rekvalifikací.

Problém nezaměstnanosti řeší vláda dvojitým zásadním způsobem. Prvním z nich je **pasivní politika** zaměstnanosti, jejímž prostřednictvím vláda zmírňuje dopady nezaměstnanosti vyplácením dávek v nezaměstnanosti (hmotné finanční podpory v nezaměstnanosti a další sociální platby jsou tradičně označovány za transferové platby). Druhým způsobem jsou nástroje **aktivní politiky zaměstnanosti**, kterými vláda ve snaze snížit nezaměstnanost udržuje vysokou zaměstnanost přímým ovlivňováním trhu práce.

Za efektivnější je považována aktivní politika zaměstnanosti, neboť směřuje na pomoc rizikovým skupinám nezaměstnaných, přednostně do mikroregionů s vyšší mírou nezaměstnanosti. Jedná se o konkrétní pomoc ve formě finanční podpory při vytváření nových společensky účelných pracovních míst, zřizování veřejně prospěšných prací, rekvalifikačních programů, podpory při vytváření pracovních míst pro osoby zdravotně znevýhodněné, vytváření absolventských míst, realizace informační a poradenské činnosti nejen pracovních úřadů apod.

8.3 Přirozená míra nezaměstnanosti

Při porovnávání rozsahu nezaměstnanosti se využívá srovnávacího ukazatele tzv. přirozené míry nezaměstnanosti.

Je to „taková míra nezaměstnanosti, při níž inflace nevykazuje tendenci ke zvyšování ani snižování. Představuje nejvyšší dlouhodobě udržitelnou míru zaměstnanosti a odpovídá potenciálnímu produktu země Y^* .“¹³

S úrovní přirozené míry nezaměstnanosti bývá spojováno plné využití disponibilních zdrojů. Taková situace nastává, jestliže ti, kteří přijdou o práci a pracovat chtějí, opět ji nalézají. Nepracují pouze ti, kteří pracovat nechtějí nebo si práci právě hledají (existuje pouze frikční typ nezaměstnanosti) tzn., jsou dobrovolně nezaměstnaní.

Faktory, které ovlivňují přirozenou míru nezaměstnanosti, jsou například následující:

- 1) Demografické (mladší ročníky x starší ročníky)
- 2) Vládní politika (rozhodnutí o výši podpory v nezaměstnanosti)
- 3) Strukturální změny v ekonomice (útlumy a expanze odvětví).

8.4 Ekonomické a sociální dopady nezaměstnanosti

Ekonomické dopady a Okunův zákon

Ekonomické dopady jsou představovány zejména ztrátou produkce (nevytvořením části produktu) v podobě rozdílu mezi skutečným a potenciálním produktem. Jde o dopad cyklické nezaměstnanosti, nikoliv přirozené míry nezaměstnanosti, jejíž existence je mimo jiné spojena s efektivní alokací práce.

V souvislosti se ztrátou produkce byl odvozen tzv. Okunův zákon. Ten vychází z následující úvahy: je-li skutečná míra nezaměstnanosti na přirozené míře, pak $Y = Y^*$, resp. $Y/Y^* = 1$. Je-li skutečná nezaměstnanost vyšší ($u > u^*$), ekonomika nevyužívá své potenciální možnosti a Y klesá pod Y^* . Výkyvy Y/Y^* tedy souvisí s rozdílem ($u^* - u$).

Rovnice Okunova zákona je následující:

$$Y/Y^* = 1 + 0,02 (u^* - u).$$

¹³ MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. 2007. str. 145

Koeficient 0,02 nám vyjadřuje základní myšlenku Okunova zákona a to že růst míry nezaměstnanosti u nad u^* o 1 % je spojen s poklesem produktu v ekonomice Y pod Y^* o 2 %.

Ekonomickým dopadem je také snížení, případně ztráta kvalifikace pracovníků (lidského kapitálu) – přičemž je potřeba mít na zřeteli, že jde o jeden ze zdrojů ekonomického růstu.

Sociální dopady

Mezi sociální dopady nezaměstnanosti patří zejména (Helísek).

- a) psychické zatížení vyvolané nezaměstnaností (vyplývající jednak ze ztráty pracovního příjmu, jednak z narušení dosavadních společenských vztahů) a s ním související růst nemocnosti, rozpady rodin apod.,
- b) dalším sociálním dopadem nezaměstnanosti je destrukce etických hodnot a s ní spojené patologické jevy jako kriminalita, alkoholismus, narkomanie, prostituce apod.,
- c) sociální problémy vyvolané nezaměstnaností vedou často k radikalizaci postižených skupin, což může mít politické dopady nebo i extrémní následky jako rasově nebo xenofobně motivované nepokoje.

Sociální dopady jsou zvláště tíživé v případě dlouhodobé nezaměstnanosti. Její závažnost vyplývá jednak z kumulace výše uvedených dopadů v čase, jednak z toho, že během několika měsíců přestávají být poskytovány (nebo se snižují) podpory v nezaměstnanosti, vyčerpají se úspory atd.

Nezaměstnanost patří k základním projevům poruch vývoje národního hospodářství. Zpravidla je spojena s poklesem ekonomiky jako celku anebo bývá projevem změny její struktury. Rozlišujeme několik typů nezaměstnanosti – frikční, strukturální a cyklickou a také dobrovolnou a nedobrovolnou. Jelikož nezaměstnanost způsobuje závažné ekonomické i sociální problémy, přistupuje vláda k využívání různých nástrojů k řešení nezaměstnanosti. Jedná se o pasivní nebo aktivní politiku zaměstnanosti.

1. Definujte nezaměstnanost a vysvětlete způsoby jejího měření.
2. Jakými prostředky bojuje vláda proti nezaměstnanosti?
3. Na příkladu vysvětlete jednotlivé typy nezaměstnanosti.
4. Co nám říká Okunův zákon?

Literatura k tématu:

- [1] EUROSTAT. *Statistics Explained*. 2018. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page/cs
- [2] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [3] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [4] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 6. aktualizované vydání, Praha: C. H. Beck, 2016.
- [5] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [6] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [7] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [8] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [9] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [10] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.

Kapitola 9

Poruchy makroekonomické rovnováhy - inflace

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat inflaci,
- objasnit způsob jejího měření,
- charakterizovat míru inflace,
- rozlišovat jednotlivé formy inflace.....

Klíčová slova:

Inflace, zjevná, potlačená, skrytá inflace, poptávková a nabídková inflace, inflace mírná a pádivá, míra inflace.

9.1 Inlace a její měření

Problematika inflace a cenové hladiny je vedle nezaměstnanosti dalším z klíčových makroekonomických jevů, který zajímá nejen odborníky z řad ekonomů, ale i soukromé podnikatelské nebo spotřebitelské subjekty.

Pro definování a další zkoumání inflace je výchozí skutečností rovnice směny a z ní odvozená velikost cenové hladiny. **Cenová hladina** je celková úroveň cen výrobků a služeb, které se v hospodářství prodávají a nakupují. Jde o průměrnou úroveň cen určitého souboru statků v běžném období ve srovnání s cenami určitého vybraného základního období. Měřením cenové hladiny se zjišťují její pohyby – vzrůst nebo pokles.

Vzrůst cenové hladiny v čase, snižování koupěschopnosti peněz je označován pojmem **inflace**. Zpravidla inflaci chápeme jako růst cen, avšak v původním a často odborníky uváděném významu se jedná o snížení kupní síly peněz z důvodu zvýšení jejich zásoby v ekonomice.

Růst cenové hladiny lze změřit prostřednictvím ukazatele nazývaného **míra inflace**, která se měří pomocí cenových indexů. Míra inflace je důležitou praktickou informací, neboť se využívá např. pro účely valorizace mezd, důchodů a sociálních příjmů, v souvislosti s nájemními a dalšími smlouvami obsahujícími finanční plnění v delším období apod.

$$\text{Míra inflace (rok } t) = \frac{\text{cenová hladina (rok } t) - \text{cenová hladina (rok } t - 1)}{\text{cenová hladina (rok } t - 1)} \cdot 100\%$$

Nejnámější ukazatele potřebné pro měření inflace jsou tzv. cenové indexy. Jsou to vážené průměry cen vybraných druhů statků a služeb. To znamená, že je stanoven určitý spotřební koš statků a služeb, u něhož se poměřuje úroveň cen.

K vyjádření všeobecné cenové hladiny se užívá:

1. **Index spotřebitelských cen (CPI)** – slouží k zachycení dopadů změn cenové hladiny na domácnosti a jejich životní náklady. CPI představuje vyjádření cenové hladiny jako průměrné úrovně cen souboru (koše) spotřebních výrobků a služeb, spotřebovávaných průměrnou domácností. Každý spotřebitelský produkt má v uvedeném koši svou váhu, určenou podílem výdajů domácností v dané ekonomice na daný produkt. Obsah spotřebitelského koše, tj. produkty v tomto koši a jejich příslušné váhy, jsou určeny statistickým úřadem (ČSÚ, Eurostat) a mění se v čase, s tím, jak se mění složení skladby produktů spotřebovávaných domácnostmi.
2. **Index cen výrobců (PPI)** – bývá specifikován pro různá odvětví a obory, jako index cen průmyslových výrobců. Jednotlivé koše obsahují příslušné výrobky a služby (suroviny, polotovary). Jako u indexu spotřebitelských cen se využívá fixních vah, a to dle struktury tržeb. Všeobecně se

uznává, že vývoj PPI signalizuje nadcházející změny v CPI. V České republice se můžeme setkat s Indexem cen zemědělských výrobců, indexem cen průmyslových výrobců a indexem cen stavebních prací.

3. **deflátor HDP (HNP)** – košem jsou v tomto případě všechny statky, obsažené v daném ukazateli produktu a vahami je podíl daného statku v produktu.

$$\text{deflátor HDP} = \frac{\text{HDP v běžných cenách}}{\text{HDP v cenách základního období}} \cdot 100\%$$

Rozdíl mezi CPI a deflátorem HDP spočívá v tom, že v deflátoru HDP je zahrnuta mnohem širší skupina statků a každý rok se mění, zatímco CPI zůstává stejný. CPI navíc zahrnuje i ceny importovaných statků, kdežto deflátor jen ceny statků vyráběných v dané ekonomice.

Opačný pohyb cenové hladiny oproti inflaci, tedy absolutní pokles celkové cenové hladiny v ekonomice, nazýváme **deflací**. Tento jev se stejně jako inflace měří indexem spotřebitelských cen (viz níže). Inflace je naprosto běžným průvodním jevem současných tržních a smíšených ekonomik, avšak k deflaci dochází velmi zřídka. Pokud ekonomika vykazuje deflací, většinou se jedná ve vyspělých ekonomikách o krátkodobý jev, který nemusí okamžitě způsobovat nepříznivé projevy. Teprve dlouhodobá deflace znamená pro ekonomiku nepříznivý vývoj. Přestože spotřebitelé za služby a statky platí méně, nepříznivě působí na jejich výrobců.

Dalším pojmem v oblasti vývoje cenové hladiny je pojem **dezinflace**, který je opakem akcelerující inflace a znamená to, že ekonomika vykazuje stále nižší inflaci v po sobě následujících obdobích. Tempo inflace se tudíž snižuje, ceny statků a služeb však nadále rostou, ale pomaleji. Dochází-li v ekonomice k dezinflaci, znamená to, že ekonomika má poměrně příznivý ekonomický vývoj.

9.2 Formy inflace

Ceny jednotlivých statků zpravidla rostou rozdílným tempem (dochází ke změně cenových relací), pak hovoříme o **inflaci nevyrovnané**. V opačném případě, kdy ceny produktů rostou ve stejných proporcích, je **inflace vyrovnaná**, tedy růst cenové hladiny postihuje všechny ceny ve stejném poměru. Podobně je tomu u **inflace anticipované**, která znamená, že průběh inflace je rovnoměrný, ve vývoji nejsou náhlé výkyvy a její výši lze předpokládat. Vyrovnaná i plně anticipovaná inflace slouží jako teoretický model, kdy veškeré ceny rostou každý rok stejně. Nikdo není cenovými změnami překvapen. Potraviny, mzdy, renty – všechno roste každý rok o stejné procento, úrokové sazby jsou takové, jako by byly ceny stabilní.

K dalším typům inflace patří inflace označovaná jako zjevná, a to tehdy, pokud je ekonomická nerovnováha spojena s růstem cenové hladiny. V situaci, kdy se státní orgány snaží brzdit inflaci, ale nejsou schopny odstranit příčiny, se hovoří o **potlačené (blokové) inflaci**.

Když cenové indexy nevykazují skutečný růst cenové hladiny, nebo když má na inflaci velký podíl stínová ekonomika, jedná se o **inflaci skrytou**.

Inflace, respektive její míra, může nabývat různých proporcí, které znamenají stupeň závažnosti inflace. Z kvantitativního hlediska lze rozlišovat tři základní stupně (závažnosti) inflace:

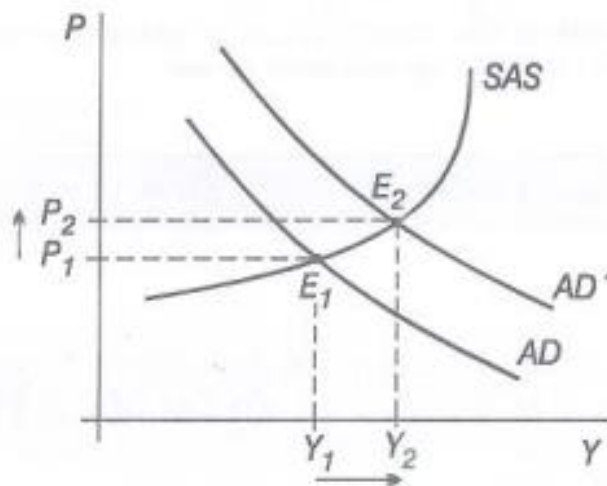
- **mírná (plíživá) inflace** (řádově jednociferná) znamená, že ceny rostou pomalu, jsou relativně stabilní a lidé důvěřují penězům,
- **pádivá (cválající) inflace** představuje dvou či trojciferný růst cen a přináší vážné hospodářské poruchy, zejména na finančních trzích, lidé začínají hromadit statky,
- **hyperinflace** je extrémní případ, kdy tempo růstu cen je tak obrovské, že peníze ztrácejí svůj hlavní význam a lidé přecházejí na směnu zboží za zboží.

9.3 Příčiny a důsledky inflace

Inflace a její vznik má celou řadu příčin. Nejčastěji rozdělujeme inflaci:

- **inflace tažená poptávkou (poptávková)** – čím více spotřebitelé nakupují a projevují zájem o statky a služby, tím nutí výrobce, aby zvyšovali jejich ceny,
- **inflace tlačaná náklady (nabídková)** – cenový růst způsobuje růst nákladů na produkci, zvyšují se ceny materiálu, strojů a zařízení a mezd).

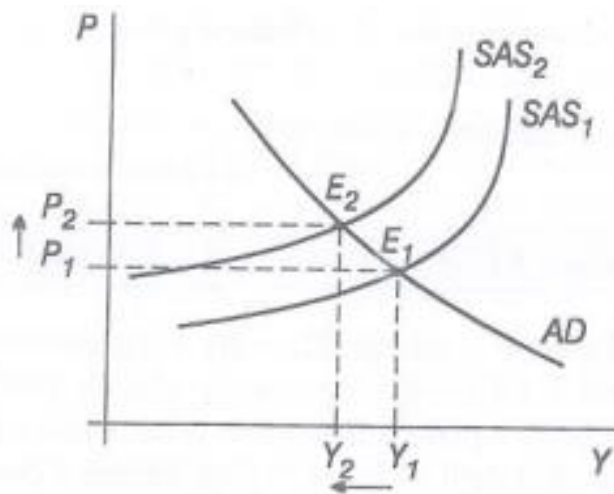
Inflace tažená poptávkou se projevuje v ekonomice růstem cen a krátkodobým růstem produktu.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 19 Inflace tažená poptávkou.

Oproti tomu inflace tlačaná náklady se v ekonomice projevuje růstem cen a poklesem produktu.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 20 Inflace tažená náklady.

Dovoz inflace

V souvislosti s mezinárodním obchodem můžeme hovořit o dovozu inflace, způsobené jak na straně poptávky, tak na straně nabídky. Konkrétně příčinou „dovezené inflace“ může být:

- a) růst cen dovážených surovin a vstupů na světových trzích,

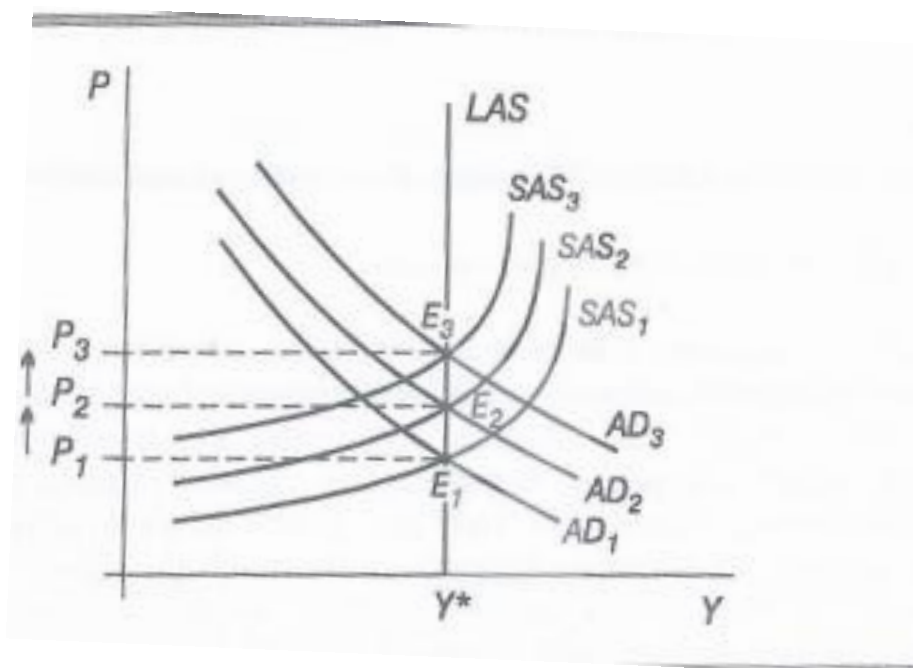
b) znehodnocení kursu domácí měny, které prodražuje dovážené vstupy (zdroj nákladové inflace) a stimuluje čistý export a tím i růst agregátní poptávky (zdroj poptávkové inflace),

c) měnová politika centrální banky.

Setrvačná inflace

Setrvačnou inflaci můžeme pozorovat v dlouhém období v souvislosti s tzv. inflačními očekáváními. Očekávání růstu cen, vyvolané inflací v předchozím období, se projevují v růstu nákladů a to následně:

- pracovníci očekávají určitý růst cen a tato očekávání promítají do svých požadavků na růst nominálních mezd
- křivka SAS se tak dlouhodobě posunuje neustále nahoru a růst cen se udržuje inflačními očekáváními.

Zdroj: Pavelka, 2006.

Obr. 21 Setrvačná inflace.

Růst nákladů na jedné straně je současně doprovázen růstem poptávky AD na druhé straně. Z dlouhodobého hlediska je jediným reálným dopadem rostoucí cenová hladina (trvalá inflace) při relativně stabilním reálném produktu na úrovni Y^* .

Koncept inflačních očekávání byl do ekonomické teorie zabudován monetaristy.

9.4 Ekonomické a sociální dopady inflace

Existuje-li v ekonomice inflace, zpravidla určitým způsobem ovlivňuje ekonomické subjekty. V souvislosti s rostoucí mírou inflace můžeme pozorovat následující dopady a vlivy na ekonomiku a ekonomické subjekty:

- 1) Vliv inflace na reálné důchody
- 2) Vliv inflace na reálnou hodnotu bohatství
- 3) Dodatečné náklady
- 4) Vliv inflace na ekonomickou aktivitu

Vliv inflace na reálné důchody

Inflace povede k přerozdělení reálných důchodů za předpokladu, že cenová hladina a nominální důchody rostou rozdílným tempem. Pokud se skutečná míra inflace shoduje s očekávanou mírou inflace, reálné mzdy a jejich podíl na reálném HDP zůstanou stabilní. Bude-li skutečná míra inflace vyšší než očekávaná míra inflace (a tím i vyšší než nárůst nominálních mezd), reálné mzdy i jejich podíl na reálném HDP poklesnou. Dojde tak k absolutnímu i relativnímu poklesu reálných mezd.

Další dopad inflace na reálné důchody (zejména mzdy) je způsobem vlivem spojení inflace se zdaněním – jedná se o takzvanou taxflaci. Taxflace se projevuje v ekonomice s progresivním zdaněním důchodů. S růstem nominálních mezd, který je spojen s růstem cenové hladiny, se příjemci mezd dostávají do vyšší důchodové skupiny s vyšší mírou zdanění (progresivní daně).

S růstem míry inflace dochází rovněž k poklesu reálné hodnoty sociálních dávek vyplácených např. důchodcům a sociálně slabým skupinám.

Vliv inflace na reálnou hodnotu bohatství

Pokud reálná úroková sazba dosáhne záporné hodnoty (míra inflace je vyšší než nominální úroková sazba), dojde k přerozdělení dříve vytvořeného bohatství. Věřitel získá nazpět (i přes nominální zhodnocení úspor) nižší kupní sílu, než jakou zapůjčil.

Vysoká míra inflace tedy snižuje hodnotu půjčky, například hypotečního úvěru. Dlužníci tak splácejí reálně nižší hodnotu než jakou si zapůjčili.

Naopak inflací nejsou znehodnoceny věcné formy bohatství, mezi které patří například nemovitosti či umělecká díla.

Dodatečné náklady

Jedná se o následující typy nákladů:

- 1) náklady spojené s řízením struktury aktiv - minimalizace držby hotovosti a nízko úročených či neúročených běžných účtů,
- 2) náklady označované jako "menu costs" ("náklady na změnu jídelního lístku"), tj. náklady spojené se změnou ceníků, seřizování prodejních automatů apod.

Vliv inflace na ekonomickou aktivitu

Inflace vytváří nejisté prostředí pro ekonomickou aktivitu – dochází k neustálým výkyvům reálných důchodů a k inflačnímu přerozdělování bohatství. Inflace tak může vést k

- 1) posílení spotřebních výdajů na úkor úspor.
- 2) nejistota v oblasti investic a investičních plánů.

K závažným poruchám rovnovážného hospodářství patří inflace, která se dotýká jak podnikatelů a dalších ekonomicky činných subjektů, tak spotřebitelů a domácností. K inflaci dochází, roste-li cenová hladina zvyšováním peněžní nabídky, čímž se snižuje koupěschopnost peněz. Úroveň cenové hladiny lze měřit cenovými indexy, jejichž pomocí lze stanovit míru inflace. Podle její výše se rozlišují tři základní stupně určující její závažnost, a sice mírná inflace, pádívá inflace či hyperinflace.

1. Vysvětlete, co to je inflace a jak vzniká.
2. Které způsoby měření inflace znáte?
3. Popište jednotlivé stupně inflace.
4. Charakterizujte spotřební koš, který k měření inflace využívá Český statistický úřad. Pracujte s webovými stránkami www.czso.cz.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [3] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 6. aktualizované vydání, Praha: C. H. Beck, 2016.

- [4] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [5] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [6] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [7] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurz*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [8] TULEJA, P., *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Brno: Computer Press, a.s., 2007. 336 s. ISBN 978-80-251-1801-6.
- [9] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.

Kapitola 10

Účinnost hospodářské politiky

Po prostudování kapitoly budete umět:

- vyjmenovat způsoby měření úspěšnosti hospodářské politiky státu,
- charakterizovat magický čtyřúhelník,
- rozlišovat výkonnostní indexy,
- objasnit Phillipsovu křivku a její varianty

Klíčová slova:

Magický čtyřúhelník, Phillipsova křivka, časová zpoždění v hospodářské politice, makroekonomické výkonnostní indexy.

Účinnost hospodářské politiky je spjata s dosažením příslušných cílů, což lze ilustrovat na tzv. magickém čtyř(n)úhelníku. Při posuzování účinnosti hospodářské politiky je potřeba mít na zřeteli, že volba konkrétních nástrojů jednotlivých politik se liší s ohledem na vývoj ekonomiky a na základě konkrétních ekonomických situací.

Např. účinnost expanzivní nebo restriktivní **monetární politiky** se projeví na změně následujících ekonomických indikátorů: nabídka peněz, množství úvěrů, úrokové sazby, investiční výdaje, agregátní poptávka a v konečné fázi i cenová stabilita, změna reálného produktu a změna míry zaměstnanosti.

V případě **fiskální politiky** jsou její účinky různé v závislosti na jejich krátkodobém či dlouhodobém působení. Účinkem může být například ekonomický růst a snížení míry nezaměstnanosti, zmírnění dopadů inflačních tendencí či utlumení výkyvů hospodářského cyklu.

Nástroje **důchodové politiky** mají vliv na cenovou stabilitu, tzn. vývoj cen ekonomických statků, na ceny výrobních faktorů a také na výši zisků firem.

Prováděná **obchodní a zahraniční politika** ovlivňuje stav platební bilance, stabilizuje či destabilizuje ekonomický vývoj v zemi, nabídku zboží v domácí ekonomice, ale také domácí poptávku, nabídku peněz a úrokovou míru, jakož i změnu směnného kurzu, změně objemu vývozu a dovozu zboží atd.

Z uvedeného vyplývá, že účinnost hospodářské politiky je závislá především na typu a kombinaci jednotlivých nástrojů, které jsou v praxi využívány, tj. na tzv. nástrojovém mixu.

10.1 Magické n-úhelníky

Praktická hospodářská politika je poměrně složitým komplexem velké škály otázek a problémů a snahy o jejich řešení. Cíle hospodářské politiky mohou být v různém vzájemném vztahu – v horizontální rovině od vztahu komplementarity přes neutrální vztah až ke vztahu negace a konfliktnosti. Pro hospodářsko-politické rozhodování je velice důležitý vertikální pohled tzn., zajímají nás vztahy nadřazenosti a podřazenosti. V první řadě je třeba stanovení cílů a neméně důležité je znát jejich pořadí, jejich hierarchii, a vědět, jaký význam má která oblast pro danou ekonomiku.

Účinnost hospodářské politiky se spjata s dosažením příslušných cílů, v konkrétním tradičním pojetí se jedná o dosažení následujících 4 základních cílů:

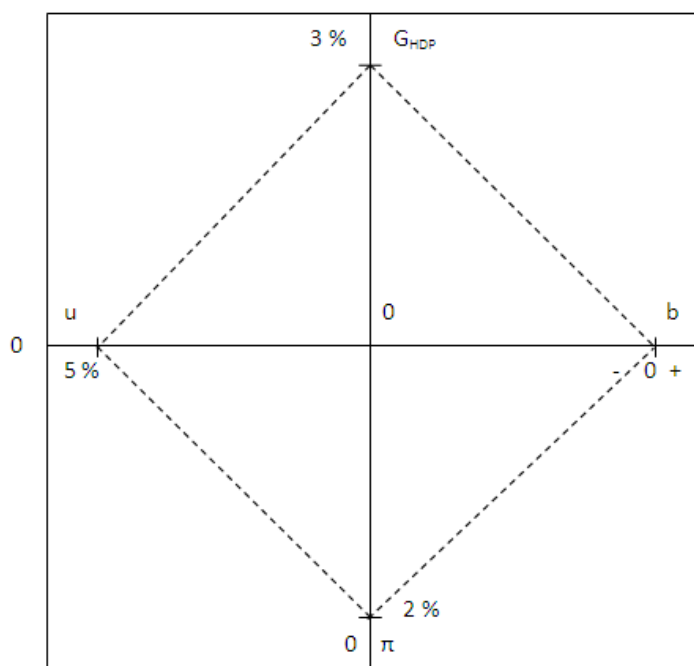
1. ekonomického růstu
2. nízké nezaměstnanosti (vysoké zaměstnanosti)

3. nízké a stabilní inflace a
4. vnější ekonomické rovnováhy.

Tyto 4 základní cíle tvoří 4 hlavní vrcholy tzv. **magického čtyřúhelníku** hospodářsko-politických cílů. Jedná se o jednoduché a velmi přehledné znázornění, které velmi abstraktně zachycuje základní ekonomické cíle. Je zřejmé, že v praxi nelze anebo je velmi obtížné zajistit všechny tyto cíle současně. Dokonce se stává, že dosažení jednoho cíle znamená ztrátu či omezení druhého.

Na jednotlivých osách magického čtyřúhelníku jsou vyneseny základní makroekonomické veličiny související se 4 základními cíli, a to konkrétně:

- 1) meziroční tempo růstu HDP v % (γ),
- 2) průměrná roční míra nezaměstnanosti v procentech (u),
- 3) průměrná roční míra inflace v % (π) a
- 4) podíl salda běžného účtu platební bilance na nominálním produktu (bu) v %.

Zdroj: Jílková, 2012.

Obr. 22 Magický čtyřúhelník.

Skutečně dosažené hodnoty se následně zaznamenají do grafu a provede se srovnání tvaru (plochy) čtyřúhelníku s tvarem (plochou) získaným za minulé období. Tak lze zjistit, zda a v jakém směru se ekonomický vývoj projevil a jak úspěšná či neúspěšná byla realizovaná hospodářsko-politická opatření v zemi.

Srovnávat se dá také plocha skutečná s plochou ideálního magického čtyřúhelníku, kterou tvoří čtverec, v obrázku je zakreslen přerušovanou čarou. V tomto čtyřúhelníku jsou zaznamenány optimální hodnoty, které by měly být dosaženy. Jejich výše vychází z empirických dlouhodobých analýz ekonomického vývoje a je následující:

- 1) meziroční tempo růstu reálného produktu = 3 %,
- 2) průměrná roční míra nezaměstnanosti = 5 %,
- 3) průměrná roční míra inflace = 2 % a
- 4) podíl salda běžného účtu PB na nominálním HDP = 0 %.

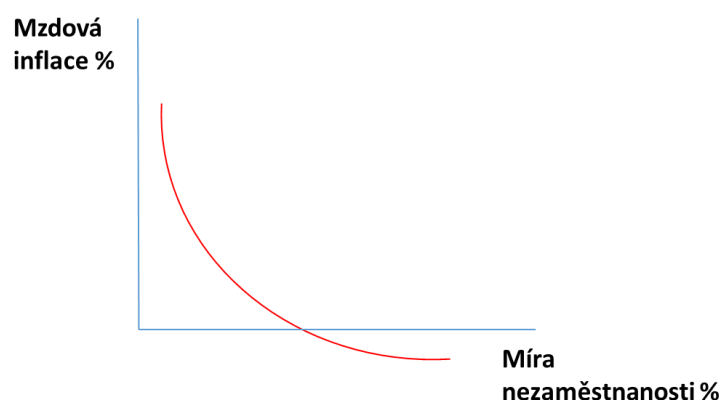
Základní ekonomické cíle, jak bylo uvedeno výše, jsou čtyři, ale mohou se sestřít také pěti, šesti či sedmiúhelníky, podle toho, kolik vrcholových cílů zvolíme. Z těchto důvodů se obecně hovoří o magickém n-úhelníku, jelikož počet cílů je neznámý.

10.2 Další možnosti posouzení účinnosti hospodářské politiky

Kromě magických n-úhelníků se k posouzení hospodářské politiky používají tzv. makroekonomické výkonnostní indexy anebo tzv. Phillipsova křivka.

10.2.1 Phillipsova křivka

Phillipsova křivka je grafické znázornění ekonomického jevu, který vyplývá ze vzájemného vztahu dvou poruch makroekonomické rovnováhy, nezaměstnanosti a inflace. Autorem původní verze křivky je ekonom A. W. Phillip z Nového Zélandu, který studoval historické údaje o nezaměstnanosti a vývoji mezd ve Spojeném království v 19. a v polovině 20. století. Na základě jeho vědecké práce „Vztah mezi nezaměstnaností a mírou změny nominálních mzdových sazeb se Spojeném království v letech 1861 – 1957“ tak vznikla původní verze Phillipsovy křivky, tzv. mzdová, která nám vyjadřuje vztah mezi vývojem mzdové inflace a vývojem nezaměstnanosti.

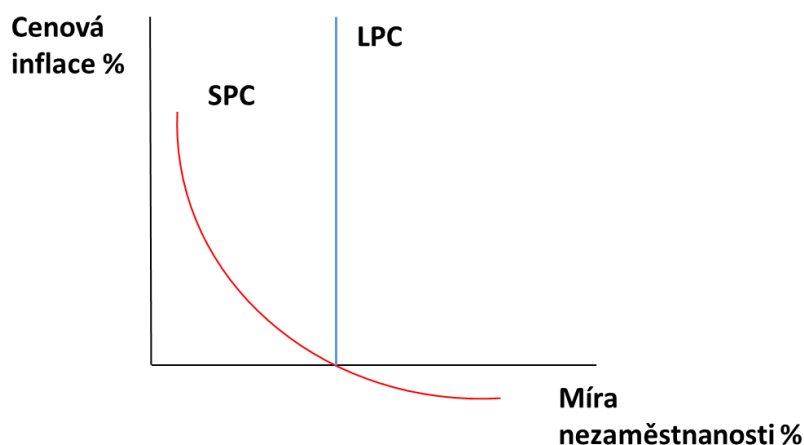

Obr. 23 Mzdová verze Phillipsovy křivky.

Zobrazená Phillipsova křivka zachycuje negativní vztah mezi mírou mzdové inflace a mírou nezaměstnanosti. Čím vyšší je míra nezaměstnanosti, tím nižší je míra inflace a naopak.

Vysvětlení tohoto jevu spočívá ve vývoji na trhu práce – pokud je v ekonomice nízká míra nezaměstnanosti, mohou si říci zaměstnanci o vyšší mzdu, která je podpořena vyšší poptávkou po práci. V důsledku vyšší poptávky po práci tak mzdy v ekonomice narůstají. Naopak pokud je míra nezaměstnanosti vysoká a poptávka po práci nízká, zaměstnanci se spokojí s nízkým či nulovým nárůstem mzdy a preferují udržení si zaměstnání i za cenu nižší mzdy.

Dále byla původní mzdová Phillipsova křivka rozšířena o celkový vývoj inflace. Mezi vývojem inflace a nezaměstnaností můžeme pozorovat substituční vztah (nepřímo úměrný), který však platí pouze pro krátké období. Mluvíme o tzv. **krátkodobé Phillipsově křivce (SPC – Short-run Phillips Curve)**. Phillipsova křivka v tomto pojetí vyjadřuje negativní vztah mezi cenovou inflací a mírou nezaměstnanosti.

Obr. 24 Cenová verze Phillipsovy křivky.

V dlouhém období se však projevují mzdová očekávání a setkáváme se s tzv. setrvačnou inflací. Vzroste-li skutečná míra inflace nad svou setrvačnou nebo očekávanou úroveň, ekonomické subjekty se začínají nové míře inflace přizpůsobovat a očekávají vyšší inflaci. Setrvačná míra inflace se pak přizpůsobuje této skutečnosti a krátkodobá Phillipsova křivka se posunuje. Tyto posuny v dlouhém období představují **dlouhodobou Phillipsovu křivku (LPC – Long-run Phillips Curve)**, která je vertikální. Vertikální křivka je na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti, která je slučitelná se stabilní mírou inflace.

Na obrázku je znázorněna dlouhodobá Phillipsova křivka LPC, která se nachází právě na úrovni přirozené míry nezaměstnanosti a představuje vertikální přímku. Na ose x měříme míru nezaměstnanosti, na ose y míru inflace.

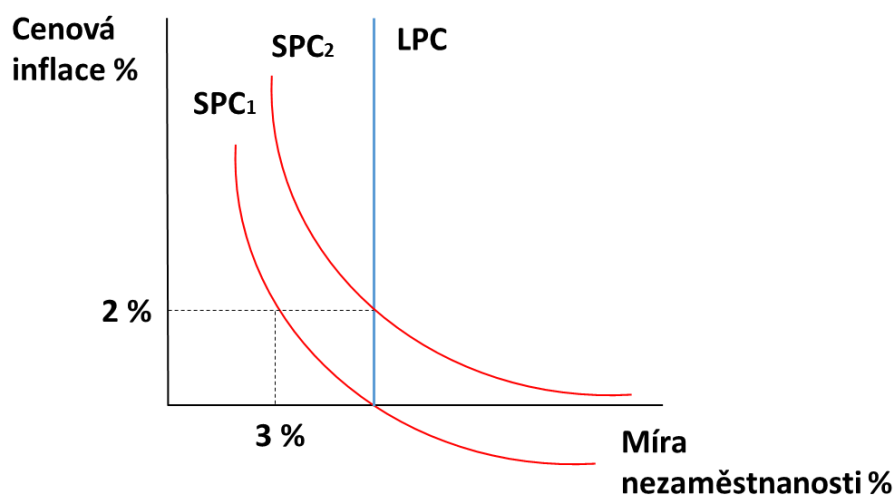
Inflační očekávání jsou vysvětlena v následující části.

Rozšíření Phillipsovy křivky o inflační očekávání

Ekonomové M. Friedman a E. Phelps rozšířili Phillipsovu křivku o existenci inflačních očekávání. Poptávkový šok v ekonomice způsobí snížení míry nezaměstnanosti (v našem příkladu o 3 %) a zvýšení míry inflace (v našem příkladu o 2 %). Dosavadní nulová inflační očekávání zaměstnanců se změní, přizpůsobí se rostoucí skutečné míře inflace, kterou si začnou zaměstnanci zabudovávat do svých mzdových požadavků. Rovnováha na trzích práce ($u = w^*$) a návrat k přirozené míře nezaměstnanosti tedy bude spojen s vyšší mírou inflace.

Krátkodobá Phillipsova křivka se posune z původní SPC_1 na novou SPC_2 , s inflačním očekáváním ve výši 2%.

Celý proces je znázorněn na následujícím obrázku.

Obr. 25 Phillipsova křivka s inflačními očekáváním

10.2.2 Makroekonomické výkonnostní indexy

Mezi makroekonomické výkonnostní indexy patří např. index sklíčenosti (mizérie), v němž se sčítá míra nezaměstnanosti s mírou inflace. Dalšími jsou index voličské nepopularity nebo index stabilizační politiky. Všechny indexy však vykazují určité nedostatky. Nemají totiž schopnost vypovídat o rozdělení bohatství v dané zemi či rozlišovat mezi různými typy inflace a nemohou ani zachytit pozitivní změny na trhu práce, které jsou spojeny s růstem míry nezaměstnanosti.

Hovoříme-li o účinnosti či úspěšnosti hospodářské politiky, je potřeba zmínit také jistá omezení, která s sebou použití nástrojů v praxi přináší. Realizace záměrů hospodářské politiky se totiž často stává obtížným. Stává se, že rozhodnutí o použití určitého nástroje přichází v době, kdy již není aktuální a nemusí pak působit jako nápravné opatření. Již bylo zmíněno, že ekonomika je dynamický systém, takže se v daném okamžiku může nacházet již v jiném stavu nerovnováhy než v okamžiku poznání poruchy. V praktickém výkonu monetární politiky se setkáváme se třemi druhy zpoždění (M. Friedman):

- **poznávací zpoždění** – doba, který uplyne od vlastního vzniku problému k jeho projevení se na nějakém měřitelném nebo statistickém objektu,
- **rozhodovacím zpoždění** – doba potřebná k nalezení jednotného a přijatelného názoru, jak situaci řešit a která opatření monetární politiky provést,
- **prováděcí zpoždění** – doba, která uplyne od provedení změn po jejich nápravné působení

Výsledky hospodářské politiky lze zobrazit prostřednictvím tzv. magického n-úhelníka, jehož vrcholy tvoří zvolené cíle, nejčastěji čtyři tradiční cíle hospodářské politiky. Čím více se plocha čtyřúhelníku odchyluje od ideálního čtverce, tím méně úspěšná byla hospodářská politika. Většina západoevropských států včetně České republiky používá k ovlivnění svých ekonomik kombinaci nástrojů monetární a fiskální hospodářské politiky. Problematiku a vztah cílů zachycuje také Phillipsova křivka, která je nepřímou úměrou mezi mírou nezaměstnanosti a mírou inflace. K posouzení výkonnosti ekonomiky slouží také makroekonomické výkonnostní indexy. Výkon ekonomiky a účinnost hospodářské politiky omezuje řada faktorů, zejména existence různých zpoždění a vládní selhání.

1. Kterými způsoby lze posuzovat výkonnost ekonomiky a jak lze hodnotit úspěšnost vlády při prosazování své hospodářské politiky?
2. Jmenujte některé z makroekonomických ukazatelů, které hospodářská politika nejčastěji bere v úvahu.
3. Na příkladu vysvětlete časová zpoždění v hospodářské politice.
4. Objasněte podstatu vládního selhání.
5. Vysvětlete, co znázorňuje Phillipsova křivka a jak se vyvíjí.

Literatura k tématu:

- [1] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [2] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [3] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 6. aktualizované vydání, Praha: C. H. Beck, 2016.
- [4] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [5] KLIKOVÁ, Ch.-KOTLÁN I. *Hospodářská politika*. Ostrava: Sokrates 2003, ISBN 80-86572-04-08
- [6] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [7] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [8] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002.
- [9] SLANÝ A. a kol.: *Makroekonomická analýza a hospodářská politika*. Praha: C.H.Beck, 2003, ISBN 80-7179-738-3

Kapitola 11

Mezinárodní obchod a směna

Po prostudování kapitoly budete umět:

- definovat mezinárodní obchod,
- charakterizovat teorii komparativních výhod,
- rozlišovat formy protekcionismu,
- objasnit podstatu měnového kurzu.

Klíčová slova:

Mezinárodní obchod, teorie absolutních a komparativních výhod, vnější obchodní politika, cla, kvóty, měnové kurzy.

11.1 Mezinárodní obchod

Téměř veškeré země světové ekonomiky realizují mezinárodní ekonomické, ale i politické, kulturní a další vztahy. Vztahy mezi zeměmi probíhají za velmi různorodých podmínek, stejně jako země samotné se nacházejí v různých klimatických, přírodních, ekonomických či politických podmínkách.

Mezinárodní ekonomické vztahy nabývají různých forem. Buď se jedná o **mezinárodní směnu produkce**, která souvisí se spotřebou a realizuje se na trzích finální produkce, zahrnuje mezinárodní pohyb zboží a mezinárodní pohyb služeb, anebo mezi státy probíhá **mezinárodní směna výrobních faktorů**, která se týká procesu výroby a zahrnujeme sem mezinárodní pohyb kapitálu, mezinárodní pohyb pracovních sil a mezinárodní pohyb vědecko-technických poznatků.

Mezinárodní obchod zboží se začal rozvíjet spolu s mezinárodní dělbou práce již za feudalismu, avšak dynamický rozvoj mezinárodního obchodu je spjat s kapitalistickým uspořádáním společnosti, především v důsledku rozsáhlých technologických změn. Historie a geografie jsou hlavními důvody vzniku významných odlišností států (rozdíly v politickém uspořádání, různé kulturní zvyky, konvence, preference, jazykové bariéry, odlišná držba výrobních faktorů a jejich mobilita, odlišnosti v hospodářské politice, rozdílnosti měn).

Důvodem ke vzniku mezinárodního obchodu byly zejména již zmíněné odlišnosti výrobních podmínek (vybavení přírodními zdroji, klimatické a geografické podmínky, rozdíly v kvalitě lidských zdrojů apod.), dále pak rostoucí výnosy z rozsahu výroby (specializace, úspora nákladů) a rozdíly ve spotřebitelské poptávce (odlišné preference spotřebitelů).

Důvody mezinárodního obchodu můžeme tedy rozlišit na:

- 1) Odlišnost výrobních podmínek - jednotlivé země jsou odlišně vybaveny přírodními zdroji, leží v odlišných klimatických a geografických podmínkách, rozdíly v kvalitě lidských zdrojů;
- 2) Klesající náklady z velkovýroby (rostoucí výnosy z rozsahu) - v různých zemích jsou různé statky vyráběny s odlišnými náklady. Při specializaci země s nízkými náklady na výrobu určitého statku dochází při výrobě ve velkém k úsporám z rozsahu (průměrné výrobní náklady se zvyšováním objemu výroby klesají).
- 3) Rozdíly ve spotřebitelském vkusu - obyvatelé různých států mají odlišné preference ve spotřebě.

V praxi tyto důvody představují skutečnost, že některé země mají monopol určitých podmínek (přírodních, klimatických). Některé druhy ovoce a dalších plodin rostou jen v určitých oblastech, některé drahé suroviny nejsou na světě rovnoměrně rozděleny (ropa, zlato atd.). Kromě podmínek jde pak

o konkrétní nezaměnitelné výrobky a z nich vyplývající preference (karlovarský porcelán, skotská whisky, ruský kaviár).

Z uvedeného vyplývá, že jednotlivé země disponují určitými ekonomickými výhodami, které vedou k mezinárodnímu obchodu.

Mezinárodní obchod může nabývat těchto podob:

- bilaterální (dvojstranný) – obchod mezi dvěma zeměmi,
- trilaterální (trojstranný) – vzájemný obchod mezi třemi zeměmi,
- multilaterální (mnohostranný) – obchod mezi velkým počtem zemí.

Mezinárodní obchod – vývoz a dovoz zboží mezi jednotlivými zeměmi je historicky prvotní a základní formou mezinárodních ekonomických vztahů. Vede k propojování jednotlivých národních ekonomik a tím i k jejich rostoucí vzájemné závislosti. Zároveň však pro tyto země a svět znamená významný prvek ekonomického růstu a rozvoje světové ekonomiky.

Z hlediska mezinárodního obchodu představuje důležitý prvek rovněž tzv. parita kupních sil.

PPP parita kupní síly (Purchasing Power Parity) – „v nejjednodušší verzi PPP představuje poměr cen v národních měnách za stejné výrobky a služby v různých zemích. Například pokud stejný výrobek stojí ve Francii 10 euro a v České republice 200 českých korun, pak PPP pro tento výrobek mezi Francií a Českou republikou je 0,05 eura k české koruně ($0,05 = 10/200$). To znamená, že za každou korunu obdrží kupující v České republice stejné množství tohoto výrobku, které by obdržel za 0,05 eura ve Francii. Parity kupní síly se však v ECP neporovnávají mezi zeměmi pouze bilaterálně, ale konečné parity jsou výsledkem multilaterálního srovnání.“ (ČSÚ, 2018).

Parita kupních sil může být rozlišena následovně:

- 1) Zákon jediné ceny - Ceny identického zboží jsou stejné bez ohledu na místo prodeje.
- 2) Absolutní verze parity kupních sil - Nominální měnový kurz je dán podílem cenových hladin ve dvou zemích.
- 3) Relativní verze parity kupních sil - Změna nominálního měnového kurzu je dána diferencíálem měr inflací ve dvou zemích.

11.1.1 **Teorie absolutních výhod**

Teorie absolutních výhod je založena na schopnosti jedné země vyrábět určité zboží efektivněji (levněji), než země druhé. Každá země se specializuje na zboží, které vyrábí nejefektivněji, tzn. s nižšími

náklady a vyšší produktivitou práce. Výsledkem specializace je růst celkového produktu. Pro ostatní země je výhodnější produkty dovážet než je doma vyrábět méně efektivně, s vysokou spotřebou domácích výrobních zdrojů.

Na základě absolutní výhody dnes vyrábí jen málokterý stát, mnohem významnější je výhoda komparativní.

11.1.2 Teorie komparativních výhod

Přínosem pro ekonomickou teorii byl zákon komparativních výhod, kterým představitel klasické politické ekonomie David Ricardo (1772 – 1823) rozvinul klasickou teorii mezinárodního obchodu. **Teorie komparativních výhod** tvrdí, že každá země se specializuje na výrobu a vývoz těch statků, které může vyrábět s relativně nižšími náklady (kde je výroba relativně efektivnější než v jiné zemi), naopak každá země bude dovážet ty statky, které vyrábí s relativně vyššími náklady (kde je relativně méně efektivní než jiné země). Ekonomické důvody pro mezinárodní obchod existují i tehdy, má-li jedna země absolutní výhodu při výrobě obou statků (všech), jestliže se obě země specializují na výrobu toho statku, který je pro ni relativně levnější.

- **Komparativní výhoda** znamená, že specializace a růst celkového produktu jednotlivých zemí jsou možné, i když jedna země vyrábí efektivněji veškeré zboží.

Tento zákon tedy dokazoval výhodnost vzájemného obchodu i v situaci, kdy země A vyrábí všechny druhy zboží s nižšími (pracovními) náklady než země B. Ricardo vysvětlil, že specializace země A na výrobu zboží s relativně větší – komparativní – výhodou a specializace země B na výrobu zboží s relativně menší nevýhodou povede k efektivnější alokaci zdrojů v obou zemích a tím i k vyšší celkové produkci. Zákon komparativních výhod byl významným Ricardovým příspěvkem k prosazení myšlenky svobodného obchodu, neboť ukázal mnohem větší výhody mezinárodní dělby práce, než jaké vyplývaly ze Smithova principu absolutní výhody.

Pro země, které dosahují absolutních výhod, je výhodné přenechat výrobu některých výrobků jiným zemím, aby mohly také něco vyvážet a získávat tak devizy, protože jinak by jí nemohly za jejich export platit. Tím je naplněna komparativní (srovnávací) výhoda a dochází k zapojení i ekonomicky méně rozvinutých zemí do mezinárodního obchodu.

11.2 Zahraničně obchodní politika státu a protekcionismus

Zahraničně obchodní (vnější) politika státu je praktickou disciplínou hospodářské politiky státu, která slouží ekonomickým subjektům prostřednictvím tvorby institucionálních podmínek pro realizaci obchodu mezi různými zeměmi.

Zahraničně obchodní politika tak přímo působí na rozsah zahraničního obchodu a ovlivňuje jeho úroveň. Můžeme pozorovat souvislost mezi mírou závislosti jednotlivých zemí na zahraničním obchodu a potřebou či nutností vytvářet kvalitní zahraničně obchodní politiku.

Česká republika má výhodnou geografickou polohu uprostřed Evropy a poměrně rozvinutou průmyslovou výrobu. Zároveň však disponuje nedostatečným množstvím surovin a nerostných zdrojů, a proto je zřejmé, že zahraniční obchod je hlavním zdrojem jejího ekonomického růstu.

Nástroji vnější obchodní politiky jsou kvóty, cla, intervence na devizových trzích a další, zejména smluvní nástroje. Pomocí těchto nástrojů stát ovlivňuje stav platební bilance a výši měnových kurzů a v konečném důsledku také působí na cenovou stabilitu úroveň zaměstnanosti.

V současných otevřených ekonomikách jsou nejčastěji využívány smluvní nástroje (obchodní a platební smlouvy a dohody), které platí zejména mezi zeměmi, které jsou členskými státy určitého integračního uskupení. Vůči tzv. „třetím“ nečlenským zemím je uplatňována zpravidla společná zahraničně obchodní politika, která je založena více na tradičních nástrojích.

Proti otevřenosti ekonomiky vůči světu stojí tzv. **protekcionismus**, který zahrnuje jakékoli opatření přijaté danou zemí k ochraně domácích odvětví před dovozy (nejčastěji clo nebo kvóta uvalená na dovozy). Používá se autonomních nástrojů vnější hospodářské politiky státu, jejichž význam však s rozvojem mezinárodní dělby práce klesá a roste význam nástrojů smluvních.

K protekcionistickým nástrojům patří zejména:

- clo – tarifní nástroj hospodářské politiky státu, nedaňový poplatek z dovozu,
- mimocelní bariéry (množstevní dovozní kvóty, požadavky na technické, jakostní, hygienické nebo zdravotní podmínky dovozu).

Politiku protekcionismu státy uskutečňují za účelem naplnění různých ekonomických cílů. Těmito cíli mohou být např.:

- podpora vysoké zaměstnanosti,

- odstranění strukturálních problémů (obava z úzké specializace, péče o rozvoj nových odvětví apod.),

Mimoto mohou země přistupovat k protekcionismu z jiných než ekonomických důvodů, např. snaha o zachování národních tradic, vojenské zájmy apod.

Hlavním důvodem pro požívání uvedených forem protekcionismu je ochrana domácích výrobců a snaha o vyrovnanost platební bilance anebo politicky zdůvodněné embargo.

11.3 Problematika měnových kurzů

Pro mezinárodní obchod je významným pojmem **měnový kurz**. Je to vzájemný poměr mezi hodnotami různých peněžních jednotek neboli poměr, v jakém se různé měny mezi sebou směňují. Vznik měnových kurzů zapříčinil právě mezinárodní obchod, protože při obchodu mezi zeměmi není možné používat pouze jedné měnové jednotky jedné země. Měnový kurz je určen na měnovém trhu bodem, v němž se nabídka dané měny střetla s poptávkou po dané měně.

Měnové kursy mohou být regulovány centrální bankou, zejména prostřednictvím tzv. kursových intervencí. Jedná se o nákup nebo prodej zahraničních měn centrální bankou za domácí měnu tak, aby cena domácí měny (tj. její kurs) dosahovala centrální bankou požadované úrovně.

Systemy měnových kurzů

Kursy neregulované

- 1) **Volně pohyblivé (plovoucí) měnové kursy, tzv. čistý floating** - měnový kurs je utvářen nabídkou a poptávkou, aniž by do tohoto procesu zasahovaly příslušné autority.
- 2) **System tzv. zlatého standardu** - v období, které skončilo mezi dvěma světovými válkami. System se v mezinárodních vztazích vyznačoval směnitelností národních měn za zlato (podle úředně stanoveného zlatého obsahu), nebo směnitelností za národní měnu směnitelnou za zlato (tzv. zlatou devizu), volným mezinárodním pohybem zlata, poměry měn vyplývaly ze zlatých obsahů (tzv. zlatá parita).

Kursy regulované

Kurové intervence mají přímý dopad na vývoj měnového kursu. Rozlišujeme následující formy intervenovaných kursů:

- 1) Kursy relativně fixní - velmi malé výkyvy okolo úředně stanoveného oficiálního centrálního kursu.

Centrální kurs může být vyjádřen přímo fixním vztahem dané měny k ostatním měnám, nebo může být propočítáván prostřednictvím koše vybraných měn, vůči kterým je určen fixní kurs dané měny k výchozímu datu. Změna uvedených oficiálních kursů bývá označována jako devalvace (v případě znehodnocení kursu dané národní měny), nebo revalvace (v případě zhodnocení).

2) Stanovená oscilace kursu okolo centrální úrovně v předem vymezeném pásmu - centrální banky v tomto případě začnou intervenovat v situaci, kdy se kurs blíží povolené hranici.

3) Tzv. řízený, nečistý floating - centrální banky intervenují kursy, aby zmírnily výkyvy, které jsou podle jejich uvážení nadměrné. Centrální banka v tomto případě nemá stanovenou centrální úroveň kursu.

Jaký je rozdíl mezi pevným a plovoucím měnovým kurzem? (ČNB, 2018)

Pevný či také fixní měnový kurz značí pevně stanovený nominální měnový kurz vůči jiné měně či koši cizích měn. Naproti tomu plovoucí měnový kurz je určen na devizových trzích v závislosti na poptávce a nabídce, a obecně u něj tedy dochází k neustálým pohybům.

Režim pevného kurzu:

- 1) snižuje transakční náklady plynoucí z kurzové nejistoty, což může působit jako jedna z překážek mezinárodního obchodu a investic, a poskytuje důvěryhodnou kotvu pro nízkoinflační monetární politiku.
- 2) dochází ke ztrátě autonomní měnové politiky, protože centrální banka musí svými devizovými intervencemi kurz neustále udržovat na oficiálně stanovené úrovni.

Velkou výhodou plovoucího kurzu je právě nezávislá měnová politika. Pokud se domácí ekonomika nachází v recesi, je to právě nezávislá měnová politika, jež umožní centrální bance povzbudit poptávku, a tím "vyhlazovat" hospodářský cyklus, tzn. snižovat dopad hospodářských šoků na domácí produkt a zaměstnanost.

Oba typy kurzových režimů mají obecně svá pro a proti a vhodnost toho či onoho režimu se pro různé země liší v závislosti na konkrétních podmínkách. V praxi existuje celá řada kurzových režimů, jež se nacházejí mezi těmito dvěma extrémními variantami, a tak poskytují určitý kompromis mezi stabilitou a flexibilitou.

V České republice byl do počátku roku 1996 kurs zafixován vůči koši měn, poté byl prakticky uvolněn výrazným rozšířením flukтуаčního pásma a nyní se česká ekonomika nachází v režimu tzv. řízeného plovoucího kurzu, tedy že kurs je plovoucí, ale Česká národní banka může přistoupit k intervencím, aby zabránila jeho extrémním výkyvům.

Aktuální měnový kurs najdete na webových stránkách České národní banky zde: <http://www.cnb.cz/cs/index.html>.

Σ

Mezinárodní obchod patří k nejdůležitějším pojmům ve světové ekonomice. Příčiny vzniku mezinárodního obchodu byly různé, nejčastěji jsou spojovány s nutností vzniku trhu, směnou a specializací. Mezinárodní obchod je realizován v rámci mezinárodních ekonomických vztahů, které nabývají různých forem. Jde zejména o pohyby zboží, služeb, ale i výrobních faktorů, zejména kapitálu a pracovních sil. Naproti tomu existuje protekcionismus, jehož formami lze toku zboží a služeb přes hranice států zabránit. S otázkou mezinárodního obchodu též souvisí problematika měnových kurzů, jejich stanovení, výpočtu a používání.

?

1. Popište nutnost vzniku mezinárodního obchodu.
2. Jaké tendence ve vývoji mezinárodního obchodu sledujeme?
3. Objasněte podstatu teorie komparativních výhod a uveďte její význam pro vývoj ekonomie.
4. Co znamená pojem „parita kupních sil“? Vysvětlete, jak ji rozlišujeme.
5. Jaké znáte systémy měnových kursů? Jaký systém je používán v České republice?

Open book icon

Literatura k tématu:

- [1] Česká národní banka (ČNB). Jaký je rozdíl mezi pevným a plovoucím měnovým kurzem? 2018. cit. 13.8.2018. www.cnb.cz
- [2] Český statistický úřad (ČSÚ). PPP – Parita kupní síly. 2018. cit. 13.8.2018. [WWW.CZSO.CZ](http://www.czso.cz)
- [3] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [4] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 6. aktualizované vydání, Praha: C. H. Beck, 2016.
- [5] JENÍČEK, V. *Globalizace světového hospodářství*. Praha: C.H.Beck, 2002. ISBN 80-7179-787-1
- [6] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [7] KUNEŠOVÁ, H. a kol. *Světová ekonomika. Nové jevy a perspektivy*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2014. počet s. 416. ISBN 978-80-7400-502-2
- [8] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.

Kapitola 12

Platební bilance

Po prostudování kapitoly budete umět:

- charakterizovat co je to platební bilance,
- popsat její jednotlivé složky,
- odvodit z platební bilance vývoj situace v oblasti zahraničního obchodu,
- charakterizovat ekonomickou situaci země ve vztahu k zahraničí.

Klíčová slova:

Platební bilance, běžný účet, finanční účet, zahraniční dluh.

12.1 Platební bilance

Platební bilance

Platební bilance je systematický zápis veškerých ekonomických transakcí mezi rezidenty a nerezidenty sledované země za určité časové období.

Mezinárodní pohyb statků, služeb výrobních faktorů a pohledávek a závazků (kapitálu) je zachycen v platební bilanci dané země. Pro potřeby obecné ekonomické teorie vystačíme se zjednodušenou definicí, podle které platební bilance vyjadřuje ekonomické transakce subjektů dané země (rezidentů) se zahraničím během určitého období.

Horizontální struktura

Pojetí struktury platební bilance v různých zemích a institucích není jednotné. Nejpoužívanější je přístup podle Mezinárodního měnového fondu (MMF), ve kterém je platební bilance rozdělena do následujících částí:

- 1) **Běžný účet**, vyjadřuje pohyb:
 - a. výrobků - označováno též jako **bilance zboží nebo obchodní bilance**,
 - b. **služeb** - zejména doprava, tranzitní poplatky, příjmy z turistického ruchu, stavební a montážní práce, platby za licence, patenty apod.),
 - c. **důchodů z výrobních faktorů** – pracovní důchody např. zahraničních sezónních pracovníků, zisky, dividendy, úroky aj.,
 - d. **běžných transferových plateb (převodů)** - sociální transfery, převody pracovních příjmů cizinců - rezidentů, příspěvky mezinárodním organizacím apod.,
- 2) **Kapitálový účet**, zachycující kapitálové transfery, jako např. odpuštění pohledávek, převody akcií apod.,
- 3) **Finanční účet**, vyjadřující vývoj pohledávek a závazků rezidentů dané ekonomiky vůči zahraničí. Může být rozčleněn např. na
 - a. **přímé zahraniční investice** (FDI, jde o investice ve smyslu finančních aktiv), tj. podíl na základním kapitálu podniku, který umožňuje efektivní vliv na řízení tohoto podniku, jakož i ostatní kapitálové transakce mezi podnikem - přímou investicí a přímým investorem (zejména reinvestované výnosy a dále úvěry),
 - b. **portfoliové investice**, zahrnující obligace a nízké kapitálové účasti,
 - c. **ostatní investice dlouhodobé a krátkodobé**, tj. pohyb pohledávek a závazků, založený např. na platbách za statky a služby výrobních faktorů, na poskytování a splácení úvěrů (pokud nejsou zahrnuty výše) včetně mezibankovních úvěrů, na arbitrážových transakcích s cílem zisku z úrokových nebo kursových rozdílů aj.,

- 4) **rezervy**, vyjadřující vývoj aktiv v dispozici centrální banky, a to zejména zahraničních národních měn, zlata, ECU, resp. nověji euro, SDR aj.,
- 5) **chyby a opomenutí**: vyjadřují rozdíl mezi výsledkem běžného, kapitálového a finančního účtu na straně jedné a změnou rezerv na straně druhé, který je způsoben např.
 - a. nedokonalostmi v prováděné evidenci zmíněných toků,
 - b. metodickými problémy, např. zjišťováním údajů z různých zdrojů – celních a bankovních statistik, odhady některých položek, např. příjmů z cestovního ruchu, používanými kursovými přepočty apod.,
 - c. tím, že do evidence nejsou zahrnuty legální transakce v rámci tzv. malého příhraničního pohybu osob,
 - d. nelegálními transakcemi i jinými příčinami.

Tato položka umožňuje účetní rovnost kreditních a debetních součtů.

Vertikální struktura

Každá transakce je v platební bilanci zachycena dvakrát, a to s následujícím pravidlem:

1) kreditní položky (znaménko+):

- a. export statků,
- b. příliv důchodů a transferů,
- c. import kapitálu:
 - i. zvýšení závazků (jako příliv FDI, přijaté úvěry a vklady, prodej obligací apod.),
 - ii. snížení pohledávek (např. přijaté splátky úvěrů, pokles depozit rezidentů v zahraničí apod.),

2) debetní položky (znaménko -):

- a. import statků,
- b. odliv důchodů a transferů,
- c. export kapitálu:
 - i. zvýšení pohledávek (např. tvorba FDI v zahraničí, poskytnuté úvěry, růst bankovních vkladů v zahraničí, nákup obligací apod.),
 - ii. snížení závazků (např. splácení úvěrů, pokles depozit nerezidentů apod.),

3) zvýšení rezerv (růst pohledávek): -, snížení rezerv (pokles pohledávek): +.

Hovoříme-li o **saldu platební bilance**, je třeba vždy vymezit, jde-li o **běžný účet** či **jiné součásti platební bilance**, nebo o **celkové saldo platební bilance**. Ekonomická realita vykazuje různé kombinace sald těchto účtů, které se mohou případně i vykompenzovat.

Celkové saldo (tj. saldo položek nad rezervami, včetně chyb a opomenutí) se promítá do změny měnových rezerv centrální banky: aktivní saldo znamená zvýšení těchto rezerv, pasivní saldo znamená pokles těchto rezerv.

Následující tabulka znázorňuje roční platební bilanci České republiky za období 2010 – 2017, s výhledem na období 2018 – 2019, sestavených Ministerstvem financí České republiky.

Tab. 2 Platební bilance – roční

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
										<i>Predikce</i>	<i>Predikce</i>
Zboží a služby	<i>mld. Kč</i>	119	157	201	237	276	266	353	363	346	342
	<i>% HDP</i>	3,0	3,9	5,0	5,8	6,4	5,8	7,4	7,2	6,5	6,1
Zboží	<i>mld. Kč</i>	40	75	124	167	220	188	246	241	222	214
	<i>% HDP</i>	1,0	1,9	3,0	4,1	5,1	4,1	5,1	4,8	4,2	3,8
Služby	<i>mld. Kč</i>	78	81	78	70	56	78	108	122	124	129
	<i>% HDP</i>	2,0	2,0	1,9	1,7	1,3	1,7	2,3	2,4	2,3	2,3
Prvotní důchody	<i>mld. Kč</i>	-250	-223	-238	-249	-261	-255	-252	-261	-275	-284
	<i>% HDP</i>	-6,3	-5,5	-5,9	-6,1	-6,0	-5,5	-5,3	-5,2	-5,2	-5,1
Druhotné důchody	<i>mld. Kč</i>	-11	-18	-27	-10	-7	0	-27	-48	-52	-49
	<i>% HDP</i>	-0,3	-0,5	-0,7	-0,2	-0,2	0,0	-0,6	-0,9	-1,0	-0,9
Běžný účet	<i>mld. Kč</i>	-142	-85	-63	-22	8	11	74	54	19	9
	<i>% HDP</i>	-3,6	-2,1	-1,6	-0,5	0,2	0,2	1,6	1,1	0,4	0,2
Kapitálový účet	<i>mld. Kč</i>	38	13	53	82	32	102	54	46	54	62
	<i>% HDP</i>	0,9	0,3	1,3	2,0	0,7	2,2	1,1	0,9	1,0	1,1
Čisté půjčky/výpůjčky	<i>mld. Kč</i>	-104	-72	-10	61	40	113	128	101	74	72
	<i>% HDP</i>	-2,6	-1,8	-0,3	1,5	0,9	2,5	2,7	2,0	1,4	1,3
Finanční účet	<i>mld. Kč</i>	-122	-75	12	68	64	175	117	117	.	.
Přímé investice	<i>mld. Kč</i>	-95	-47	-121	7	-80	50	-187	-135	.	.
Portfoliové investice	<i>mld. Kč</i>	-150	-6	-55	-93	90	-164	-170	-268	.	.
Finanční deriváty	<i>mld. Kč</i>	5	4	-9	-5	-6	-5	11	-14	.	.
Ostatní investice	<i>mld. Kč</i>	77	-9	116	-30	-13	-57	-102	-712	.	.
Rezervní aktiva	<i>mld. Kč</i>	41	-17	80	188	73	351	564	1 246	.	.

Mezinárodní investiční pozice	<i>mld. Kč</i>	-1 823	-1 823	-1 864	-1 695	-1 577	-1 513	-1 283	-1 337	.	.
	<i>% HDP</i>	-46,0	-45,2	-45,9	-41,4	-36,6	-32,9	-26,9	-26,4	.	.
Zahraniční zadluženost	<i>mld. Kč</i>	2 164	2 312	2 434	2 733	2 947	3 119	3 498	4 372	.	.
	<i>% HDP</i>	54,6	57,3	60,0	66,7	68,3	67,9	73,3	86,5	.	.

Zdroj: MFČR, 2018.

12.2 Zahraniční dluh

Vývoj platební bilance (resp. transakcí, které jsou v ní zachyceny) je hlavní okolností, určující vývoj zadluženosti domácích subjektů (rezidentů) vůči zahraničí. Jde o zadluženost jak podnikového sektoru (včetně bank), tak i vlády (včetně např. obcí). Zahraničními věřiteli jsou analogicky podniky a vlády, navíc též mezinárodní organizace.

Zahraniční dluh může být vyjádřen v zásadě ve dvojitým pojetí:

- 1) **Širší pojetí** vyjadřuje investiční pozici vůči zahraničí. Zahrnuje do dluhu veškeré závazky domácích subjektů (dlužníků) vůči zahraničí (věřitelům), neboli veškeré pohledávky zahraničí vůči domácím subjektům. Jde konkrétně zejména o pohledávky v podobě peněžních úvěrů, obligací, vkladů v bankách, pohledávky v podobě dodávek zboží a podobných výkonů, jakož i podíly na kapitálu (představované akciemi a podobnými podíly).

V tomto vymezení jde o hrubý (brutto) dluh. Odečteme-li od těchto závazků domácích subjektů analogicky vymezenou investiční pozici v podobě pohledávek vůči zahraničí, získáme čistý (netto) dluh, neboli saldo investiční pozice. Z výše uvedeného pojetí platební bilance vyplývá, že **vývoj čistého dluhu je vyjádřen saldem běžného účtu platební bilance: aktivní saldo snižuje tento čistý dluh (nebo zvyšuje čistou věřitelskou pozici), pasivní saldo naopak.**

- 2) **Užší (běžnější) pojetí** vylučuje ze "širšího dluhu" položky, které nejsou spojeny s povinností plateb úroků nebo jistiny, tedy zejména závazky v podobě FDI a části portfoliových investic. Odečteme-li od takto zúžených závazků (hrubého zahraničního dluhu) analogicky vymezené pohledávky vůči zahraničí, získáme čistý dluh. Mezinárodní otevřenost národních ekonomik s sebou přináší tvorbu zahraničních dluhů všemi zeměmi. V případě rozvinutých zemí jsou však doprovázeny vysokými pohledávkami vůči zahraničí a tedy obvykle i čistou věřitelskou zahraniční pozicí. Většina rozvojových zemí jsou naopak zpravidla čistými dlužníky.

Zahraníční dluh je zachycen v platební bilanci v oddíle C. kapitálový účet, položka ostatní investice a položka portfoliové investice.

Stadia zadluženosti

Empirické sledování vývoje platební bilance a zahraniční zadluženosti ekonomiky v dlouhodobém procesu rozvoje vykazuje určitá stadia. Např. Helísek (2002) uvádí model Světové banky, který vychází z vývoje platební bilance USA a Velké Británie za 150 let a rozlišuje celkem 5 stadií:

- 1) Mladá dlužnická země: čistý export je záporný, čistý příliv kapitálu je kladný a čistý dluh roste.
- 2) Zralá dlužnická země: čistý export se dostává z deficitu do aktiva, čistý příliv kapitálu slábne a růst čistého zahraničního dluhu se zpomaluje.
- 3) Země splácející dluhy: aktivum NX roste, dochází k čistému odlivu kapitálu a k poklesu čistého dluhu.
- 4) Mladá věřitelská země: čistý export se dostává do deficitu, zároveň se však zvyšují příjmy ze zahraničních aktiv (položka důchody v platební bilanci), dochází k čistému (přitom slábnoucím) odlivu kapitálu, čistý dluh se přeměňuje v čistou věřitelskou pozici.
- 5) Zralá věřitelská země: NX je deficitní, přitom vysoký příliv důchodů umožňuje udržovat nebo i zvyšovat čistou věřitelskou pozici.

12.3 Příčiny a formy vnější nerovnováhy

Vnější ekonomická (zahraničně ekonomická) rovnováha může být interpretována různě, např. jako vyrovnaná platební bilance ve smyslu nulového salda vybraných položek platební bilance nebo jako kompenzace přebytkových a deficitních sald jednotlivých položek platební bilance. **Specifikace vyrovnané platební bilance** závisí na souvislostech, které při vývoji platební bilance akcentujeme, a to např. v následujícím dvojím přístupu (vyrovnaný čistý export, vyrovnaná platební bilance).

Vyrovnaný čistý export

Vnější ekonomická rovnováha je interpretována jako **vyrovnaný běžný účet platební bilance** (přístup preferovaný **keynesiánci** vzhledem k bezprostřednímu vlivu čistého exportu na agregátní poptávku a na zaměstnanost). Jde vlastně o vyrovnaný čistý export, tedy $NX = 0$. Vnější ekonomická nerovnováha pak znamená buď přebytkový čistý export ($NX > 0$, $X > M$), nebo deficitní čistý export ($NX < 0$, $X < M$).

Velikost čistého exportu nebo salda běžného účtu je možno vyjádřit v absolutní výši (např. v mld. USD), pro jeho mezinárodní srovnání je však třeba použít relativní ukazatel - nejčastěji poměr NX nebo salda běžného účtu k nominálnímu HDP.

Příčiny takto specifikované vnější ekonomické nerovnováhy mohou být zejména :

- vývoj domácího a zahraničního produktu (fáze hospodářského cyklu),
- kolísání nominálních měnových kursů,
- vývoj domácí a zahraniční cenové hladiny,
- protekcionistická a proexportní opatření doma a v zahraničí,
- změna preferencí spotřebitelů.

Vyrovnaná platební bilance

Vnější ekonomická rovnováha je interpretována jako vyrovnaná platební bilance (přístup preferovaný **monetaristy** vzhledem ke zdůraznění dopadů změn peněžní zásoby. Tento přístup bere v úvahu nejen vývoj čistého exportu (resp. běžného účtu platební bilance), ale i vývoj mezinárodního pohybu kapitálu, tedy i finanční účet platební bilance (od účtu kapitálového a od chyb a opominutí abstrahujeme). Současně se nemění měnové rezervy centrální banky.

Této vnější ekonomické rovnováhy může být dosaženo buď současně vyrovnaným běžným i finančním účtem platební bilance, nebo vzájemným kompenzováním salda běžného a finančního účtu platební bilance:

- a) při přebytku běžného účtu musí současně dojít k čistému odlivu kapitálu (finanční účet < 0) ve výši, kdy aktivum běžného účtu je kompenzováno pasivem finančního účtu (nikoliv zvýšením měnových rezerv centrální banky),
- b) při pasivu běžného účtu musí současně dojít k čistému přílivu kapitálu (finanční účet > 0) ve výši, při které je deficit běžného účtu profinancován aktivem finančního účtu (nikoliv poklesem měnových rezerv centrální banky).

Příčinou vnější ekonomické nerovnováhy jsou tedy v tomto přístupu navzájem se nekompenzující salda běžného a finančního účtu platební bilance, jako např.:

deficit běžného účtu doprovázený nedostatečným čistým přílivem kapitálu nebo deficitním finančním účtem a tedy financovaný snížením měnových rezerv,

přebytek běžného účtu doprovázený nedostatečným deficitem finančního účtu nebo přebytkovým finančním účtem a tedy růstem měnových rezerv aj.

Hlubšími příčinami takto pojaté vnější ekonomické nerovnováhy jsou jednak okolnosti ovlivňující vývoj čistého exportu, jednak okolnosti ovlivňující mezinárodní pohyb kapitálu, zejména očekávaná výnosnost finančních aktiv doma a v zahraničí, likvidita a rizikovost těchto aktiv.

12.4 Mechanismus vnější rovnováhy

Cenový mechanismus

Vnější ekonomická rovnováha jako vyrovnaný čistý export (přesněji běžný účet platební bilance) v **podmínkách fixních měnových kursů** může být udržována následujícím automatickým přizpůsobovacím mechanismem:

Deficitní čistý export ($NX < 0$) vede k tlaku na znehodnocení kursu domácí měny, kursová intervence centrální banky představuje restriktivní měnovou politiku spojenou s růstem úrokové sazby, následný pokles agregátní poptávky vede při klasické křivce AS k **poklesu cenové hladiny (P)** a tím k růstu NX.

Pokles cenové hladiny jednak **stimuluje zahraniční poptávku**, jednak vede k "přesměrování" části domácích výdajů z dovážené na domácí produkci, což vede k růstu NX (tzv. klasický přizpůsobovací proces). Je-li pokles P doprovázen navíc **změnou reálného produktu Y** (tj. nejprve jeho poklesem, později návratem na úroveň Y^*), je mechanismus obnovení $NX = 0$ komplikovanější (je doprovázen recesí a nezaměstnaností), avšak se stejným výsledkem. K udržení vnější ekonomické rovnováhy došlo v obou případech v důsledku přizpůsobení cen (poklesu P), jde tedy o cenový mechanismus.

Důchodový mechanismus

Důchodový mechanismus, zdůrazňovaný keynesiánskou ekonomikou, vychází z **vlivu deficitu nebo přebytku běžného účtu na agregátní poptávku (AD) a reálný produkt (Y)**. Např. deficit čistého exportu (NX) vede k poklesu AD, tím i k poklesu Y a k růstu NX. Deficit NX navíc vytváří tlak na znehodnocení kursu domácí měny, což vede k výše uvedené restriktivní měnové politice, k poklesu AD a Y atd., čímž je důchodový mechanismus zesilován. Tohoto efektu lze ovšem dosáhnout i jinými restriktivními opatřeními než měnovou restrikcí vyvolanou kursovými intervencemi, např. fiskální restrikcí, zaměřenou explicitně na omezení indukovaného dovozu.

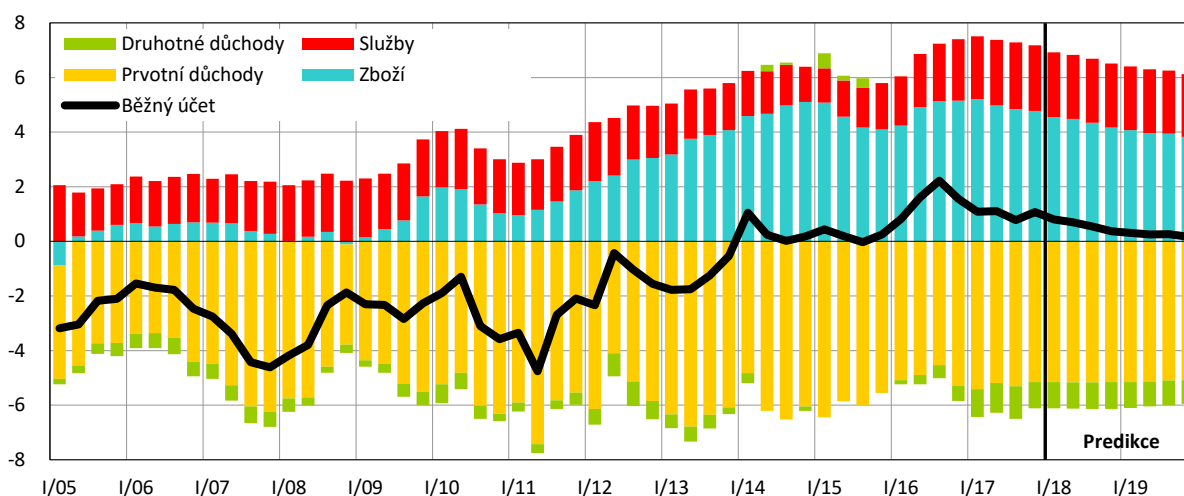
Kurový mechanismus

Obnovení vnější rovnováhy, tedy dosažení $NX = 0$, v **podmínkách pohyblivých měnových kursů** spočívá v působení tzv. kursového mechanismu. Je-li např. **$NX > 0$** , vede tento obchodní přebytek ke

zhodnocení kursu domácí měny. Toto zhodnocení omezuje export a stimuluje import, tedy obnovuje rovnováhu $NX = 0$. Značná nespolehlivost tohoto mechanismu spočívá ovšem v omezené citlivosti kursu na stav běžného účtu platební bilance, stejně jako i exportu a importu na pohyby měnového kursu.) Proto může být i tento mechanismus doprovázen makroekonomickou regulací (cla apod. nebo usměrňování agregátní poptávky).

Vládní regulace využívá zejména následující nástroje:

- přímé usměrňování NX v podobě podpory exportu a omezení importu (subvence exportérům, dovozní cla a kvóty apod.)
- opatření k „přesměrování“ výdajů z dovážené na domácí produkci, jako např. stanovením tohoto postupu při vládních zakázkách, podmíněním investičních pobídek nákupem domácích investičních statků aj.,
- v ekonomice s fixními měnovými kursy stimulační NX znehodnocením kursu domácí měny jeho tzv. devalvací.

Zdroj: MFČR, 2018.

Obr. 26 Běžný účet platební bilance v % HDP, roční klouzavé úhrny.

Platební bilance je systematický zápis veškerých ekonomických transakcí mezi rezidenty a nerezidenty sledované země za určité časové období. Můžeme sledovat její horizontální nebo vertikální strukturu. Platební bilance může být vyrovnaná, v přebytku a nebo v deficitu. Sledujeme buď vyrovnanost celé platební bilance, nebo jejího běžného účtu. Z hlediska vyrovnávání platební bilance rozlišujeme cenový, důchodový a kurzový mechanismus.

1. Vysvětlete, k čemu slouží platební bilance a popište její strukturu.
2. Který účet platební bilance obsahuje zahraniční dluh?
3. Jaké znáte přízpůsobovací mechanismy? Stručně je vysvětlete.
4. Jak je na tom v současnosti Česká republika v oblasti platební bilance?

Literatura k tématu:

- [1] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [2] HOLMAN, R. *Ekonomie*. 6. aktualizované vydání, Praha: C. H. Beck, 2016.
- [3] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [4] Ministerstvo financí České republiky (MFČR). *Makroekonomická predikce České republiky*. Duben 2018. Praha.
- [5] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.

Seznam literatury a použitých zdrojů

- [1] EUROSTAT. *Statistics Explained*. 2018. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Main_Page/cs.
- [2] FRANK, R. H., BERNAKE, B. S. *Ekonomie*. Praha Grada, 2003. ISBN 80-247-0471-4.
- [3] FUCHS, K., TULEJA, P. *Základy ekonomie*. Druhé rozšířené vydání. Praha: Ekopress 2005.
- [4] HELÍSEK, M. *Makroekonomie. Základní kurz*. 2. vyd. Praha: Melandrium, 2002, 326 s. ISBN 80-86175-25-1.
- [5] HOLMAN, Robert. *Ekonomie*. 6. vydání. Praha: C. H. Beck, 2016. ISBN 978-80-7400-278-6.
- [6] JENÍČEK, V. *Globalizace světového hospodářství*. Praha: C.H.Beck, 2002. ISBN 80-7179-787-1
- [7] JÍLKOVÁ, E. *Makroekonomie*. Olomouc: Moravská vysoká škola Olomouc, 2012. 77 s. ISBN 9788074550393.
- [8] JUREČKA, V. a kol. *Makroekonomie*. 3. aktualizované vydání. Praha: Grada Publishing, 2017, 368 s. ISBN: 978-80-271-0251-8
- [9] KUNEŠOVÁ, H. a kol. *Světová ekonomika. Nové jevy a perspektivy*. 3. vydání. Praha: C.H.Beck, 2014. počet s. 416. ISBN 978-80-7400-502-2
- [10] MÁČE, M. *Makroekonomie v kostce*. Praha: Grada Publishing, 2007, 472 s. ISBN 978-80-247-1841-5
- [11] MANKIW, G. N. *Zásady ekonomie*. Praha: Grada Publishing, 2000. ISBN 978-80-7169-891-3.
- [12] Ministerstvo financí České republiky (MFČR). *Makroekonomická predikce České republiky*. Duben 2018. Praha. [online]. [cit. 2018-06-12]. Dostupné z: <https://www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/makroekonomika/makroekonomicka-predikce>
- [13] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Cvičebnice*. 2. rozšířené vyd. Praha, 2005. ISBN 80-213-1303-X.
- [14] PAVELKA, T. *Makroekonomie. Základní kurz*. Slaný: Melandrium, 2006. ISBN 80-86175-41-3.
- [15] POŠTA, V., SIRŮČEK, P. *Makroekonomie. Základní kurz. Cvičebnice*. 2. přepracované vydání. Slaný: Melandrium, 2006, 220 s. ISBN 80-86175-46-4.
- [16] POŠTA, V., NESET, P., SOUKUP, J., PAVELKA, T., DOBRYLOVSKÝ, J. *Makroekonomie. Moderní přístup*. 2. aktualizované vydání. Nakladatelství Management Press, 520 str., 2015. ISBN 9788072612192.
- [17] PROVAZNÍKOVÁ, R., VOLEJNÍKOVÁ, J. *Makroekonomie – cvičebnice*. 2. vyd. Slaný: Melandrium, 2003. ISBN 80-86175-28-6.

- [18] RUSMICOVÁ, L., SOUKUP, J. a kol. *Makroekonomie. Základní kurs*. 5. vyd. Slaný: Melandrium, 2002. ISBN 80-86175-24-3.
- [19] SAMUELSON, P. A., NORDHAUS, W. D. *Ekonomie*: 19. vydání. Praha: NS Svoboda, 2013. ISBN 978-80-205-0629-0.
- [20] SCHILLER, B. R. *Makroekonomie dnes*. Brno: Computer Press, 2004. 412 s. ISBN 80-251-0169-X.
- [21] SIRŮČEK, P., NESET, P. a kol. *Makroekonomická teorie I. Cvičebnice. 1. část*. 2. aktualizované vydání. Slaný: Melandrium, 2003, 175 s. ISBN 80-86175-36-7.
- [22] TULEJA, P., MAJEROVÁ, I., NEZVAL, P. *Základy makroekonomie*. Computer Press, 2008. ISBN 80-25109-52-6.
- [23] TULEJA, P. *Analýza pro ekonomy*. 1. vyd. Computer Press, 2007. 336 stran. ISBN 978-80-251-1801-6.
- [24] WAWROSZ, P. a kol. *Makroekonomie: středně pokročilý kurz*. První vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2017. 353 stran. Educopress. ISBN 978-80-7408-149-1.
- [25] WAWROSZ, P., HEISLER, H., HELÍSEK, M., MACH, P. *Makroekonomie - základní kurz*. První vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, a.s., 2012. ISBN: 978-80-7408-059-3

Seznam obrázků

Zdroj: Wawrosz et al., 2017.	14
Obr. 1 Makroekonomický koloběh.....	14
Obr. 2 Spotřební a úsporová funkce.....	28
Obr. 3 Křivka agregátní poptávky a její posuny.....	30
Obr. 4 Křivka agregátní nabídky a její posuny.....	32
Obr. 5 Vyjádření ekonomické úrovně zemí EU28.	38
Obr. 6 Vyjádření ekonomického růstu zemí EU28.	39
Obr. 7 Hospodářský cyklus.	43
Obr. 8 Poptávka po penězích a její změny	59
Obr. 9 Nabídka peněz a její změny	60
Obr. 10 Dlouhodobá rovnováha na peněžním trhu	61
Obr. 11 Deficit veřejných rozpočtů vs. HDP v zemích EU.....	72
Obr. 12 Dluh vs. HDP v zemích EU.....	72
Obr. 13 Expanzivní fiskální politika v krátkém období.	74
Obr. 14 Expanzivní fiskální politika v dlouhém období.	74
Obr. 15 Restriktivní fiskální politika v krátkém období.	75
Obr. 16 Restriktivní fiskální politika v dlouhém období.	76
Obr. 17 Míra nezaměstnanosti v EU, listopad 2017.....	80
Obr. 18 Míra nezaměstnanosti v EU, rok 2016	80
Obr. 19 Inflace tažená poptávkou.	90
Obr. 20 Inflace tažená náklady.....	90
Obr. 21 Setrvačná inflace.	91
Obr. 22 Magický čtyřúhelník.....	97
Obr. 23 Mzdová verze Phillipsovy křivky.....	99
Obr. 24 Cenová verze Phillipsovy křivky.....	99
Obr. 25 Phillipsova křivka s inflačními očekávaními.....	100
Obr. 26 Běžný účet platební bilance v % HDP, roční klouzavé úhrny.	119

Seznam tabulek

Tab. 1	Hlavní makroekonomické indikátory.....	20
Tab. 2	Platební bilance – roční	114

Seznam zkratek

AD	agregátní poptávka
apc	průměrný sklon ke spotřebě
AS	agregátní nabídka
BENELUX	společenství Belgie, Nizozemska a Lucemburska
C	spotřeba
CB	centrální banka
CEFTA	Středoevropská zóna volného obchodu
CPI	spotřebitelský index cen
ČNB	Česká národní banka
D	poptávka
EMU	Evropská měnová unie
ESVO	Evropské sdružení volného obchodu
Ex	export
G	vládní výdaje, government
HDP, GDP	hrubý domácí produkt, gross domestic product
HNP, GNP	hrubý národní produkt, gross national product
I	investice
Ig	hrubé soukromé investice
ILO	Mezinárodní organizace práce
Im	import
In	čisté (netto) investice
Ir	obnovovací investice
k	investiční multiplikátor
L	pracovní síla
M	množství nominálních peněz
M1	peněžní agregát úzký
M2	peněžní agregát střední
M3	peněžní agregát široký
MD	poptávka po penězích
mpc	mezní sklon ke spotřebě
mps	mezní sklon k úsporám
MS	nabídka peněz
N	počet nezaměstnaných
NAFTA	Severoamerická dohoda o volném obchodu
NDP	čistý domácí produkt
NEW	čisté ekonomické bohatství, new economic welfare
NI	národní důchod, national income
NNP	čistý národní produkt
NPI	čistý příjem majetku ze zahraničí, nett property income from abroad

NX	čistý vývoz
OECD	Organizace pro hospodářsku spolupráci a rozvoj
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
P	cenová hladina
PPI	index cen výrobců
Q	množství B28produkce
S	úspory
S	nabídka
SAS	krátkodobá agregátní nabídka
T	čisté daně
t	daňová sazba
TA	autonomní daně
TR	transferové platby
u	míra nezaměstnanosti
V	rychlost obratu peněžní jednotky
Y	národní důchod
Y*	potenciální produkt
π	míra inflace